

VERONICA BALAJ

CRISTINA MIHAI

AREOPAGUS

EDITURA ATTICEA, TIMIȘOARA
DIRECTOR: VLAD GURZA

Coperta: *Ioana Gurza*
Tehnoredactare computerizată: *Rodica Nicolae*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BALAJ, VERONICA

Areopagus / Veronica Balaj, Cristina Mihai. -
Timișoara : Atticea, 2008
ISBN 978-973-88091-4-7

I. Mihai, Cristina

821.135.1.09(047.53)

© Veronica Balaj & Cristina Mihai
© Editura Atticea, 2008

VERONICA BALAJ   CRISTINA MIHAI

AREOPAGUS
Convorbiri cu scriitori

EDITURA ATTICEA
TIMIȘOARA, 2008

JUDECATA LITERATORILOR

Trăim un timp cu intensitatea celui datorat unor mari evenimente, din ce în ce mai grăbit, mai superficial, în care viața se interferează cu ficțiunea, cu lumea imaginarului, coborând din universul structurat al culturii în decursul câtorva milenii. Trăim o vreme a intersanjabilității valorilor culturale, după principiul facil al psihologiei individuale, al gusturilor formate acum după alte principii, complet distonante cu acumulările și criteriile celor de dinaintea noastră cu doar jumătate de secol. Lumea cărții, fie ea a editurilor, fie a librăriilor și bibliotecilor, lasă acum la o parte ficțiunea, parabola exemplară, personajul de excepție, construit după toate regulile tipologiei unui specific al unei zone, națiuni, continent, ca în prim plan să apară jurnalul intim al unor personalități reale, memoriile unei vieți trăite într-un dat istoric, astfel că eroul devine însuși autorul cărții, ca într-o perpetuă confesiune scrisă la persoana întâi.

Receptorul, recte cititorul de azi e mult mai interesat de viața unor oameni reali pe care i-a cunoscut direct sau prin media, pe care-i înțelege mult mai bine decât pe contele Mășkin sau pe Ivan Karamazov. Ficțiunea trece într-un plan secund, când realitatea e de multe ori peste imaginarul unui creator. S-a trecut, doar în câteva decenii, de la acceptarea unei povești scrise la persoana a treia, la replica directă a unui om așezat pe un soclu, mai fragil sau nu, dintr-o pădure de socluri în mișcare. Aceasta e lumea de azi așa cum ni se arată la capătul primului deceniu din mileniul abia început. E firesc așadar ca în acest context să aibă căutare cărțile de interviuri cu personalități dintr-un domeniu sau altul și în primul rând

tocmai dialogurile cu cei care făuresc literatură oriunde pe mapamond.

Fire de bun gazetar, care percepe exact timpul în care trăiește, culoarea epocii, dublată de condiția de scriitor, Veronica Balaj oferă cititorilor poate cea mai la zi carte a sa, această suită de interviuri exemplare luate unor oameni reali din România, Canada, Germania, Australia, Elveția ș.a., la rândul-le majoritatea scriitori. O suită de gânduri, ca într-un dialog platonician desfășurat azi, despre condiția scriitorului român din diaspora, despre crezul său în cultura lumii, despre sinele edificat departe de țară, într-un spațiu propice înnoirilor literare și culturale, despre marile prietenii cu personalități ale lumii culturale și științifice de acolo, de aici, despre propriile lor vieți petrecute într-o lume unde globalizarea culturală s-a întâmplat deja. Și nu în ultimul rând despre ceea ce mai reprezintă țara de baștină, cultura ei, de ieri, de azi, într-un context lărgit de orizontul depărtării, pe unul sau altul dintre continentele unei planete de oameni dintr-o margine de galaxie.

Ca scriitoare, ce s-a impus atât în proză cât și în poezie, Veronica Balaj transformă interviul gazetăresc într-un dialog uman, cultural, preluând ceva din maieutica celor desfășurate între oameni de aceeași meserie, ici și acolo punctate cu fapte inedite din biografiile mai mult sau mai puțin cunoscute ale personalităților cu care stă de vorbă, ori cu detalii necunoscute marelui public din crezurile creatorului român din diaspora, de contextul în care a evoluat și s-a impus ca om de cultură. Citind interviurile simți comuniunea stabilită între cel ce-și deschide sufletul și cel care iscodește, între reporter și cel interviuat.

Se conturează astfel un fel de lume care interferă cu cea a culturii țării de baștină, cu specificul ei integrat unui alt specific cultural, intuindu-se liniile comune creatorilor de oriunde din lumea oamenilor. Se conturează marea dragoste

stabilită între scribul de aici și cel stabilit sau trăitor într-un alt capăt de lume, care poartă cu sine o aceeași matrice umană, un același tip de creator, un același fel de a percepe viața, destinul, credința sa în viitorul literaturii și artei. Nimic convențional, nimic forțat, ca într-o mare bibliotecă, unde pot sta pe un același raft operele scriitorilor de alaltăieri cu ale celor de azi.

O lume de personalități ce comunică între ele, își cunosc detaliile vieții și creației și nutresc o permanentă dorință de a se exprima la nivelul și în contextul lumii culturale în care trăiesc. O lume formată din aproape treizeci de personalități reunite într-un colocviu despre creație și viață puse sub un titlu grav: *Areopagus*, care, după cum știm, reprezenta un tribunal suprem în Grecia antică, tribunal al unor minți contemporane nouă ce judecă lumea noastră din perspective și unghiuri diferite, păstrându-și în comun doar un același crez în suflet și producțiile lui artistice.

Contribuția Cristinei Mihai, cu acuitate, vine să întregască imaginea jocului, anume acela de convorbire, de tăifăsuire pe marginea vieții, a credinței în artă, a lumii în care trăim, cotropită de evenimente ce se succed cu repeziciunea imaginilor de la un buletin de știri, făcându-ne părtași la viața tuturor oamenilor de oriunde din lume, cu dorința expresă de a-i iubi, spre a putea să le oferim partea noastră de suflet convertită în creație literară. Mai pragmatici sau dimpotrivă scriitorii chemați la dialog întregesc poate imaginea complexă a lumii literare de azi, pe care cititorul român o cunoaște prin miile de traduceri ce se fac la noi, prin continua comunicare stabilită intermediat între creator și cel ce trebuie să-și regăsească propria sa personalitate, propriile sale gânduri și speranțe în arta literatorului.

E un flux ce nu mai poate fi controlat, dirijat, în iureșul unei istorii evenimentiale la care participă deopotrivă oamenii de pe toate continentele planetei, într-un moment când recursul

la istoria trecută pare absorbit de acest vâl al Maiei, prezentul, iar înțelepciunea anticilor, revine în butade contemporane ruptă de autorii lor reali de demult. E un prezent care te obligă să-l trăiești așa cum e și să aștepti ca senectutea să-ți aducă detașarea necesară înțelegerii adevăratului sens al competiției.

Paul Eugen BANCIU

GEORGE ASTALOȘ
(poet român stabilit la Paris)

**„Am știut că voi pleca din țară din
noaptea când l-au arestat pe tata...
Mama a fost condamnată la moarte...
Am o bătaie de inimă în plus pentru
poezie...”**

Veronica Balaj: Ne întâlnim aici, la Festivalul internațional de poezie de la Oradea, unde sunteți și președinte. Între atâta mișcare, lume multă, păreri spuse în treacăt, debateri, lecturi poetice, iată, ați avut amabilitatea să vă găsiți timp și pentru o convorbire destinată unei emisiuni de radio. Vă mulțumesc dintru început!

George Astaloș: Îmi place să comunic, așa că sunt bucuros de ocazie.

V.B.: V-am perceput râsul în diverse momente, sunteți bonom, vesel, deschis la fire, iar asta îmi dă o oarecare lejeritate în discuție.

G.A.: Dumneavoastră dirijați. Eu vă însoțesc în acest dialog.

V.B.: Scrieți poezie tot ca o formă de comunicare? Este un imbold în acest sens, o nevoie de a spune.

G.A.: Întâlnirea cu poezia nu e ca întâlnire cu o femeie sau cu oricine altcineva. Întâlnirea mea primă cu poezia, a fost ceva care ține de educație. Eu nu am știut să scriu până ce am intrat la școală. Bunicul meu din partea mamei, Gheorghe Tănăsescu, nu a vrut să mă obosească. Eu sunt român din

origine germană din Bucovina. Când am învățat să scriu, cred că a fost prima întâlnire cu poezie.

V.B.: *Ați început școala în limba germană?*

G.A.: Da, am început în germană, dar ai mei, originari din Vatra Dornei s-au mutat la București și mi-am asumat o limbă română de capitală. Coerentă, frumoasă, curată. Deci în 1940 terminasem prima clasă, primul. În vacanță, la Brașov, erau copii sași. Eu nu-i înțelegeam, era o limbă sonoră și ne înțelegeam în românește. Fermecat de frumusețea pădurii, a doua zi am revenit singur. Liniștea, lumina pentru bucureșteanul din mine era ceva nemaivăzut. Eram într-o stare de căutare. Copiii îmi spun că la poiană se spune săsește „măialăs”. Mi-a rămas în minte. Suna interesant. A doua zi fiind eu singur în poiană, cine știe ce s-a mișcat în simțămintele mele, încât m-am dus la micul hotel unde eram cazați și am scris o poezie intitulată *Măialăs*.

V.B.: *Primul Dumneavoastră „exil”, primul refugiu v-a dus la întâlnirea cu poezia în „exil” trecător, dar, poate aici au fost rădăcinile exilului ales mai târziu.*

G.A.: Bine spus. Primul exil. Ales de bunăvoie. În fine, starea a fost de neuitat, că din poezie nu-mi mai aduc aminte absolut nimic. Cu ani mai târziu, când mi s-a luat un interviu, dacă sunt și neamț, m-au întrebat, tot așa, de începuturile poetice și atunci am tradus eu pentru mine acest titlu. Adică în mai se făceau serbări câmpenești. Deci, în mai veneau cu toții. *Mai-alles*. După această primă poezie, drumul poetic a cunoscut multe etape, n-am ținut să le identific neapărat. Atunci a fost scânteia de început. Îi spuneam asta și fostului meu coleg Andrei Blayer cu care am copilărit, el arăta chiar ca un neamț.

V.B.: *Școala, în anii următori v-a favorizat scrierea de poezie?*

G.A.: Ha! Ha! Am început școala militară la 17 ani. Eram cel mai mic. Am făcut geodezie, am început în 1950, acum 64 de ani, deci, nu publicam în spiritul de atunci, se cerea

să scrii un pic despre 1 Mai muncitoresc, despre partid, dacă aş fi avut un singur cuvânt scris despre acest fapt aş fi repetat mereu. Eu sunt om de onoare. De ce să scriu despre ceva care nu-mi plăcea? Jucam rugby, sunt om de forţă.

V.B.: *Ce s-a ales totuşi de poeziile din acea perioadă?*

G.A.: Vor apărea la editura Eminescu, anul viitor.

V.B.: *Cum se împăca poezia cu armata?*

G.A.: Păi nu se împăca. Ajunsesem căpitan. Mi-am făcut cerere de demisie. Generalul şi ceilalţi mă acceptau, eram vedetă sportivă, nu puteam să fiu complice cu oricine. Mi se făcea curte. Dar eu nu voiam nimic. Aici era problema. Un tip care nu vrea nimic e dificil. Generalul a chemat-o pe mama. Ce facem? De ce vrea să renunţe la o carieră specială, băiatul? Mă îndrăgeau toţi, mă chemau la întâlnirile lor burgheze, la nunţi, botezuri, spuneam poezii. Duceam o viaţă boemă. Mă duceam cu colegii, erau şi timişoreni. Primul meu volum a fost lansat la librăria Liceului „M. Eminescu” din Timişoara, prezentat în 1970.

V.B.: *N-aţi trecut niciodată prin angoasa că nu veţi fi cunoscut?*

G.A.: Nici nu mă interesa. A fost o inflaţie de poezie şi muzică provocată. Sistem ucigaş. Pentru un sistem diabolic. Distrugător. Scriitorii care au acceptat... Păcat... Dar să revin la vremea boemei bucureştene. La „Singapore”, aşa se chema cârciuma dintr-un subsol — locul unde se aduna boema noastră. Prietenul nostru Tudor George, mort în 1992, a scris volumul *Poeme singaporeze*, el era Ahoe, după strigătul pe care-l lansa. Mai erau Ghiţă Mărgărint (1960), un fel de şef al apărării prin cuvânt, era Mircea Ciobanu, Tudor Păcă, mort şi el. Mircea Ciobanu întâlnit de mine la Congresul Exilului Român, unde era Coposu, care mă ştia de când tata a fost deportat şi mama condamnată la moarte. Pe tata l-au luat în februarie 1945 cu lotul de români deportaţi la minele de cărbuni din Dombas. Au bătut cu pumnii în uşă. Noaptea. Eu dormeam în sufragerie.

Ofițerul de la NKVD a spus subofițerului să tragă pledul de pe mine, să vadă dacă sunt potrivit de muncă. Ne lua la metru, doamnă! După numărul de centimetri pe care-i aveai. Era cu ei și comisarul din cartier, care era fost coleg de clasă cu fratele mamei și a zis „nu!”. I-a luat pe frații mamei, în afară de unul, care era preot. Vaticanul i-a ocrotit pe catolici. Azi se miră de NATO, de noutăți, nu e nou nimic, doamnă, se repetă niște chestiuni legate de tactică. Și Stalin pe atunci avea jocul și calculele lui, în sfârșit...

V.B.: Să revenim la boemă... Ați publicat de curând volumul Ecuția tăcerii la Editura Vitruviu, București. Titlu sugestiv...

G.A.: Asta și e. Tăcerea nu e o soluție. Cuvântul e armă.

V.B.: În toate manevrele. A propos de alt volum al Dumneavoastră — Manevre de toamnă...

G.A.: A, da, asta mi-a spus și Mircea Ciobanu la Paris, când l-a întrebat Coposu „îl cunoști demult?” iar Mircea Ciobanu a spus „era tânăr, ofițer, l-am descoperit și pe el”, se referea la cei de la Singapore.

V.B.: Când ați hotărât că veți pleca? Cum v-ați asumat exilul?

G.A.: Complexă întrebare. Cum mi-am asumat exilul? Mai întâi vă spun că am știut că voi pleca din țară din noaptea când l-au arestat pe tata. Eu cred și că „fie pâinea cât de rea, tot mai bună-i la Paris”. Am ajuns la Paris adus de Academia Franceză nu adus de nu știu ce organism. Academia Franceză, prin Pierre Emanuelle, cu bursă a guvernului francez. Oamenii din țară au rămas cu aceeași mentalitate păguboasă, desigur, lucrurile se vor regla, democrația va reînnoa aspirațiile umane. Pentru mine e bine că am plecat.

V.B.: A fost începutul uni nou drum. E desigur, greu să se impună un scriitor român la Paris.

G.A.: În general, este imposibil. Dar sunt breșe. Ca într-un cașcaval, cu găuri. Nu totdeauna nimerești canalul de

pătrundere. Însă din toate felurile de scriitori, doar românii au reușit să aurească literele franceze. Rezum la secolul XX. Începând cu Lazăr Șăineanu care, venind la Paris în 1912 se ocupa de argoul limbii franceze, cercetare începută pe timpul lui Napoleon, ei bine, cel mai mare profesor lingvist din Franța, așa zice „cu Lazăr Șăineanu argoul francez își capătă aspect aurit”. Continuând cu Tristan Tzara, cu Panait Istrati, extindem pleiada, Eugen Ionescu, care formează teatrul absurdului clasicizat deja, Cioran, Eliade. Ar mai fi un Isidor Izu din Botoșani, care, la o masă unde eram mai mulți și Sorin Arghiru — Isidor a zis: „plec la Paris dar nu numai că plec, dar mă și instalez acolo și schimb și fața poeziei franceze”. Și a reușit. El este întemeietorul „lettrismului”.

V.B.: Și Dumneavoastră, ați reușit la Paris. Aveți știință de publicul care vă lecturează?

G.A.: Ne întâlnim într-un grup de scriitori mai tineri, ne întâlnim într-o casă cu grădină, e și fiul lui Țepeneag. Într-un text al meu dau și numărul meu de telefon e un poem suprarealist. Am primit numeroase telefoane din diverse părți ale lumii. Unii credeau că e număr fals și, surprinși, au aflat că numărul meu e cel real. Am o bătaie de inimă în plus pentru poezie. Totdeauna...

Oradea, Festivalul Internațional
de Poezie, octombrie 2007

NICK BOGDAN

„Viața, un document de scris”

Nicu Bogdan sau conform canoanelor canadiene, Nick, este un domn afabil, care te cucerește de la prima întâlnire. Nici nu e de mirare, pentru că aduce cu sine acele vremuri după care noi, cei mai tineri, tânjim și, mai mult, le-am dori reluate (cel puțin în parte). Este vorba de vremurile românești când societatea mergea cu aplomb spre împlinire culturală, materială și nu numai. Chiar dacă politica era tumultuoasă și atunci, viața omului „obișnuit” era încărcată de speranțe, de visuri, care n-au devenit deșarte decât odată cu instaurarea comunismului. Și, mai era ceva, ceva pe care astăzi l-am pierdut (nu de tot): existența aristocrației și, prin ea, existența unui anume șarm al cotidianului. Nick poartă cu el acel parfum al timpurilor de altădată.

Cristina Mihai: Nick, copilăria ți-a fost o lume de basm și nu numai datorită faptului ca așa e ea, copilăria, ci și pentru faptul ca România trăia atunci o altă viață. Viața interbelică. Te rog descrie-ne anii aceia care au rămas și pentru memoria colectivă ca fiind fabuloși (în ciuda documentelor legate de frământările politice).

Nick Bogdan: Lumea în care am trăit a fost aceea care a existat din totdeauna, după cum o descria Shakespeare, cu 500 de ani în urmă, în Sonetul 66, care sună astfel în propria mea traducere:

„Văd cum onoarea împodobită în rușine
Virtuțile rațiunii le-afundă în desfrânare

Dreptatea însăși, care-n nedreptăți s-aține
Triumful judecății transformă-n șchiopătare”.

Eu am fost pentru familia mea, la vremea aceea, comunistul familiei., care, naivul de mine, credeam ca și Labiș, pe care l-am cunoscut, că:

„Trăim în miezul unui ev aprins
Și-i dăm a-nșuflețirii noastre vamă
Cei ce nu ard dezlănțuiți cu noi
În flăcările noastre se destramă.

Noi pentru viitor ne pregătim
Și-l populăm pe solul fericirii
Cu brațele-ncordate să-l săpăm
Și să-l udăm cu ploile gândirii.”

Norocul meu a fost să trăiesc într-un mediu familial în cadrul căruia principiile moralei creștine ca și aprofundarea cât mai temeinică a moștenirii culturale au reprezentat preocupările de căpetenie ale educației mele. Familia bunicului din partea mamei se refugiasse în România din Macedonia, pentru a scăpa de persecuțiile turcești. Stabilindu-se în Vrancea, încă din primele generații, au dat țării personalități precum arhitectul Ion Mincu și scriitorul Duiliu Zamfirescu. Astfel, una dintre cele mai bune prietene din copilărie a fost mătușa mea, Caterina Remer, sora lui Duiliu Zamfirescu, în casa căreia mă duceam zilnic și unde aceasta a căutat să mă familiarizeze cu instrumentele muzicale. Am început să cânt la pian și la diferitele instrumente de suflat pe care le avea în casă. Îmi citea despre viețile artiștilor români, italieni și ale altora, din minunatele cărți pe care le avea în bibliotecă, familiarizându-mă cu pictura, sculptura și cu capodoperele artistice ale trecutului.

C.M.: Iar cu Maria Cernovodeanu ai luat lecții de pian timp de nouă ani.

N.B.: Când am analizat, mai târziu, felul de a fi al părinților, pe bunica mea, cea care spunea că oricărui om trebuie să-i dai considerația care i se cuvine, mi-am dat seama că ei erau mai apropiați de idealurile creștine și chiar de cele comuniste, decât cei care trâmbițau doar sloganele comunismului. Părinții mei n-au fost niciodată comuniști. Tatăl meu a deschis hambarele pentru săteni, în timpul foametei în anii de după război, rămânând în amintirea satului meu natal, Gura Calitei, din județul Vrancea. Lumea copilăriei mele a fost minunată prin tot ceea ce mi-au dăruit părinții și întreaga mea familie, prin țărani pe care i-am cunoscut, plini de omenie.

C.M.: După anii războiului, cum a fost trecerea la comunism? Erai adolescent și apoi tânăr adult când ați prins perioada extrem de cruntă a închisorilor și siluirilor de tot felul.

N.B.: După război evenimentele s-au derulat rapid. Judecând astăzi, nu pot considera pe reprezentanții comunismului decât ca pe niște impostori impuși prin șantajul tancurilor sovietice. Ei au acaparat toate bogățiile țării, însușindu-și-le și de la bogați, și de la săraci, în numele egalității și dreptății sociale. Incomozii cu păreri proprii, care îi criticau sau atenționau, erau băgați la închisoare.

C.M.: Ai fost condamnat la 12 ani de închisoare pentru „crima de uneltire împotriva ordinii sociale și scrierea de lucrări în proză și în versuri prin care calomnii realizările din R.P.R. și U.R.S.S.” Ai executat fix 5 ani fiind eliberat ca urmare a promulgării unui decret general de amnistiere a deținuților politici din 1964. Ce ai scris de fapt?

N.B.: Urmărind întrebările tale am ajuns la convingerea că trebuie să fac o trecere în revistă a vieții și a viselor mele de-a lungul vremii. Felul meu de a scrie a căutat să reprezinte întotdeauna amintirile și experiențele mele sub forma ficțiunii literare, considerând că reunirea anumitor personaje sau întâmplări ar constitui o modalitate sugestivă și mai cuprinzătoare a

întâmplărilor și frământărilor sufletești pe care le-am trăit. Cred că un răspuns mai complet și mai aprofundat la întrebările tale ar constitui romanul meu la care lucrez de vreo cincizeci de ani și pe care sper ca sănătatea și starea mea sufletească să mă ajute să-l termin cândva, fiindcă el își propune tocmai să descrie epoca pe care am trăit-o cu evenimentele și învățămintele ei. I-am ales drept titlu „Purgatoriul himerelor”, pentru că ceea ce am trăit eu și cele câteva generații din jurul anilor '30 s-a sprijinit pe credința răspândită de reprezentanții cei mai semnificativi ai secolului luminilor, aceea că prin cultivarea și dezvoltarea rațiunii, sporirea cunoașterii tehnologiei și a bogățiilor, se va ajunge în mod nemijlocit și la asigurarea bunăstării și a fericirii pentru toți oamenii de pe pământ. Tineretul acelor timpuri și-a concentrat speranțele în jurul a trei idealuri: fie în capitalism, fie în consolidarea națiunii, fie în asigurarea egalității dintre oameni. Ideea creștină a iubirii și solidarității oamenilor își netezise calea în conștiința societății europene de peste 2000 de ani, ceea ce ar fi trebuit să reprezinte o garanție a succesului ideilor iluministe. Dar, speranțele și solidaritatea viselor tineretului din acei ani s-au împotmolit în jurul ideilor capitalismului care prin competiția foarte utilă în impulsivarea și realizarea mijloacelor de creștere a bunăstării au condus prin egoism și lăcomie către diferențierea din ce în ce mai accentuată dintre clasele sociale. În locul bunăstării generale s-a ajuns la împărțirea societății între o minoritate de risipitori și o majoritate de pauperi. Tinerii care au crezut în ceva au fost târâți de evenimentele socio-politice în situații contrare idealurilor lor. Cei grupați în jurul solidarității naționale s-au trezit purtați, din cauza urii etnice și de rasă, spre desconsiderarea și persecutarea celor aparținând altor culturi și rase, ajungând până la folosirea Auschwitz-ului și a camerelor de gazare în care își aruncau semenii. În sfârșit, în numele egalității sociale, s-a ajuns prin exacerbarea urii de clasă la crearea unor așa-zisi reprezentanți ai claselor defavorizate, autoproclamați lideri, care arogându-și

drepturi și puteri au creat treptat gulaguri și reprimări ale oricărei făpturi care li se opunea sau care nu le accepta acțiunile.

C.M.: Așa a fost Europa acelor timpuri. Revenind în România, în anii de după război...

N.B.: Îndrăznind să-mi exprim alte păreri, soarta m-a dus și pe mine dincolo de gratii. Ce-i supărase? Scrisesem romanul *Revoltă în Olimp*, în care prezentam vizita unei delegații sovietice în cetatea zeilor, unde încercau, prin intrigi și revoltă, să instaureze raiul comunist. Era un roman pamflet. De asemenea, mi-au găsit o poezie ca nefiind în realitate comunistă și cu care i-am înfuriat teribil, pentru că le-am recitat-o și în timpul procesului.

C.M.: Ai cunoscut multiplele fețe ale comunismului, în special partea concentraționară. Ce ai adăuga, pe lângă tot ce s-a scris despre viața în închisori și lagăre?

N.B.: În privința închisorilor comuniste, ceea ce aș avea de adăugat este că ceea ce ne-a ușurat viața acolo a fost întâlnirea cu niște oameni deosebiți, arestați ca și mine, cum ar fi Noica, Al. Paleologu, Nicu Steinhard, Sergiu Al. George, dr. Răileanu și mulți alții, care au transformat închisoarea într-o școală de răspândire a culturii. Aceasta a contribuit la educarea numărului impresionant de țărani și de muncitori arestați și la spulberarea ideii idioate, răspândite de semidoctii comuniști și de satrapii lor, că acolo unde e carte multă, e și prostie multă. Dimpotrivă, ea a creat și a consolidat solidaritatea diferitelor categorii de deținuți politici, în jurul culturii și a unei educații cu totul deosebite lozincilor și ineptiilor răspândite de propaganda comunistă și impuse prin teroare. Aceasta este poate minunea trăită în închisoare. Acolo mi-am consolidat cunoștințele de limbi străine, de filosofie...

C.M.: Este iertarea posibilă pentru foștii tăi torționari?

N.B.: Ce este iertarea și pe cine să iertăm? Pe principalii vinovați, Churchil și Rooswelt, de a pune la discreția unor satrapi ca Stalin și a acoliților lui criminali a unei treimi din

populația globului, pe trădătorii interni care s-au pus la dispoziția celor care au căutat să ne distrugă conștiința națională și moralitatea, ambele deja greu încercate de condițiile istorice anterioare prin care a trecut țara noastră? Sau pe cei angrenați într-un sistem oribil al turnătorilor în lanț, distrugându-și copiii, părinții, prietenii? Morala creștină ne îndeamnă să-i iertăm, cu atât mai mult cu cât majoritatea colaboratorilor interni au fost niște ignoranți șantajabili și niște nebuni aleși pentru a putea contribui la instaurarea și creșterea teroarei asupra populației. Dar, nenorocirile prin care a trecut atâta omenire, ne obligă să nu uităm și să facem cunoscute noilor generații faptele acestora, pentru ca repetarea monstruoșităților secolului XX să fie imposibilă.

C.M.: Ce loc ocupă credința în Dumnezeu în viața ta?

N.B.: Căderea comunismului a dovedit eșecul încercărilor de înăbușire a credinței. Negarea existenței lui Dumnezeu și a moralei creștine, impusă prin teamă de comunism conștiinței populare ca fiind nocivă educației, nu putea să convingă pe cei înarmați cu o educație și o experiență în măsură să înțeleagă importanța eticii iubirii în consolidarea relațiilor sociale dintre oameni. În ce privește experiența personală, urmărit fiind în permanență de agenturile securității, chiar și după stabilirea mea în Canada, ajutorul divinității l-am resimțit în permanență, destrămând toate ițele și planurile de a mă distruge, ceea ce mi-a permis să supraviețuiesc. Chiar și astăzi, după boala grea care m-a încercat, faptul că mi-am revenit și că mă îndrept spre restabilire, nu o pot considera decât o minune divină.

C.M.: După eliberarea din închisoare, deși urmărit în permanență, așa erau toți foștii deținuți, ai reușit totuși să termini ASE. Câțiva ani n-ai mai scris literatură.

N.B.: Ajutorul esențial, la ieșirea mea din închisoare, mi-a fost dat de către soția mea, care deși fost cadru al armatei, cunoscându-mă de mult, m-a ajutat moral și material să reiau firul studiilor, să pot fi șef de promoție la ASE și să-mi aleg apoi o carieră care să-mi placă și care să mă ajute în viitor, cum

a fost specializarea mea în informatică. Uniți în fața încercărilor permanente de a ne despărți și de a ne distruge prin tot felul de metode specifice securității, am reușit în cele din urmă, cu ajutorul mamei și surorii mele, stabilite în Canada, să ne refugiem acolo, scăpând de o bună parte din opresiunile și încercările regimului de a mă transforma în agentul lor.

C.M.: În Canada ai avut parte de o viață nouă, deși ai luat totul de la capăt la 50 de ani! Prin Angela Comneni, o rudă îndepărtată de a ta, ai reușit să reînnozi un fir care ar fi fost normal pentru viața ta (dacă n-ar fi intervenit comunismul). Ai fi făcut parte din elita bucureșteană (din Bucureștiul echivalat cu Micul Paris) și, o dată cu ea, din cea românească, cu deschidere europeană și nu numai. Ai cunoscut multă lume bună canadiană prin intermediul Angelei Comneni. Descrie-ne, în mare, această lume bună și acele serate de excepție.

N.B.: Tot ca un ajutor al lui Dumnezeu este și întâlnirea în Canada a doamnei Angela Comneni, care reușise să-și facă un renume prin invitații de elită pe care îi aduna în jurul ei, oameni de aleasă cultură, care în casa ei regăseau ceremonialul aristocratic instaurat odinioară de aristocrația românească a vechilor familii. Ca vicepreședintă a Asociației de heraldică din Ottawa, ea primea cam la trei luni și vizita membrilor acestei organizații, aparținând nobilimii provenind din diferite colțuri ale lumii. Stabilită acum în Canada, chiar genealogia fantezistă pe care și-o asuma, prin soțul ei, Alexis Comneni, autodeclarat descendent al familiei imperiale bizantine a Comnenilor, a contribuit la o imagine pozitivă a românilor. Mediatizarea acestei „prințese orientale”, cu presupusa ei ascendență bizantină, a fost o poartă deschisă spre lumea românească. Cu ajutorul Angelei Comneni, care prin personalitatea ei a făcut mari servicii culturii române, am reușit să cunosc un segment important al intelectualității canadiene, ca și a unor personalități din emigrația aflată acolo, provenind atât din nobilime cât și din alte pături sociale ale țărilor europene, latino-americane și chiar

africane sau asiatice. Am reușit astfel să înțeleg diferențierile existente ca și legendele despre trecutul acestora. Mentalitatea scoțienilor, deosebită de cea a englezilor și a irlandezilor sau a welshilor [galezilor] englezi, a catalanilor și andaluzilor, cea a bascilor spanioli, a croaților față de sârbi, muntenegreni, a ciprioților greci și turci etc. La aceste serate veneau îmbrăcați în costumele lor specifice, având ocazia să le cunosc în varietatea prin care reprezentau zonele lor de proveniență. Nu pot trece sub tăcere importanța întăririi legăturilor dintre românii canadieni și emigranții de alte naționalități, casa Angelei Comneni fiind deschisă permanent artiștilor, oamenilor de cultură și diplomaților din diferite țări. Actele de mecenat și de reprezentare ale Angelei Comneni o caracterizează ca pe una dintre principalele figuri ale intelectualității românești din Canada, care a răspândit cunoașterea culturii și tradițiilor noastre, la mii de kilometri de țară și a ajutat la creșterea prestigiului nostru față de canadieni în general, și față de alte naționalități stabilite în Canada, în particular. Datorită doamnei Comneni am devenit și membru al filialei Uniunii scriitorilor canadieni, cu sediul în Ottawa. Ca scriitor, în ultimii ani m-am aplecat și asupra traducerii sonetelor shakespeare-iene, pentru că le consider mari realizări ale poeziei universale, iar traducerile în limba română la care am avut acces mi s-au părut nepotrivite.

C.M.: Ceea ce impresionează la românii din generația ta este faptul că, deși au pierdut totul în țară și au fost nevoiți să ia viața cu adevărat de la zero (în cazul fericit în care reușeau să scape din iadul închisorilor și al urmăririlor fără sfârșit, parcă) nu exista ura față de România. Nu exista defăimare față de națiunea din care faceți parte. Exista doar damnarea comunismului și a indivizilor reprobabili. Acum, dimpotrivă, se practică, cu voluptate, defăimarea din orice amănunt, cu orice prilej. Ce-au pierdut cei de astăzi fata de cei din generația ta? Cum poate fi restabilit normalul și din punctul de vedere al imaginii pe care o ducem cu noi, oriunde în lume?

N.B.: Cred că la aceste întrebări, răspunsurile reies din cele spuse de mine mai sus, subliniind doar rolul educației primite în familie, la școală și a modelelor pe care le-am avut în viață.

C.M.: *Din 1992 ai colaborat la ziarul „Românul Liber” al Uniunii Mondiale a Românilor Liberi, tipărit la Paris. Ești și unul dintre membrii fondatori. Ce rubrici ai acoperit? Cum trebuie să arate profilul românului liber, în această nouă eră, cea a globalizării?*

N.B.: Colaborarea la ziarul „Românul Liber” din Franța, se datorează prieteniei mele cu Doru Novacovici și a respectului meu pentru cel care a fost marele om politic Ion Rațiu. Nu am avut o rubrică specială în cadrul ziarului, ci doar prezentări politologice ale statului comunist roman, considerat de mine drept un stat mafiot la nivel guvernamental. Ca o concluzie, în ciuda condițiilor grele prin care am trecut, să reușim să avem o conduită demnă și morală.

C.M.: *De doi ani te-ai întors în țară, gata să te lupți pentru drepturile tale moștenite (pământ, păduri, case). Cum va arăta cartea care va descrie lumea românească din zbulciumatul secol XX?*

N.B.: În privința drepturilor la moștenire, pentru care m-am luptat, în ciuda problemelor de sănătate cauzate și de acest zbulcium, sper ca soarta să mă ajute să le închei cu bine. Pe tărâm literar, în momentul de față voi încerca, împreună cu partenera mea de viață, să termin ceea ce mi-am propus, romanul *Purgatoriul himerelor* și să rescriu alte vechi lucrări în proză, cum ar fi *Revoltă în Olimp* și *Armata ca o farsă*. Prin cele scrise vreau să redau o imagine cât mai fidelă a acestor încercări de îmbunătățiri sociale care se potrivesc cât se poate de mult cu concluziile proverbului popular francez care spune că „Souvent, le mieux c’ est l’énemi du bien” , adică „Adesea, mai binele este dușmanul binelui”.

C.M.: *Mulțumesc Nick.*

SHAUL CARMEL

(Președintele Asociației Scriitorilor Români din Tel Aviv –
Israel)

„... Când sunt în Israel, mi-e dor de țara de unde vin cu amintiri, sentimente, trăiri, cu o limbă în care scriu – respir, când sunt în România, mi-e dor de pământul străbun...”

Veronica Balaj: Iată, v-a apărut al 16-lea volum! Vânzătorul de zăpadă. Un titlu simbolic, dar, înainte de toate, v-aș ruga să ne spuneți cum se explică faptul că, deși locuiți de peste 35 de ani departe de țară, continuați să scrieți în limba română? Și să editați la „Eminescu”, la „Cartea românească”?

Shaul Carmel: Nici n-aș putea proceda altfel. Eu respir în limba română. Și, după cum se vede, scriu în limba română. Este limba în care m-am format, am studiat, este limba în care cunosc cel mai bine nuanțele cuvintelor. Dacă nu știi luminile și umbrele cuvântului unei limbi nu poți scrie, nu poți crea. Cuvântul trebuie modelat ca o plastilină. Eu îl înțeleg pe Nichita Stănescu și afectiv, el care, deși trăia în spațiul limbii române dintre Carpați și Dunăre, simțea profund această relație cu limba maternă. Eu, care trăiesc departe, îl asigur acolo, în zona de negură sau... senin că, la fel, am aceeași patrie spirituală: limba română.

V.B.: Așadar, motivul pentru care nu ați scris literatură ebraică este doar afectiv? Să înțeleg că ați decis să încercați o dubla experiență lingvistică a cărților dumneavoastră?

Sh.C.: Nu am vrut. Și nici n-aș fi putut. Vorbesc perfect limba țării mele, dar nu pot scrie literatură decât în românește.

V.B.: *Cazul Aharon Appelfeld, care a trecut la exprimarea literară în ebraică vi se pare reușit? Și el avea exercițiul scrierii într-o altă limbă și, la un moment dat, a renunțat.*

Sh.C.: Este o cale, nu zic nu. Dar și asta își are pragurile ei, riscurile ei. Nu i-a fost ușor nici lui până să fie acceptat. Noi avem în Israel o pluralitate de culturi, de literaturi. Unii scriitori au venit cu amprente ale literaturilor de baștină, cum să te desprinzi ușor, cum să te faci „auzit” ca scriitor în Israel, în ebraică? Problema e destul de complicată. Eu am simțit că nu pot scrie așa. Nici nu cred în literatura scrisă într-o altă limbă decât cea în care te-ai format.

V.B.: *Cuvintele sunt un teritoriu fascinant, sunt o forță căreia trebuie să vă supuneți? Gândiți numai în limba română, sau vi se întâmplă și altfel?*

Sh.C.: Când scriu, numai în limba română le simt. Cuvintele sunt, într-adevăr, o forță. Mă obsedează nuanțele, pronunția lor. De pildă, sufăr că în presa actuală românească, se uzitează argoul, expresiile neelegante. Mă deranjează anglicizarea limbii române, faptul că nu se mai folosesc vechile cuvinte din frumoasa limbă veche. Cuvintele prăfuite, uitate în rafturile cu cărți vechi au farmecul lor. Eu încă le mai socotesc expresive. Le chem în scrisul meu ori de câte ori pot. O fac cu o plăcere specială. Cuvintele, a propos de sensul întrebării dumneavoastră, mă terorizează. E o luptă cu ele. Soția mea, Herta, știe când sunt în „chinurile” nașterii unei noi poezii. Sunt neliniștit, agitat, iritat, frâng tonul și ritmul meu de om cald, sensibil. Cuvintele mă fac altfel. Mă lupt cu ele până înving. Atunci redevin calm. O vreme. Apoi, din nou.

V.B.: *Și... de când aceasta atitudine de cuceritor al cuvintelor? De când întâlnirea cu literatura, vreau să zic?*

Conștientizarea că veți deveni scriitor a venit intempestiv, dominator sau... lent?

Sh.C.: Scriam de prin primii ani de școală. Cred că s-a instalat lent șansa de a nu renunța. S-a conturat, cred, pe vremea mult hulitei școli de literatură „Mihai Eminescu”. O școală contestată pe drept. Erau acolo studenți, să le zicem așa, studenți veniți direct din sat, fără altă pregătire decât școala primară; erau trimiși pentru culturalizarea ce urma în mediul rural. Erau însă și oameni cu o pregătire solidă, o cultură vastă. Să-l numesc doar pe Aurel Rău. Discrepanțele se făceau simțite grozav. Și profesorii se diferențiau tot prin formația lor culturală.

V.B.: Totuși, v-a ajutat această școală de literatură pentru devenirea ca scriitor?

Sh.C.: Nu prea. Cine a avut talent și a continuat să se instruiască, a evoluat, cine nu... Sunt, de pildă, și azi în Israel câțiva scriitori formați la școala cu pricina care au rămas cam la același nivel. Eu am mers acolo că așa era conjunctura. Tatăl meu nu voia să mă lase, dar mai exista un părinte cu putere de decizie: secretarul de partid. El a venit și a impus plecarea mea acolo. Ceea ce pot spune cu certitudine este că totdeauna m-a marcat numele lui Eminescu. Școala de literatură îi purta numele, eu fusesem la cenaclul din Botoșani care se numea tot Mihai Eminescu.

V.B.: Coincidențe de neignorat. Adăugăm la acestea și premiul „Mihai Eminescu” pentru poezie, pe care l-ați primit de la Academia Română... Chiar că lucrurile se leagă.

Sh.C.: Fără îndoială. Și eu cred la fel. Ba, dacă vrei, dragă doamnă Balaj, îți mai spun un amănunt important pentru formarea mea spirituală: când eram elev la liceul „August Treboniu Laurean”, cel mai bun liceu din Botoșani, și frecventam cenaclul literar, îngrijeam de casa poetului de la Ipotești. Atunci nu era încă muzeu. Pentru un tânăr interesat de

literatură, cenaclist, nu putea fi decât un mod marcant de a simți poezia lui Eminescu. Nu-i puțin lucru. Simțământul format atunci are rădăcini adânci în mine.

V.B.: *Așa se poate explica și afectivitatea nedisimulată, consecventă, față de limba română și, cred, față de țara în care v-ați născut. A propos, ați fi plecat totuși din România dacă nu erați obligat să o părăsiți în timpul impus de regimul de atunci?*

Sh.C.: Grea întrebare. Dar foarte prezentă în minte ani de-a rândul. Va să zică, eu am fost somat, ăsta-i cuvântul, am fost somat să părăsesc țara. Brusc, devenisem dușmanul statului. Am cerut audiență la generalul care mă prețuia, ziceam eu; lucram la Casa Armatei la București, făcusem la solicitarea lui texte pentru niște concursuri, luase premii cu acestea, credeam că mă va ajuta. Din păcate, a ieșit aghiotantul său și mi-a spus: „Dl... nu vă cunoaște”. Am rămas perplex. Atins de suferință, neîncrezător, uluit. Cum era posibil? Dar a fost. Mi se luase dreptul de a publica.

V.B.: *În pofida acestui moment crucial, a acestei leziuni de nevindecat, dumneavoastră continuați să iubiți România?*

Sh.C.: Nici nu se poate pune problema să n-o iubesc. O iubesc cu toate fibrele, până la capăt. Să-ți dau, dragă doamnă, doar un argument, să vezi cum pot fi împletite istoria neutră cu cea personală: tatăl meu a fost mutilat, a fost aruncat din tren de către legionari, lăsat astfel mort, și primarul din Ștefănești și-a asumat riscul să o îmbrace pe mama în haine de țarancă româncă și să meargă cu ea la Iași la spitalul Ghelerter unde fusese dus tatăl meu. Evreii nu aveau voie să circule după ora opt seara și primarul acela a făcut gestul de care îți spun că să-l salveze pe tata. Aceasta e partea de România pe care eu o iubesc. Mereu, fără nici un fel de rezerve.

V.B.: *Dar nu mi-ați spus dacă, oricum ați fi plecat din țară...*

Sh.C.: A, da. Partea a doua a problemei să știi că este un paradox. În conflict cu mine însumi, în orice caz aș fi plecat. Pentru că purtam în mine dorul de țara străbună. A strămoșilor mei. Bunicul meu predica la amvon și în fiecare an încheia spunând: „La anu’ la Ierusalim!”. N-a apucat și, din familia mea, numai eu am reușit să ajung pe pământul străbun. Iubesc țara în care m-am născut și format, dar iubesc și pământul originii neamului meu. Asta sunt.

V.B.: *În Psalmii scriși de dumneavoastră, și în alte poezii, transpare această dublă stare. O permanentă căutare, o neîmplinire, o frământată căutare a esenței. Raportul eu – univers extinde trăirea omului în poezie, adică într-un areal ipotetic, infinit mai complex și nelimitat. Care-i raportul între eul poetic și cel uman, de fiecare zi, din acest unghi?*

Sh.C.: Un raport de complementaritate. Se întrepătrund cele două euri. Se suprapun, nu le pot diferenția. Și unul și celalalt trăiește o dramatică și permanentă căutare. Mai pe larg, ar fi de spus cam așa: când sunt în Israel, mi-e dor de țara de unde vin cu amintiri, sentimente, trăiri, cu o limbă în care scriu – respir, când sunt în România, mi-e dor de pământul străbun.

V.B.: *Ați semnat un volum cu o sintagmă ce trebuie decodificată, Dor de dor. Cum vine asta?*

Sh.C.: Adică dorul de dorul de-acasă. În cuvântul DOR încap atâtea nuanțe încât „Sensucht” în germană, de pildă, cel mai complex sinonim, nu poate nici el acoperi întru totul misterul acestui cuvânt. Dacă luăm în seamă și cele spuse anterior, poate ne apropiem de ceea ce am vrut eu să spun prin acest titlu de carte „Dor de aici și dor de acolo”. Mereu împărțit. Așa sunt, așa rămân.

V.B.: *Vă simțiți român din străinătate sau scriitor israelian dar care vă exprimați în limba română?*

Sh.C.: Avem în Tel Aviv cea mai puternică Asociație a Scriitorilor de Limbă Română din afara granițelor țării. Și membrii sunt numeroși, dar și valoarea lor este recunoscută.

V.B.: *Sunteți secretarul general al acestei asociații...*

Sh.C.: Nu doar pentru asta afirm că este o asociație puternică. Sunt, deci, scriitor israelian și scriitor român. Latura dublă a existenței mele. E nevoie de atmosfera de la noi, cu multe curente, e nevoie de o asociație care să-i reprezinte pe scriitori.

V.B.: *Scrieți direct în limba română, e clar. Ați experimentat de curând o traducere în ebraică a unei piese de teatru. Dar e o traducere, nu originalul. Aveți multe variante la o poezie? Le păstrați?*

Sh.C.: Depinde. Unele poezii îmi ies dintr-una. La altele lucrez mai mult. Nu păstrez nici o variantă, le rup, n-am de gând să fac ce-a făcut Ion Barbu la vremea sa și să-mi public variantele. Desigur, între forma mentală și cea scrisă apar alte posibile variante. Dar asta e altă problemă.

V.B.: *Literatura Holocaustului cum a fost primită în Israel? O considerați ca fiind deja integrată literaturii israeliene?*

Sh.C.: Trăiesc într-o țară cu multe direcționări. A trecut mult până să fie acceptată una sau alta din noile atitudini sosite aici odată cu scriitorii, cu artiștii în general. Ei bine, la început, acest tip de literatură n-a fost înțeleasă, asimilată nici vorbă. Era experiența unor evrei veniți din alte țări, lumea ne este ostilă încă și totuși, acasă n-am fost înțeleși cu ușurință. De aceea, acum în prag de mileniu trei, încă se mai scrie despre Holocaust. Eu am în ultimul volum, *Vânzătorul de zăpadă*, un ciclu intitulat *Identitate*. Să se știe că înaintașii, părinții, bunicii noștri au fost marcați de Holocaust. România a fost generoasă cu evreii. Păcat că acum sunt tot mai putini.

V.B.: Ați „trădat” vreodată poezia? Să scrieți proză, de pildă? De altfel, ați și semnat o carte cu tentă politică, Pacea și-a ucis soldatul.

Sh.C.: Am încercat proză. Proză scurtă. Critica literară zicea lucruri bune despre ea, dar totdeauna era o proză politizată. Poetul din mine a fost totdeauna gelos pe prozatorul care încercam să fiu. Cartea de notație politică este rodul unei trăiri foarte aprinse, în numele unor idei. Am și făcut parte din partidul lui Itzak Rabin. Trebuia să scriu aceasta carte.

V.B.: *Sunteți un scriitor implicat în politic, în social? Credeți în rolul acesta al poetului?*

Sh.C.: Fără îndoială. Cred. Vă dau un exemplu. De curând, președintele PEN-ului la care sunt ales pentru centrul Israel, făcea observația referitoare la un scriitor contemporan din Israel: „E numai scriitor”. Asta-i grav. E cel mai mare neajuns pe care-l poți găsi unui scriitor. Cum să fii rupt de realitatea din jur, care te arde? Eu nu pot sta deoparte. Nu o spun din sau pentru oportunism politic, o spun din credința că așa e necesar să fie. Un scriitor nu trebuie să se izoleze. La ora actuală în Israel, sunt cazuri când primul ministru se consultă cu scriitorii mai de seamă. Mi-amintesc de un moment important pentru colaborarea culturală între Israel și România, eram cu regretatul meu prieten Adrian Dohotaru și discutam problemele ce interesau cele două culturi, cu masca de gaze pe față. Așa am făcut și nu-i de mirare. Când simți că trebuie să te implici, o faci.

V.B.: *Un caz devenit clasic, o vreme căzut în desuetudine, readus în actualitate... Vi-l respect. În recentul volum ați recurs la o formă ceva mai modernă a versului. Ritmarea din versul clasic vă mai satisface exigentele artistice?*

Sh.C.: Oh! Când mă gândesc de câte ori am luat apărarea versului clasic! Îmi fac *mea culpa*. Acum am înțeles că mă

constrângea. Normele mă baricadează. Am ales formula versului modern, liber. Iată că se poate!

V.B.: *Vă doresc multă combustie prin această ardere numită literatură!*

Sh.C.: Vă foarte mulțumesc! A propos, să știți că la Timișoara m-am simțit extraordinar. Cornel Ungureanu a vorbit despre mine încântător. Îi mulțumesc și pe această cale! Când apare interviul în „Orizont”, vă rog să-mi trimiteți și mie un exemplar. Vă doresc numai bine la toți!

Septembrie 2000

ALEX AMALIA CĂLIN
(poetă de limba română din New York)

**„Libertatea te ajută să te regăsești pe tine
însuți. Poezia m-a renăscut, ea îmi dirijează
pașii și-mi conturează viața”**

Veronica Balaj: De când întâlnirea cu proza?

Alex Amalia Călin: Deși am scris poezii încă de la vârsta de șaisprezece ani, odată cu înfiriparea primei iubiri platonice, nu am publicat în afara școlii. Eram mult prea timidă iar poeziile, de altfel ca și mine erau, rebele. Până la vârsta aceea nu-l citisem pe Nichita Stănescu și m-am lăsat descurajată. Ca adolescentă preferam proza și citeam intens. Odată cu plecarea din țara natală trebuie să intri rapid în ritmul unei noi vieți cu toate că intri pe tărâmul incertitudinii, mai ales datorită comunicării. Limba țării de adopție trebuie însușită pentru a fi acceptat într-o slujbă. Fiecare emigrant are istoria lui, motivațiile sunt diferite de la individ la individ. Cazul meu a fost determinat încă din copilărie, de dorința de-a avea un transplant la mâna dreaptă (m-am născut cu malformații congenitale la mâini).

V.B.: Cum a venit ideea emigrării?

A.A.C.: Filmele americane pe care le-am vizionat în România au avut o mare influență asupra deciziei luate. Nici un răspuns și neavând nici o șansă să fiu trimisă în S.U.A. de Ministerul Sănătății, pentru intervenția chirurgicală, cu toate demersurile făcute la autorități, instinctul meu a fost destul de puternic și m-a ambiționat să nu renunț la visul meu de copil, acela de avea o mână normală, pentru a scăpa de neputință și mai ales de umilințe. Noul drum de viață nu anulează viața

precedentă, ci dimpotrivă se sprijină pe temelia ei adăugând calități noi și pozitive care contribuie la viitorul pe care îl clădești cu toate dificultățile și lipsurile întâmpinate. Amintirile trecutului sunt un martor al leagănului prezent.

V.B.: Ai crezut în șansa de a fi recunoscută ca poetă?

A.A.C.: A fi recunoscut ca poet, dintotdeauna a fost o problemă de societate, de cunoaștere și acceptare. Consacrarea nu poate veni numai din talent ci mai ales din perseverența și iubirea de artă. A scrie poezie pentru mine înseamnă a fi pe recepție când ai inspirație. Nu scriu poezie la comandă, poezia mă solicită iar eu sunt slujbașa ei.

V.B.: Se poate trăi din poezie la New-York?

A.A.C.: Cred că niciodată și niciunde nu s-a trăit din poezie, nici chiar cei mai mari poeți ai României, cazul cel mai elocvent este marele Eminescu. Slujba a fost factor principal în existența poezilor, i-a frustrat de timp dar niciodată de inspirație. Cu atât mai mult, ca să fii recunoscut ca poet în țara de adopție trebuie să depui efort dublu și mai ales material. Dacă nu stăpânești limba țării respective trebuie să apelezi la alții pentru traducere. Ca să fii apreciat de țara de adopție trebuie să-ți faci publicitate singur și să pătrunzi la cele mai bune librării. Sistemul este complicat și necesită bani și timp. Consider că acesta de fapt este motivul pentru care marii cărturari români nu sunt cunoscuți în America. Ministerul Culturii nu s-a preocupat de acest subiect scăpând din vedere importanța răspândirii culturii române și peste hotare. Poezia s-a născut odată cu mine, a stat într-o stare latentă în suflet, și odată ajunsă în America a debordat de prea plinul umplut. Poezia m-a renăscut, ea îmi dirijează pașii și îmi conturează viața.

V.B.: Impactul cu libertatea ajută poezia?

A.A.C.: Libertatea ajută să te regăsești pe tine însăți, îți dă satisfacția că poți să publici fără piedici și pile. Libertatea îți dă posibilitatea să-ți alegi tema, prietenii și mediul înconjurător, cu toate că nu este simplu să te situezi întotdeauna acolo unde ai dori. Libertatea este plătită uneori foarte scump. Despărțirea de familie

este dureroasă și te marchează dacă nu reușești să-ți reîntregești familia. Singurătatea este apăsătoare indiferent de locul unde te afli.

V.B.: *Talentul este un dar pe care trebuie doar să-l conștientizezi?*

A.A.C.: Afirm cu tărie, talentul este un dar divin care trebuie prețuit cu sfințenie dar dacă nu este cultivat se irosește zadarnic. Talentul nu discerne limba în care scrii, talentul reprezintă valoarea lucrării în care te investești fizic și spiritual. Scrisul este starea în care mă confrunt cu mine însămi descoperind de fiecare dată noi corzi de comunicare mai ales spirituală. România pentru mine este memoria vie a trecutului împletită cu prezentul și care se conturează și colorează cu fiecare vizită pe care o fac.

V.B.: *Ești poet român sau român-american?*

A.A.C.: Poezia mea s-a născut în limba română și indiferent de limba publicării ei vreau să cred că sunt și voi rămâne un poet român. Majoritatea poezilor și scriitorilor din New York și alte state, i-am întâlnit în cadrul întrunirilor literare conduse de profesor, doctor, poet, eseist, părintele, Teodor Damian. Fiecare din noi merge pe drumul lui literar dar participăm la întruniri și la evenimentele de lansare a volumelor literare.

V.B.: *Relația cu confrății români poeți?*

A.A.C.: Nu sunt cunoscută în România ca poetă deoarece lansările de carte le-am făcut în New York, cu excepția ultimului volum de poezii *Triunghi Călător*, la Editura Amurg Sentimental și am participat la lansarea antologiei de poezii la biblioteca Academiei Române, *Timpul — rana sângerândă. Poeți români în Lumea Nouă*, 35 de poeți și scriitori din America și Canada, scrisă și editată de profesorul Ștefan Stoienescu și Gabriel Stănescu, scriitor, poet și eseist.

V.B.: *Cât ai reușit să scrii?*

A.A.C.: Am publicat următoarele volume de poezii: *Ne an*, versuri cu o *Întâmpinare* de Veronica Balaj, Timișoara, Editura Ando Tours 1997, *Măr rătăcit*, versuri, ediție bilingvă

româno-engleză, traducere și Cuvânt înainte de Mihai Vinereanu, New York, Editura H & H Promotions Publisher, New York, 1999; *Ești eu*, versuri cu prefață (Alex Amalia Călin — *Avatarurile drumului spre Sine*) de Dumitru Radu Popa, Editura H & H Promotions, Publisher, New York, 2001, *Amurgul durerii*. Antologie de poezii, cu o prefață (Alex Amalia Călin — *poeta prizonieră a gestului închis*) de Aurel Sasu (Din volumul *Dicționarul Scriitorilor Români din Statele Unite și Canada*, Editura Albatros), Editura H & H Promotions, Publisher, New York, 2002, *Triunghi calator*, Editura H & H Promotions, Publisher, New York, 2005, *Așteptare prin cuvânt*, cu posfață de Ion Machidon, Editura Amurg sentimental, București, 2005. Traduceri în alte limbi: *Un-Year* poezii, traducere în limba engleză și *Introducere* de Mihai Vinereanu, New York, Editura H & H Promotions, Publisher, New York, 1998 (în colaborare cu Geo D'Orval, Alexandina Isac, Lucia Oлару Nenati, Irina Orzeanu, Cristian Pietrapiana, Margaret Wilmot și Pamela Young), *Necklace of Oxygen (Salbă de Oxigen)* poezii, traducere și prefață în limba engleză de Pamela Ionescu, New York, Editura H & H Promotions, New York, 1999, *You are I*, poezii, traducere în limba engleză și prefață de Pamela Ionescu, New York, Editura H & H Promotions, Publisher New York (2001), *Wandering Triangle*, poezii, traducere în limba engleză de Pamela Ionescu, New York, Editura H & H Promotions, Publisher, New York, 2007. De asemenea s-au publicat în reviste și ziare literare din România și America un număr însemnat de cronici literare, referințe critice și poezii. Am obținut următoarele premii literare americane: Medalie de bronz la concursul **Poets Summer**, Washington, D.C., august 2002; **Commemorative Poetry Ambassador Medal of 2007**, acordat de *International Library of Poetry*, USA; Noble House New York **Poet Fellowship Award**, 2007. În prezent pregătesc un nou volum de poezii. În paralel scriu și proză.

ALEXANDRU CETĂȚEANU

(Președintele Asociației Scriitorilor Români din Canada, unul dintre inițiatorii și coordonatorii revistei „Destine”, editată la Montreal în limba română)

„Pe vremea comunismului tind să cred că exilatul avea nevoie de mai mult curaj...”

Veronica Balaj: Ați ales exilul din revoltă dar și din încrederea că puteți obține mai mult de la viață decât oferea un anume sistem închis. Care sunt coordonatele particulare ale acestui fapt decisiv?

Alex Cetățeanu: Aveți absolută dreptate. Într-o țară cu un singur „fiu iubit” și o „mamă bună”, cu atâta minciună și demagogie ridicată la rangul de virtute nu există viitor demn. Cine își putea imagina că dictatura comunistă se va termina vreodată? Eu, nu. Și cum viața este atât de scurtă, nu merită să o trăiesc, în parte, și într-o altă societate? Chiar dacă sistemele sociale din occidentul „degradat și pe cale de dispariție” nu erau atât de „drepte și de bune” precum cele „de tip nou, comunist”, așa cum se declama zilnic în R.S.R., trebuia să mă conving la fața locului. Cu această motivație și cu speranța într-o viață cu adevărat mai demnă și mai bună, am ajuns în Canada anilor '80.

V.B.: Încrederea în sine, versus obstacolele întâlnite și învinse... doi versanți pe care i-ați străbătut... cum se vede acum, totul?

A.C.: Ca un vis obsedant, care te urmărește precum o umbră. Am fost eu acela care m-am aruncat în necunoscut, lăsând o jumătate de viață în urma mea? Am lăsat acasă un copil zălog, părinți, rude, prieteni și tot ce am agonisit în România cu multă

sudoare. Am început viața de la capăt, de la zero, învingând cu voință, cum bine spuneți, obstacole după obstacole. Privind în urma mea, mă îngrozesc cât de mare a fost panta urcată. Versanții nu au fost numai doi, au fost mai mulți. Comunicarea în limbile franceză și engleză constituie primul obstacol-versant de urcat. Urmează integrarea ca mentalitate, mod de a gândi, seriozitate. Viața socială este diferită. În S.U.A. și Canada dacă nu poți discuta despre meciurile de fotbal american sau despre cele de baseball să nu mai vorbim de hokey, nu te poți considera integrat. Așa cum în România toată suflarea așteaptă cu nerăbdare un meci de fotbal important și câteva zile nu se discută decât despre meci, așa se întâmplă și în America de Nord. Ba chiar și limbajul de zi cu zi utilizează expresii împrumutate din sporturile populare pe aici.

V.B.: Ce loc ocupă curajul în lupta celui care a ales viața în exil?

A.C.: Fără îndoială, un loc important. Pe vremea comunismului, tind să cred că exilatul avea nevoie de mai mult curaj decât ar avea nevoie cei care au ales calea exilului după ridicarea „cortinei de fier”. Atunci, nu mai exista cale de întors. Cei care au ales calea exilului după căderea comunismului totalitar, au oricând opțiunea de a se întoarce acasă, fără să-i condamne nimeni. Cu cât este mai repede, cu atât este mai ușor iar exemplele sunt foarte multe. În România nu le-a fost confiscat nimic după plecare, cei care au rămas acasă nu au fost hărțuiți de securitate, telefoanele pentru atenuat dorul de cei dragi funcționează... este o mare diferență. Pentru mulți, cel mai mare obstacol de a se întoarce acasă este tot curajul, lipsa lui. Teama de a nu fi considerați învinși precum și orgoliul personal, îi împiedică de a lua o decizie salutară și trăiesc frustrați într-o lume în care descoperă că nu sunt compatibili. Dar, oricum, pentru a reveni la întrebarea inițială, atunci sau acum, tot este nevoie de curaj și poate de un spirit de aventură pentru a pleca în lumea largă.

V.B.: Țara de baștină are rezonanțe și conotații specifice fiecăruia, pentru dumneavoastră, care ar fi acestea?

A.C.: Îmi place să spun că dragostea și atașamentul de țară crește cu pătratul distanței față de meleagurile natale. Cred că dacă s-ar fi întâmplat să trăiesc în Italia, Franța, Austria, Germania etc., m-aș fi simțit mult „mai acasă”. Să facă oceanul Atlantic, atât de mare diferența în percepția de izolare și de dor a celor care respiră în „lumea nouă”? Se pare că da. Mă simt legat de dealurile Drăgășanilor, văile și poienile fermecate ale copilăriei mele de copil necăjit. Dar, în realitate, mă simt legat de toată țara deopotrivă. De multe ori îmi este dor chiar și de țiganii atât de pitorești, amestecați printre precupeții pietelor românești. De la distanță, contururile se văd mai rotunjite — ca o imagine din satelit, cu cât ne apropiem de pământ, cu atât încep să se deslușească și denivelările. Din depărtare, preferăm să ne gândim numai la ce este frumos în România și mai puțin la servituți și tot ce se întâmplă negativ prin spațiul carpatin.

V.B.: *Repere morale, spirituale, aduse de acasă și valabile și într-o altă lume....*

A.C.: Bine zis, „altă lume”. Chiar că este o altă lume, cu alte valori, obiceiuri, percepții etc. Aducem cu noi o cultură incompatibilă, străină, exotica și necunoscută nord-americanilor. Puțini români de valoare sunt cunoscuți pe aici. Din nefericire, cultura românească nu face parte din culturile majore ale planetei. Realitatea tristă este că românii nu sunt uniți în a-și sprijini valorile care ar putea aduce într-o altă lumină românismul pe care îl reprezentăm. Abia după moartea unor români de valoare universală precum Mircea Eliade, Emil Cioran, Vintilă Horia, Eugen Ionescu etc. încercăm să ne mândrim cu ei, iar unii chiar încearcă să le reducă gloria cucerită individual și nu cu ajutorul conașionalilor lor chiar și după moarte. Dacă printre noi s-ar găsi un alt inventator la fel de important precum Paulescu, adevăratul descoperitor al insulinei, ce credeți că ar face românii? Nu sunt convins că ar mișca un deget pentru a-l ajuta. Dar totul este relativ. Printre cei care aleg calea exilului (și în America de Nord există toate naționalitățile pământului), românii sunt cotați fără discuție

printre primii douăzeci ca inteligență, cultură, adaptabilitate etc. Deci nu trebuie să ne fie rușine că suntem români în lumea largă, ba dimpotrivă.

V.B.: Unde poate pierde cârma un exilat, câtă forță trebuie să învingă? Care sunt riscurile din punctul personal de vedere?

A.C.: Cei care țineau bine „cârma” în România, o vor ține și printre străini. Caracterele tari, găsesc forța necesară pentru a supraviețui oriunde. Iar ghinioanele care se țin scai de unii, nu sunt decât foarte rar întâmplătoare. Probabil nu au fost plămădiți să lupte cu viața într-o lume atât de diferită, sunt incompatibili cu societatea de aici. Acesta este riscul major.

V.B.: La ce trebuie să renunți pentru a te încadra într-un nou stil de viață?

A.C.: La mentalitățile mediului din care provii. Când ești la Roma, trebuie să faci ce fac romanii, așa cum spune înțeleptul proverb atribuit Sfântului Ambrosie când sfătuia pe Sfântul Augustin.

V.B.: Cum se consonează, pentru dumneavoastră, cele două puncte „existențiale”: acolo și aici?

A.C.: Nu poți trăi în două luntii, știți vorba românească. Trebuie să te decizi bine ce vrei: ACOLO sau AICI. Și cu cât te decizi mai repede, cu atât mai bine. Evident, este ușor de zis, dar greu de făcut. Marea majoritate dintre exilați trăiesc fizic și profesional aici, dar cu sufletul tot acasă. Mâncărurile românești, obiceiurile românești nu se pot uita și căpăta valoare de simbol. O sticlă de vin românesc sau de țuică românească, păstrată cu grijă pentru zile mari, este împărțită și savurată precum agheazma. Este adusă din România, de acasă... Avem de toate pe aici, dar tot ce vine din România este parcă mai bun. Sunt convins că pe măsură ce viața se schimbă spre bine în țara noastră, puțini vor mai lua calea exilului și mulți vor emigra spre România. Funcție de numărul celor care vor să plece dintr-o țară se poate „măsura” calitatea vieții în acea țară. Raport invers proporțional.

V.B.: Intersectări cu România culturală... Sunteți Președintele unei Asociații importante a scriitorilor români din Canada vorbiți-ne despre acest fragment de istorie culturală, care poate fi integrat în istoria de gen a românilor de pretutindeni.

A.C.: Asociația scriitorilor români din Canada s-a creat ca o necesitate a realității obiective. Cu atâția scriitori de origine română, în mare parte în Canada franceză, era necesar să se formeze o astfel de asociație, cum numai românii au în Canada. Așa remarca și un ministru canadian la inaugurarea Pieței României la Montreal. Evident, unii români canadieni nu s-au bucurat că existăm și nici o parte a reprezentanților oficiali ai României nu au părut prea încântați. Am cam stricat jocurile vechi de pe vremea comunismului. Cred că impresionăm prin activitățile noastre, precum participarea în fiecare an cu standul nostru la Târgul internațional de carte de la Montreal, întâlniri literare, cenacluri etc. În câteva zile va apărea de sub tipar revista „Destine”, a Asociației. Intersectări cu România culturală? Există. Avem scriitori din România membri onorifici ai Asociației, publicăm cărți în colaborare cu edituri românești, citim cărți apărute în țară și câteodată apar conflicte. Scriitorul Corneliu Florea, de exemplu, s-a luat la trântă cu Horia Roman Patapievici, neadmițând cuvintele de ocară ale acestuia la adresa românilor. Sau distinsul nostru coleg Francis Dworschack, a devenit unul dintre cei mai mari apărători ai lui Eliade pe planetă. Dar așa cum spunea marele poet Cezar Ivănescu: „Sperăm că a venit momentul recuperării autorilor români din exil, autori care, pe lângă opera lor, îmbogățesc și înfrumusețează peisajul literaturii române de azi, prin aventura lor existențială și prin puritatea lor morală”. Și noi sperăm.

V.B.: Importanța scrisului literar... o forță de rezistență, o formulă de comunicare, sau cu mult mai mult să fie?

A.C.: Absolut, aveți perfectă dreptate. Trebuie să menționez că noi comunicăm în două direcții, funcție de locul unde am trăit viața în ultimul timp. Nu este o regulă absolută, dar

cei care am trăit în Canada încă de pe vremea comunismului, simțim nevoia să scriem despre viața de aici și să ne împărtășim trăirile cu frații noștri din România, privați de informații corecte despre aceste locuri depărtate. Scriitorii tineri veniți în ultimii ani din România, scriu și publică aici cu talent remarcabil, comunicare din cealaltă direcție. Așa se află în Canada și în lume, despre România și că există o cultură românească de valoare ce urmează a fi descoperită.

V.B.: Cum ați defini limba maternă?

A.C.: Este o limbă sfântă, pe care nu trebuie să o uităm, oriunde ne-ar duce destinul pe planetă. Nu este o limbă „bună numai pentru înjurături”. Limba română, așa cum este ea, nu trebuie să fie batjocorită de nimeni.

V.B.: Aveți multe realizări în numele culturii române și a limbii române, distanțele geografice, cât amplifică situația?

A.C.: Absolut, avem realizări importante. Atât scriitorii tineri cât și seniorii au realizat multe. Numai câteva exemple și cred să vă conving de adevărul spuselor mele, cerându-mi scuze că spațiul nu-mi permite să dezvolt acest subiect așa cum ar merita: Cu cine să încep? Ionela Manolescu, Livia Nemțeanu, Felicia Mihali, Irina Egli, Cezar Vasiliu, George Tautan, George Filip... dar mai bine vă invit să deschideți pagina web [www. Scriitori iromani.com](http://www.ScriitoriIromani.com) pentru a vă convinge.

V.B.: Implicări și tangențe culturale româno-americane, nord-americane. Câte asemenea au fost punct de sprijin? Știu că luptați în apărarea lui Eliade. Vă rog detalii.

A.C.: Desigur, pe „teritoriul nostru”, veghem cât putem să nu se mai repete nedreptățile trecutului, așa cum s-a întâmplat cu Vintilă Horia și cu Mircea Eliade când era în viață, privat de premiul Nobel pe care îl merita cu prisosință. Chiar și acum, la peste 20 de ani după intrarea în eternitate a marelui savant și scriitor român, se mai găsesc unii să-l defăimeze. Nu avem legături prea strânse cu unii scriitori din U.S.A., precum Petru Popescu,

Andrei Codrescu și alții. Cu cei care nu sunt adevărați români, cu dragoste pentru țară, sau cu oportuniști, nici nu vrem să avem.

V.B.: *Între împliniri, atâtea, (chiar vă rog să le detaliați), e loc și pentru deziluzii?*

A.C.: Cred că am vorbit de realizări chiar prea mult. Deziluzii? Poate. „Blestemul” lui Herodot cred că încă ne mai urmărește. Nici pe aici nu suntem uniți, așa cum nu suntem nici în România. Există peste 32 de milioane de suflete de români pe planetă, deci cam zece milioane în exteriorul României. Vă dați seama ce forță am constitui dacă am fi uniți? Poate că, în timp ne vom mai schimba, noi asta dorim. Dar cine știe?

Iunie 2007

FLAVIA COSMA

(poetă, scenarist TV, producător – regizor TV din Toronto,
Canada)

**„Eu am fugit din țară tocmai pentru a
putea să scriu. Poezia este în opinia
mea. cel mai elegant și mai scurt drum
către conștiința cosmică”**

*Veronica Balaj: Când s-a conștientizat pentru tine
faptul că vei deveni scriitoare? Cum a început acest urcuș?*

Flavia Cosma: Nu știu. Am scris mereu, și chiar dacă nu am scris cu creionul pe hârtie, am făcut-o în gândurile mele. Am respirat poezie în fiecare cuvânt rostit de bunica mea, în fiecare inflexiune a vocii sale dătătoare de pace, în muzicalitatea dialectului ei ardelean. Am dus cu mine, zile în șir, cântecele auzite în serile de vară pe la diverse șezători, la culesul cartofilor, la dezghiocatul știuleților de porumb, acele seri pe care nu le poți uita, când vocea omenească se îmbină firesc cu cea a cosașilor, a privighetorii și a cucuvelei. M-am îmbătat din scrisorile eminesciene, recitându-le dintr-o răsuflare pe drumul de la școală până acasă, și multe zile mai apoi. Am încercat pe la șase ani să-l plagiez pe Alecsandri, până când un unchi mi-a atras atenția că poezia pe care o recitam cu patos la masa de duminică, nu era scrisă (în întregime) de mine. Și în felul acesta, am început și eu să mă exprim în versuri.

*V.B.: Ai avut la plecarea din țară teama că nu vei mai
răzbate ca și scriitor, fiind o altă lume, alte coordonate?*

F.C.: Glumești. Eu am fugit din țară tocmai pentru a putea să scriu. Pentru a nu fi speriată continuu de faptul că ceea

ce așterneam pe hârtie ar fi putut cădea în mâna cui nu trebuia, cu consecințele pe care le știm cu toții, deși vrem din ce în ce mai mult să uităm. Așa că pentru mine era egal dacă voi găsi sau nu un public, ținând seama și de faptul că nu cunoșteam engleza la vremea aceea, pentru mine libertatea rezolva cel puțin jumătate din problemă. Nu mai putea nimeni să-mi pună piedică și să mă oprească, cel puțin teoretic, din drum.

V.B.: A propos de stările pe care le traversează un scriitor, de ce anume ți-a fost teamă acolo, câteva detalii despre drumul străbătut, nu cred că a fost lin de la bun început...

F.C.: Stările de care vorbești, teama, senzația că ești un fir de nisip dus de vânt în voia accidentului perpetuu, că nu mai poți respira aerul binevoitor-nepăsător al țării care ți-a deschis porțile, că îți lipsește viața de care vroiai atât de mult să fugi, mormântul mamei, pe care de altfel îl neglijai cât puteai, copilăria spiritului, când nu erai obligat să te privești în oglindă, nu încă, aceste stări sunt tipice pentru orice emigrant, scriitor sau nu. Dar în încercări de acest fel descoperi credința. Și nu mai ești chiar atât de singur. Și îngerul tău păzitor este mereu în preajmă, ajutându-te. Așa a fost și cu mine. Am început a mă ruga, nu formal sau în glumă, ci chiar din toată inima. Rezultatele au fost uluitoare: Am găsit un traducător de marcă în U.S.A., am câștigat un mare premiu pentru traducere de poezie, am fost publicată de către Texas Tech University Press în 1992...

V.B.: Ce anume a luat Flavia Cosma ca scriitor din România, ce a păstrat, la ce a trebuit să renunțe?

F.C.: Îmi amintesc că am luat în geamantan, cu mari riscuri, filele unui roman pe care-l scrisesem și care a apărut mai apoi în engleză, *The Fire that Burns Us (Focul care ne arde)*. Încă nu a văzut lumina zilei în limba în care a fost scris inițial, din diferite motive, care mai de care... În suflet am luat totul așa cum se găsea.

V.B.: Se poate defini aceasta dualitate de viața.. și aici, și acolo? O viața pe doua paliere...Cum se poate descrie în formula personala?

F.C.: Am încercat să nu-mi creez conflicte suplimentare, deși la început, trebuie să mărturisesc că am urât Canada cu pasiune. Dar mi-a trecut încetul cu încetul. Prima dată când m-am simțit mai bine în Canada a fost cam la vreo cinci ani după ce mă stabilisem aici, revenind dintr-o călătorie în U.S.A., când deodată, în aeroportul din Toronto, mi-au căzut ochii pe lucrurile din jur. Domnea o curățenie și o pace care-mi lipsiseră în U.S.A. M-am simțit acasă puțin. Apoi am reintrat în găoace, scriind, muncind, alegându-mi stări cât mai simple. La vremea aceea nu credeam să fie posibilă o reîntoarcere în România. Nu în timpul vieții mele. De aceea aveam grijă să public în volume bilingve, că doar așa să mai păstrez legătura cu viața mea de acolo. Apoi a venit Revoluția, visul dulce al Libertății... Am făcut două filme documentare în România anilor 1990 și 1991, căutând să înțeleg mai bine ce s-a petrecut. Unul din aceste filme a fost răsplătit cu The Canadian Scene Award for TV documentaries, 1991. Ei, în câteva cuvinte, din experiența mea cu exilul am rămas cu două caracteristici: cel mai acasă mă simt în avion, între două destinații și cea de-a doua, un dor constant de ducă. Nu-i chiar așa de rău pentru un scriitor...

V.B.: E important să scrii în limba în care visezi, se spune, care este aceasta? Ai ajuns să visezi și să scrii în limba engleză?

F.C.: M-a ferit Dumnezeu până mai acum câțiva ani de această dualitate. Totul se petrecea în limba română în visele mele și era atât de frumos, chiar atunci când aveam coșmaruri, era ca și cum n-aș fi plecat nicăieri, nicicând. Acum mai vorbesc și engleza în somn, mai arunc vreo două trei versuri în limba lui Shakespeare, dar nu mă fericește aceasta. Singurul avantaj este că îmi traduc singură versurile și le mai schimb

după tiparul de pe aici. Am și un editor cu care lucrez, că să fiu mai sigură.

V.B.: Să învingi într-un spațiu necunoscut e nevoie fără îndoială de forță. Este poezia o dătătoare de forță în această lume mercantilă?

F.C.: Așa cum spuneam puțin mai înainte, cred că numai credința în Dumnezeu îți dă toată forța de care ai nevoie. Poezia este în opinia mea, cel mai elegant și mai scurt drum către conștiința cosmică. Și mai cred că tot ce este viață în poezie, este de inspirație divină. Poezia, așadar, nu se supune legilor acestei lumi. De aceea scrii mai bine când ești bolnav, abătut, nemâncat, cu inima zdrobită. Vezi mai bine dincolo de aceste obstacole terestre.

V.B.: Ai deja un statut de scriitor cunoscut și în România și dincolo de fruntariile țării. Vorbește-mi despre oamenii care au fost sensibili la scrisul tău și care au contribuit la reușită.

F.C.: Desigur că am avut privilegiul să întâlnesc oameni deosebiți care mi-au acordat tot sprijinul lor, scriitori, poeți, traducători și directori de edituri, cu care am întemeiat relații de admirație reciprocă și cu care fără îndoială mă găsesc de cele mai multe ori pe aceleași lungimi de undă. Și această regulă se aplică orișunde în lume, Canada, Statele Unite, Anglia, România, Franța, Grecia, Argentina etc. Din prietenii de acest fel s-au născut și traducerile mele din sau în engleză, căci ori de câte ori mă găsesc în fața unui fenomen literar care mă intrigă, doresc să-l fac cunoscut și altora, traducându-l.

V.B.: Scrisul, literatura, îți este ceva vital. Știind că puțini scriitori trăiesc doar din scrisul lor în această lume largă...Cum ți se vând cărțile? La noi sistemul difuzării este foarte deficitar...

F.C.: Cred că m-am născut sub o zodie bună. Nu râvnesc la bogății deși îmi place să-mi știu ziua de mâine asigurată. De aceea am ales să urmez Politehnica în România,

ca să am o profesie mai puțin legată de sfera politicului, să mă descurc și la marginea societății. Am avut noroc încă-odată căci am fost angajată ca regizor tehnic la Teatru la Microfon aproape imediat după terminarea școlii. Acolo eram în preajma marilor noștri actori, a pieselor clasice etc. În Canada am lucrat vreme de 25 de ani ca inginer de sunet la Omni Television, o televiziune multilinguală din Toronto. Tot aici m-am calificat pentru profesia de producător/regizor/ screen writer pentru filme documentare. Am renunțat la munca organizată acum câțiva ani, pentru a mă concentra în întregime pe creația proprie. Despre cărți, aici pe acest continent, autorul participă în mod activ la vânzarea cărților sale, prezentându-le de câte ori are ocazia, la întruniri, în școli, în biblioteci, în librării. Nu de puține ori un autor petrece câteva ore bune în diverse librării, dând autografe, discutând cu publicul...De partea lor, editurile au datoria și nevoia fizică să prezinte și să difuzeze cărțile pe care le publică. Așa se face că multe din cărțile mele s-au epuizat și au apărut în a doua ediție, deși sunt cărți de poezie. Dar desigur, nu se poate trăi din aceasta. În schimb de câte ori sunt chemată să recit din opera mea sau să vorbesc despre poezie, drepturile omului, refugiați sau emigranți, mi se acordă un onorariu, câteodată substanțial.

V.B.: Când, cum scrii? Reluând de multe ori, renunțând la paginile nereușite fără regrete? Ai un program? În fiecare zi etc.?

F.C.: Scriu când vrea muza. Și mulțumesc lui Dumnezeu, suntem în general vorbind, într-o relație bună. Câteodată, poemul este scris dinainte de-a vedea foaia de hârtie. Alteori însă, îl tot îndrept, până când mă plictisesc și-mi zic că nu a fost să fie. Dar de obicei senzația că el trăiește, vrea să se nască, mă face să nu renunț atât de ușor. Cu proza lucrurile stau puțin altfel. Scriu ziua și noaptea fără să mă sinchiesc de nimic. Câteodată rescriu. Câteodată nu e nevoie. Cert este că dacă nu scriu într-o zi, ceva îmi lipsește.

V.B.: Mai crede azi scriitorul modern în inspirație ca un dat miraculos, divin? Sau prin cultură, muncă, perseverență, știință a scrisului unei cărți, poți fi onorabil în final?

F.C.: Dacă mă întrebi pe mine îți voi răspunde că scrisul, ca și tot ce se întâmplă cu noi și în jurul nostru ține de domeniul miracolului. Dar ca să vezi, să descoperi aceste miracole, trebuie și tu să vrei. Și asta înseamnă oboseală, muncă perseverență etc. Nu cred însă că te scoli într-o bună dimineață hotărât să devii un scriitor, și mai ales de poezie. Există ceva care nu depinde de tine, de voința ta.

V.B.: Scriitorii din țară sunt fraterni cu cei din diasporă?

F.C.: Cred că da, în măsura în care ajung să se cunoască și să-și împărtășească punctele de vedere. Cred că fenomenul e universal.

V.B.: Se întâlnesc stilurile lor?

F.C.: Ah, stilurile! Despre asta s-ar putea scrie o carte. Poate că se întâlnesc, poate că nu. Poate că se vor întâlni în viitor ori s-au și întâlnit fără s-o știe în trecut. Numai istoria și critica literară sunt în stare să răspundă la aceasta.

V.B.: Exista un „ce” specific românesc, regășibil în scrisul celor care au avut aceleași moșteniri spirituale, indiferent unde sunt, unde își exersează talentul?

F.C.: Cred că în mare vorbind, da. Așa cum „a rose, is a rose, is a rose” scriitura românească se deosebește prin ceva de toate celelalte. Dar exilul fiind condiția esențială a scriitorului în general, indiferent prin ce mijloace a ajuns la ea, mediul înconjurător își spune, poate imperceptibil, cuvântul. Așa cum ploaia dăltuiește stânca...

V.B.: Prin ce se deosebește literatura nord-americană de cea românească? Suntem la înălțime ca și creație literară, noi românii, deși nu ne avantajează limba? Nu suntem cunoscuți decât prin traduceri, dar aceasta este o problemă cu mult mai complicată.

F.C.: Desigur, și nu vreau să mă repet, dar mediul unde crește o floare are o influență asupra ei. Nu sunt de acord cu ideea că nu ne avantajează limba. Limba română este o limbă aproape perfectă din punct de vedere al ecoului ei. Toți cei care pe aici mă aud recitând în românește sunt fascinați de muzicalitatea limbii române. E adevărat că ceea ce ne este aproape, nu se lasă prea ușor observat. Dar ai să razi, am întâlnit poeți de limbă engleză care se plâneau de insonoritatea limbii engleze. Înălțimea creației? Care este standardul? Totul e relativ. Poate adâncimea creației, vrei să spui. Asta este întradevăr o premiză, dar nu depinde de limba în care scrii. Citesc poezie de la începuturile vremurilor, și din cele mai ascunse colțuri ale globului, și care, tradusă în engleză, cum aş putea altfel, își păstrează suavitatea, nuanța, ambiguitatea și claritatea inițială. Este într-un cuvânt tulburătoare.

V.B.: *Maeștrii în scris... trebuie să existe.*

F.C.: Sigur că ei există. Chiar dacă uneori își schimbă locurile între ei, unii își fac loc mai în față, alții rămân mai la urmă, după cum bate vântul prin eternitate. Rabindranath Tagore, poezii persani, Sapho, grecii, latinii și toți ceilalți mari, Emily Dickinson, românii Eminescu, Bacovia, Goga, Blaga etc. Lista e lungă.

V.B.: *Cu literatura română, ce relații mai exersezi și cât contează?*

F.C.: Cu literatura română am relația că fac parte din ea, în felul meu. Cred că este un punct esențial de sprijin în drumurile mele, dacă nu prin altceva, prin faptul că ne exprimăm în aceeași limbă. Ce să zic? Dacă în România sălile sunt pline când îmi prezintă cărțile, dacă doamnele din audiență încep să întrebe dacă n-are cineva o batistă, atunci eu, Flavia Cosma, mă dau frumos la o parte și las versul să vorbească în locul meu.

MAIA CRISTEA-VIERU

(poetă, critic de artă, stabilită în Toronto)

„Am corespondat și cu Mircea Eliade... am cunoscut foarte multe personalități în atelierul Miliței Petrașcu”

Veronica Balaj: Ați exersat ani întregi cunoașterea poeziei și a artelor plastice deopotrivă. Teoretizarea artelor plastice a fost eșafodajul creației poetice?

Maia Cristea-Vieru: Începuturile mele în ale scrisului, chiar debutul meu în presă la revista Contemporanul în 1967, s-au produs sub zodia artelor plastice, deși purtasem în ghiozdanul de școlăriță, mereu pregătit, caietul de poezii arătat doar atât de iubitei noastre profesoare de română. Scânteia care declanșase acest interes, mai ales pentru sculptura, avea rădăcini vechi, în chiar orașul copilăriei mele, unde existau două importante lucrări ale lui Brâncuși. Mai mult chiar, avusesem șansa de a auzi chiar din gura Elizei Seceleanu, comanditara lucrărilor, ca într-un înfiorat cântec al amintirilor, multe amănunte despre sculptor și împrejurările în care ele ajunseseră la Buzău, montarea lor fiind făcută chiar sub supravegherea sculptorului. Ceea ce însă îmi reținuse atenția și-mi înflăcăra imaginația la acea vârstă era povestea de dragoste atât de romantică și mai ales durerosul ei sfârșit. Fără îndoială, tot ce aflasem declanșase un interes deosebit pentru mine, căci prin 1963, de câte ori o vedeam pe Eliza, care locuia acum în București împreună cu fiica ei din noua căsătorie, o antrenam mereu către acest subiect. Voiam să aflu cât mai multe despre destinul acestor lucrări, despre Brâncuși. În acei ani îmi vorbea

cu tristețe despre insistența cu care i se ceruse să accepte să le vândă statului.

V.B.: Canada a venit în întâmpinarea poeziei? Trebuia să vă reintegrați în altă cultură...

M.C.-V.: Am scris multe poezii, dar poezia a rămas multă vreme „mon jardin secret”, lăsând loc studiilor de Istoria artei, publicate în revistele vremii. Mai târziu, unele din cercetările mele au apărut în volumele: *Modernitatea clasicului*, 1982 și *Sculptura feminină interbelică*, 1999. Câțiva actori citiseră la emisiunile de radio unele dintre poeziile mele. Îmi amintesc de actrița Lucia Mureșan sau de Ludovic Antal care au citit cu mult talent aceste poezii. Unele au apărut în suplimente ale unor ziare, sau au fost recitate de câțiva dintre elevii mei pe care i-am introdus în atelierul unor sculptori unde au avut loc recitaluri de poezie. Erau atinse, în acest fel mai multe obiective.

V.B.: Evocați-ne atmosfera și câteva nume prezente la acele întâlniri din vremea cât erați în țară.

M.C.-V.: Atmosfera conta foarte mult, cei mai mulți dintre sculptorii care au acceptat rugămintea mea aveau în atelier statui reprezentând figuri dintre cele mai prestigioase ale istoriei și culturii noastre, dar și ale culturii universale. Mulți dintre sculptori aduceau în vederea întâlnirii noastre anumite lucrări, din locuri pe unde le țineau depozitate. Uneori erau sculpturi pe lângă care mulți treceam adesea, dar privirea lor mai de aproape, precum și cunoașterea genezei lor căpătau, în memorie, o altă aură. Am rămas recunoscătoare multora dintre cei care ne-au oferit cadrul unor asemenea momente. precum directorul de atunci al Muzeului de Artă Națională din București, criticul de artă Alexandru Cebuc care deși era atât de solicitat găsea cu bunăvoință și pentru noi un moment, un loc. Cele mai interesante dintre aceste recitaluri, care mi-au rămas de neuitat, s-au ținut în atelierul sculptoriței Celine Emilian, în atelierul Miliței Petrașcu, sau în casa din spatele actualului

Muzeu George Enescu, unde eram adeseori primiți de directorul onorific al Muzeului, domnul Romeo Drăghici, executorul testamentar al marelui compozitor. Era clădirea în care George Enescu concertase și pe care muzicianul o numea „Micul meu Trianon”. Acolo veniseră interpreți celebri ai lumii precum Yehudi Menuhim, David Oistrach, Monique de la Bruchellerie. Am scris în presa vremii despre casă și despre minunatul ei amfitrion care-i păstra vie memoria lui George Enescu și care-mi făcuse ani de-a rândul favoarea de a mă primi împreună cu elevii mei cărora doream să le dezvolt dragostea și interesul pentru cultură.

V.B.: Sunteți inițiatorul unui cenaclu artistic la București...

M.C.-V.: Cenaclul purta denumirea „Interferența artelor”, cenaclu în cadrul căruia am invitat personalități de seamă din generații mai vechi sau mai tinere. Unii scriitori au opus o anume rezistență, invocând multele lor obligații, dar au venit până la urmă. Au venit critici de artă, ca Barbu Brezianu, Radu Ionescu, Marin Mihalache, romancierii de frunte ca Ion Marin Sadoveanu, Nicolae Tăutu sau Radu Tudoran, poeți precum Marin Sorescu care a fost o încântare pentru tinerii care erau în preajma bacalaureatului și fiind un liceu de Matematică-Fizică s-ar fi putut crede că sunt mai puțin interesați de poezie. Marin Sorescu mi-a publicat multe articole în revista „Ramuri” propunându-mi chiar să dau în fiecare lună un articol revistei, dar obligațiile unei catedre în acei ani erau numeroase, consumam mult timp cercetând la Biblioteca Academiei, așa că a rămas să-i dau materiale atunci când puteam. Într-o vreme când Marin Sorescu îmi spusese că are necazuri, vigilența partidului suspectând apropierea sa de ideile transcendentismului, în acel timp la orele de clasă și mai ales la cenaclu noi nu mai foloseam autenticul său nume. La propunerea unui elev îi spuneam Sorin, folosind o parte din numele de familie și ultima parte a numelui sau de botez. Când i-am spus l-a amuzat

ideea. Aceasta a fost pentru scurtă vreme căci apoi, prigonirea celor cu idei transcendente s-a atenuat. Am admirat mult ceea ce scria și setea lui de a fi la curent cu totul, cu literatura din celelalte părți ale lumii, traducând poeți despre care atunci auzeam prima dată, căci contemporanii îl interesau cel mai mult.

V.B.: Cum se manifesta Marin Sorescu atunci?

M.C.-V.: Avea o bucurie sinceră, copilărească, când întâlnea un român de talent în străinătate. Neîntrecute erau orele din atelierul Miliței Petrașcu, loc cu adevărat magic frecventat de personalități de a căror excepțională statură nici nu știu dacă eram deplin conștientă atunci. Acolo mi-am auzit cu emoție versurile citite de același actor Ludovic Antal. Timbrul vocii sale dădea o gravitate tulburătoare versurilor sau chiar textelor în proză. Când citea din marii poeți precum Octavian Goga, cei aflați de față erau străbătuți de un puternic fior patriotic. Îmi imaginam uneori întregul cortegiu de umbre celebre care fuseseră adeseori în atelierul Miliței, încăpere spațioasă, operă a faimosului arhitect Marcel Iancu. Știam multe despre acele personaje, dar am aflat și mai multe despre ei cu prilejul expoziției sale retrospective de la Londra unde am însoțit-o pe sculptoriță. În expoziție au figurat și busturile a doi arhitecți vestiți, două bronzuri de mare frumusețe: cel al lui Marcel Iancu, aflat astăzi la Muzeul din Tel Aviv și cel al arh. George Matei Cantacuzino.

V.B.: Poezia și sculptura, artele plastice s-au întrepătruns adesea. Ați trăit aceasta. Ați scris despre aceasta.

M.C.-V.: S-a spus că s-ar putea alcătui o Istorie a literaturii din busturile în piatră, bronz, lut sau marmoră făcute de Milița. Mulți dintre cei care-i pozaseră ore întregi în atelierul ei îi lăsaseră neșterse impresii. Întrebată ce impresie îi produsese Tudor Vianu ea răspundea: „Pentru mine Vianu a fost un portret analitic, un chip caracteristic universitar. Stătea pe scaun și, în timp ce poza, îmi dezvolta, de pildă, despre Lessing, o adevărată conferință. Ca să-l înțeleg mai bine în

vederea portretului ce-l lucram, am mers la câteva din conferințele sale publice, pe care le ținea la Ateneu sau la Sala Dalles. De fiecare dată, după ce termina, cobora în sală, venea la mine și mă interoga cu privire la modul cum vorbise. De câte ori aud cuvântul Oxford, mă gândesc la Tudor Vianu. Era născut pentru a ține lecții, pentru a fi profesor universitar. Dialogul cu el era un neîncetat examen de doctorat”.

V.B.: Câteva personalități care au inspirat-o profund pe Milița Petrașcu și despre care v-a vorbit...

M.C.-V.: Impresii puternice îi lăsaseră matematicianul poet Ion Barbu, Oscar Walter Cizek, pe Octavian Goga, îi pozase pentru bustul care se afla la Ciucea îl socotea iradiant, fermecător, plin de mișcare și energie, dar nu putea uita modul obsedant cu care acesta vorbea despre moarte: „De câte ori ne întâlneam la vreo expoziție sau la vreun concert, venea spre mine cu brațele întinse și îmi spunea obsesiv Milița, când vii să vorbim despre monumentul meu funerar? Nu m-am dus niciodată acasă la el, dar a venit el la mine. Mi-a pozat câteva săptămâni”. Liviu Rebreanu i se păruse un taciturn. O singură dată îi mărturisise că-i place să lucreze noaptea, cu ferestrele deschise, pentru a lăsa drum liber inspirației să pătrundă până la el, avea însă ceva statuar și granitic. Marele povestitor Sadoveanu îi lăsase și el vii impresii privind totul cu o seninătate dacică, dar Marcel Iancu și Vinea erau constantele ei stele, busturile lor fiind făcute cu o dragoste care vibra parcă din fibra lemnului sculptat sau a bronzului.

V.B.: Sculptorița a vorbit despre Brâncuși. L-a cunoscut, desigur. Cum vi la prezentat?

M.C.-V.: Marele său maestru Brâncuși venise de multe ori în atelierul ei, o aprecia mult, iar Milița i-a făcut bustul care se află în micul părculeț din București, care-i poartă numele. Ea a fost prima dintre elevii săi care întoarsă în țară scrisese în revista „Contemporanul” din 1925 despre atelierul din Impasse Ronsin, despre alți elevi ai lui Brâncuși, despre tăierea directă în

piatră pe care maestrul o învățase, procedeu pe care ea l-a folosit în multe lucrări. Convorbirile cu ea pe care televiziunea anilor '70 le-a oferit publicului au suscitată o mare dorință de a afla mai mult despre ea.

V.B.: Poezia o interesa?

M.C.-V.: Dintre scriitorii tineri poezia Anei Blandiana o interesa mult și mi-a cerut să-i aduc volumele ei de început. De fapt Ana Blandiana și Romulus Rusan au inclus, într-un volum de convorbiri cu personalități de seamă, o foarte interesantă convorbire pe care au avut-o cu sculptorița. Din poeziile lui Marin Sorescu știa anumite strofe pe de rost.

V.B.: Mai păstrați documente din vreme?

M.C.-V.: Am avut câteva scrisori de la sculptorița, multe fotografii, dar nu am fost suficient de păstrătoare. Păstrasem unele cuvinte pe care le-a scris referitor la scrisul meu și bustul pentru care i-am pozat și care a figurat în Expoziția de la Londra sub numele de *Maria de Mangop, wife of The Stephan the Great*. I-a făcut și soțului meu un foarte frumos portret intitulat *Vraciul*. Milița avusese multe de pățimit căci în anii aceia de suspiciune totul putea fi altfel interpretat și totuși mi-a acceptat venirea cu mulți elevi chiar ea propunând seri în care s-au citit multe dintre poeziile mele.

V.B.: Când, cum și-a făcut loc poezia Dumneavoastră în Canada?

M.C.-V.: Târziu, ajunsă în Canada am publicat versuri în revistele canadiene, în cele din Statele Unite, din Germania și la câteva reviste din țară. Primul meu volum de versuri *Reverberații*, a apărut la editura Axa din Botoșani, a fost lansat la cenaclul „Observatorul”, s-a bucurat de o bună întâmpinare, au apărut cronici în țară, altele în revista „Gracious light”, cronici semnate de Gellu Dorian, altele în „Meridianul românesc” din Statele Unite, sub semnătura ziaristului George Roșianu. În anii care au urmat au apărut alte volume de versuri în limba română precum și în limba engleză., unele fiind premiate.

V.B.: Mai reverberează încă, desigur, întâlnirile Dumneavoastră cu alte personalități culturale de marcă, să spunem Ștefana Velisar Teodoreanu, Radu Tudoran... Amintirile Dumneavoastră devin acum mărturii pentru alte generații...

M.C.-V.: În toți anii tinereții am căutat anturajul oamenilor vârstnici pe care-i ascultam uimită de tot ceea ce știau, câtă cultură înmagazinaseră. Numai în prejma lor simțeam adevărata emulație în acei ani când nu puteai studia în alte țări și nici cerceta ce voiai în biblioteci, prin ei puteam afla adevăruri care nu puteau fi rostite, fapte ale istoriei sau fapte de cultură falsificate cu bună știință. Din ceea ce citisem la Biblioteca Academiei, în colecțiile de reviste din anii '30, dar mai ales din ceea ce-mi spuneau oameni ca Ștefana Velisar Teodoreanu, sculptorița Celine Emilian, Milița Petrașcu, arhitectul Jean Monda, epoca dintre cele două războaie fusese o perioadă excepțională pentru cultură. Aș fi dorit mult ca tinerețea mea să se fi desfășurat în acel timp. Ștefana Velisar nu avea nici o legătură cu cercurile pe care le frecventasem până atunci. Am cunoscut-o în anii când investeam mult din energia mea în cariera de profesoară la un mare liceu al capitalei, motiv pentru care vara căutam atmosfera plină de pace și chiar de evlavie de la mănăstirea Văratec, unde mă odihneam scriind câte ceva. Am locuit chiar două veri împreună cu Ștefana Velisar în aceeași casă a Maicii Magnisia Călugăru, nu departe de incinta mănăstirii, pe drumul care ducea către pădure. Până la venirea doamnei Lili Teodoreanu, (așa îi spuneau toți cunoscuții), vorbeam cu maica Magnisia care-mi povestise toată viața ei. O convinsesem chiar să meargă cu mine spre pădure. Urcam încet căci maica nu mai era tânără, dar acele drumuri spre Poiana lui Constantin împreună cu maica au fost rare prilejuri de a-mi explica valorile vindecătoare ale unor buruieni, ale unor ciuperci. Îmi vorbise de câteva maici vârstnice care îl cunoscuseră pe Eminescu și pe Veronica. Am rugat-o să mă ducă la o maică pe brațele căreia se sfârșise Veronica Micle.

Cred că se numea maica Roșca. Prin anii 1966 am fost într-o casă în care locuise Eminescu. Nu locuia, se pare, nimeni în ea dar cineva ne-a arătat camerele. Am trăit săptămâni întregi sub imperiul imaginii lui Eminescu. Mergeam des în Pădurea de Argint, aflată în perimetrul Văratecului, loc unde era știut că se plimbau cei doi îndrăgostiți. Am scris în acei ani o poezie referitoare la iubirea celor doi. Ștefana Velisar socotea această poezie impresionantă. Ea figurează în volumul *Endorfine*. Maica Magnisia avea o vorbire autentic țărănească moldovenească plină de farmec. La venirea doamnei Teodoreanu am început să o însoțesc pe potecile mai puțin cunoscute ale Văratecului pe unde ne întâlneam și cu Valeria Sadoveanu soția marelui romancier. Erau momente când Ștefana vorbea despre soțul ei, despre cercul ieșean cu scriitori, cei mai mulți dispăruți. Dorea foarte mult să revadă anumite locuri din Tg. Neamț sau Piatra Neamț dorința pe care i-am satisfăcut-o ducând-o la Casa Veronicăi Micle. Păstrez din anii aceia unele fotografii care, dacă nu sunt tocmai reușite, sunt pentru mine valoroase căci o pot revedea pe această ființă de aparență fragilă, dar cu mari rezerve de energie hrănite cred de ceea ce avea în suflet. Avea o profundă înțelepciune. Când vorbea despre Ionel Teodoreanu, soțul ei, ochii căpătau vigoare și glasul o febră care-mi aducea în minte toate romanele lui pe care le citisem în anii de liceu.

V.B.: În această țesătură de impresii, întâmplări cu nume de rezonanță, l-ați pomenit și pe Mihail Sadoveanu. Se poate particulariza imaginea lui și din acest unghi?

M.C.-V.: Ștefana mi-a vorbit mult de prețul adevăratei prietenii pe care a dovedit-o Mihail Sadoveanu care o ajutase mult în anii de mari lipsuri după moartea soțului ei, despre prietenia pe care i-o arătase și Dinu Pillat și familia lui. În plimbările noastre mă ducea prin locuri unde se revedea cu foarte tânăra poetă Monica Pillat însoțită de mama ei Cornelia. Erau locuri unde Ștefana culegea sulfină venind acasă cu snopi

întregi de asemenea flori. S-a păstrat în biblioteca mea cartea *Ursitul* pe care o scrisese în acei ani și pe care-mi scrisese o dedicație. Marele meu regret este acela că nu am imprimat convorbirile cu mulți oameni cu care am fost atât de apropiată și care comunicau lucruri extraordinare pentru vremea aceea.

V.B.: Punctul forte care centrează mărturisirile Dumnea-voastră este Milița Petrașcu...

M.C.-V.: Dintre toți, ceea ce comunica Milița era plin de cel mai viu interes. Multe din cele pe care le auzeam nu puteau fi spuse nimănui în acei ani. Îmi atrăgea mereu atenția când erau lucruri periculoase. Era profund credincioasă și plină de înțelegere pentru cei aflați în lipsuri. Deși îi lipseau multe, dădea mulți bani, fără să i se ceară, făcând totul cu simplitate. Am fost de multe ori martoră a unor gesturi de mare înțelegere și bunătate din partea ei. Câteva asemenea scene nu le pot uita. Ieșise din închisoare, după mulți ani, Ștefan Nenițescu, poet, om de aleasă cultură, fost diplomat. Eram acolo când a venit. Puține vorbe, multe tăceri... Era atât de slab, de adus de spate, așa zice că-mi părea o umbră vorbitoare. Eu nu știam cine este. Milița i-a dat câteva mii de lei ceea ce însemna în 1967 mai mult decât salariul de medic primar al soțului meu, și a adăugat: „Tocmai mă pregăteam să lucrez un Crist răstignit pe care să-l transpun în lemn. Am să te rog, dragă Ștefan, să-mi pozezi în acest scop”. După plecarea lui am aflat cine era. Milița îl vedea pentru prima oară, de când ieșise din închisoare. Aflase multe de la o rudă a lui care-i spusese că s-a întors grav bolnav de tuberculoză, că medicii sperau să se mai întremeze, dar pentru asta trebuiau bani mulți. Era fericită că-i venise ideea de a-l solicita să-i pozeze. Nu voia să-l umilească dându-i bani ca o milostenie din partea ei. De fapt pentru cei care serveau ca model pentru pictori sau sculptori se dădeau sume foarte mici. Am asistat de multe ori la asemenea scene, dar nu e locul aici de a le enumera. De multe ori mi-a cerut mie sau soțului meu bani căci pe ultimii îi dăduse pentru a ajuta pe cineva. Când primea

bani pentru vreo lucrare achiziționată de Ministerul de Externe sau de muzeele din țară, sau când i se comanda o lucrare, din acești bani, o bună parte o dădea celor care credea ea că trăiesc greu, în special celor bătrâni. Odată femeia de servici mi s-a plâns că deși în casă sunt multe lipsuri, Milița dă bani unor bătrâne, care o duc mai bine decât ea. Vinerea nu mânca ziua întreagă nimic, nu bea nici apă. Într-una din acele vineri, când lucra mai puțin am stat de vorbă ore întregi. Atunci mi-a spus câte minuni a făcut Dumnezeu, cum intervenise într-un moment disperat pentru ea.

V.B.: *Ați avut șansa de a corespunda cu Mircea Eliade. Cum era ca persoană particulară? Ne puteți atașa scanarea unei scrisori care a și fost publicată?*

M.C.-V.: Am avut mai multe scrisori de la acest mare cărturar recunoscut în toate colțurile lumii. Toate purtau antetul Universității din Chicago unde era profesor. Astăzi catedra unde a predat îi poartă numele. Puțini știu că-l interesa „omul” Brâncuși, că a scris o piesă de teatru dedicată lui, că împreună cu criticul Ionel Jianu, cu Petru Comarnescu și Constantin Noica scriseseră volumul *Temoignages sur Brancusi* publicat în editura Arted înființată de Ionel Jianu la Paris. De fapt în scrisoarea pe care am primit-o de la el în 1968, la această carte se referea. Vă trimit, așa cum ați dorit, atât scanarea scrisorii cât și comentarea ei. Ele au apărut în revista „Poesis” alături de o altă scrisoare pe care am primit-o tot în acel an de la criticul de artă Ionel Jianu de la Paris care asistase la ceremonia conferirii lui Mircea Eliade a distincției de membru Honoris Causa al Universității Sorbona. Ionel Jianu îmi descria atmosfera din sala Sorbonei și-mi vorbea de impresionantul discurs al lui Mircea Eliade. Citisem încă din anii adolescenței câteva din romanele lui, dar le-am recitat mai târziu sub o altă înțelegere. S-a scris enorm despre omul Mircea Eliade și mai ales despre masiva sa operă științifică și literară. M-a interesat mult cartea de curând apărută, *În apărarea lui Mircea Eliade*

semnată de Francisc Ion Dworschak, vocea lui, ca și cea a eminentului Mac L. Ricketts sunt de o deosebită importanță, cu atât mai mult cu cât nefiind români văd totul de la distanța care te ajută să judeci mai deplin.

V.B.: *Va considerați scriitoare de limbă română sau v-ați integrat total în cultura țării de adopție, Canada?*

M.C.-V.: Eu am venit târziu în Canada, dar, chiar cei care vin în adolescență păstrează rădăcinile țării de origine întreaga viață. Poate cei care vin la vârste foarte mici, înainte de a merge la școală, se integrează total, uitând chiar limba. În ceea ce mă privește nu am urmărit niciodată să mă rup în vreun fel de țară, ci dimpotrivă, am făcut tot ce am putut să fac cunoscute valorile românești pe aceste meleaguri unde a fost recunoscută valoarea multiculturalismului. Am considerat chiar o datorie a românilor care se află în Canada să facă cunoscute marile valori ale culturii noastre. Ținând o conferință despre Brâncuși, la care au asistat și reprezentanți ai Consulatului mi-am dat seama cât sunt de receptivi la valorile altor culturi. Am avut ocazia să constat același lucru când am publicat în presa de limbă franceză de aici articole referitoare la George Enescu sau Brâncuși. Poeziile mele apărute în limba engleză aici, sunt, în marea lor majoritate traduse în engleză. Desigur, adaptarea nu e ușoară. Exilul ca ucenicie e o perioadă de formare, o perioadă care durează destul de mult, aceasta nu înseamnă renunțare în a scrie în limba ta. Mircea Eliade considera că singura posibilitate de supraviețuire când ești departe de țară nu se poate împlini decât prin cultură. Mă gândesc și la Ștefan Baciuc care, deși aflat de zeci de ani pe un îndepărtat continent continua nu doar să scrie în românește, dar toate referirile, comparațiile și dorurile sale rămăseseră legate de Brașovul copilăriei și tinereții sale.

V.B.: *Cum e poezia română din Canada de astăzi?*

M.C.-V.: Există în Canada multe Asociații și Federații scriitoricești, cursuri de „Creative writing”, ceea ce înseamnă că

poezia ocupă un loc important, deși nu are prea mulți cititori nici aici, ea continuând să fie un teritoriu mai puțin accesibil oricui.

V.B.: Lansările de carte se desfășurau după un tipic specific Americii de Nord?

M.C.-V.: Nu. La lansările de carte ale scriitorilor canadieni, de limbă engleză poți vedea că poeții recurg foarte rar la metafore sau chiar la alte figuri de stil. Cei mai mulți sunt preocupați să comunice faptul divers diurn, fluxul vieții. În ultimii ani s-a tradus mult în românește mai ales din proza canadiană contemporană, dar există și antologii mai vechi de poezie canadiană.

V.B.: Dacă ar fi să o luați de la capăt, ați urma același traseu cultural despărțit și poate, unit într-un anume fel de ocean?

M.C.-V.: Credința mea e că doar direcțiile mici le hotărâm noi, celelalte sunt deja trasate, iar noi neabătut, fără să ne dăm seama le urmăm crezând doar că noi am făcut alegerea. Dacă totuși, ar fi posibil să o iei, de câte ori vrei, de la început, mi-ar plăcea ca tot ce se întâmplă să rămână un întreg șir de surprize care să-ncoroneze toate eforturile anilor de început.

PR. DR. THEODOR DAMIAN

(Directorul Institutului de Teologie și Spiritualitate Ortodoxă din New York; poet, redactor șef al Revistei „Gracious Light”/„Lumină lină”, New York; fondator – coordonator al cenaclului „Mihai Eminescu” din New York)

**„Nu poți renunța la cine ești.
Autodesfășurarea este ruptura supremă”**

Veronica Balaj: Cum a venit tentația occidentului pentru un preot?

Theodor Damian: Eu am plecat din țară în special din spirit de frustrare pentru că fusesem în Elveția cu o bursă de studii oferită de Vatican întâi și apoi de EPE (o asociație a bisericilor protestante din Elveția) la Institutul Ecumenic de lângă Geneva și apoi la Universitatea din Lausanne (1979–1983) și deci, văzusem occidentul (Elveția, Franța, Germania, Austria, Italia, Spania), iar după retur aveam probleme să plec din nou în vizită. În 1987 în calitate de preot am primit viza română să plec în Israel pentru, cred, două săptămâni. De acolo puteam să plec în S.U.S. sau altă țară, dar m-am întors pentru că Mitropolitul și marele cărturar Antonie Plămădeală pentru care lucram la Sibiu (în calitate de secretar de redacție la revistele „Telegraful român” și „Mitropolia Ardealului”) a garantat la autoritățile române pentru mine că mă întorc. Un an mai târziu, în 1988, i-am spus Mitropolitului că vreau să plec în America. I-am cerut sfatul. În intuiția și omenia lui extraordinare mi-a spus că pot să încerc să cer viza română de plecare, că el va semna o hârtie că garantează pentru mine că voi reveni, dar totodată mi-a

spus că dacă-mi găsesc o bursă de studii, pot să nu mă gândesc la revenire și să nu-mi fac griji pentru garanția lui pentru mine că lui, autoritățile române n-aveau ce să-i facă. Era pur și simplu prea mare pentru a mai putea fi șicanat. Mai mult, mi-a dat și câteva cuvinte de recomandare către un profesor universitar teolog din Chicago să găsesc o bursă în S.U.A. (Această relație n-am folosit-o niciodată). Așa am plecat din România, cu o cursă PAN AM în ziua de 15 august 1988, de praznicul Adormirii Maicii Domnului. E adevărat că decizia mea de a veni și a rămâne în America a însemnat și luarea de la capăt și curaj asociat cu risc. Venind în America nu știam nici unde vin, nici ce voi face, nici ce șanse voi avea. Nu știam aproape pe nimeni, n-aveam nici o garanție de nici un fel din partea nimănui. Aveam niște bani, puțini, cu mine ca să fac un circuit cu Greyhound-ul despre care citisem și auzisem, gândindu-mă că în acest circuit voi trece pe la unii colegi, preoți, pe care-i știam de la cursurile de doctorat din țară.

V.B.: Drumul până la a fi scriitor român în America, a fost lung...

Th.D.: Ca scriitor povestea mea este o poveste fascinantă. Aceasta poate fi subiectul unui roman, nu al unui interviu. Un mic amănunt din această poveste este legat de felul cum am scris primul volum de poezii *Liturghia cuvântului*, publicat în ediție bilingvă la editura Tremain din Oregon. Locuiam la o familie în Oregon, dar în fiecare zi veneam acasă pe jos, dar făceam în așa fel încât să traversez cimitirul orașului. Mie îmi plac cimitirele pentru dimensiunea lor metafizică. Și în fiecare seară, venind prin cimitir spre casă, singur fiind, scriam versuri. Sub impulsul singurătății. Al unei lumi cu totul noi. Al copleșirii și al dorului de casă. Tot ce am scris în acel sejur, a devenit, cum am zis, primul meu volum publicat în 1988. Despre el s-a scris în presa din Oregon. A fost prefătat de Leonard Cain, un profesor de sociologie de la Universitatea de Stat din Oregon. La New York, odată cu înființarea cenaclului

și bisericii am înființat și un buletin de informații duminical, care, mai târziu, s-a transformat într-o veritabilă revistă, cunoscuta „Gracious Light”/„Lumină lină”. Prin aceasta s-au format nenumărate legături cu scriitorii din țară, dar așa s-a instituit în New York și o atmosferă de creație literară roditoare și stimulantă. Creația literară în paralel cu cea academică au mers la mine mână în mână. Așa au apărut toate cărțile mele.

Dacă ar fi să refac drumul devenirii mele ca scriitor și aș avea mai multe căi la dispoziție, cred că aș urma aceeași cale pe care am urmat-o deja. Pentru că prin ea am dat și altora, iubire pentru cuvânt, dar mi-am dat și mie.

V.B.: Este literatura un catharsis, o eliberare?

Th.D.: Dacă scrisul este o acțiune catartică, e greu de spus. Probabil că în general vorbind, da. Deși „catharsis” înseamnă, în principiu, purificare. Deci scriu pentru că mă simt murdar? Și dacă scriu, mă simt mai curat? Nu cred. Mai degrabă cred că e vorba de împărtășire. Scriu pentru a împărtăși ceva. Un poem, o proză, o carte, e un copil al tău, pe care-l iubești, că te iubești pe tine, și de aceea vrei să-l arăți tuturor să se bucure de ce te bucuri tu. Uneori nu scrii pentru toți, că știi din capul locului că nu toți înțeleg ce scrii, mai ales în poezie, sau într-un anumit gen de poezie, dar totuși, scrii pentru un grup care poate să descopere și să guste plăcerea conținutului și modului tău de a scrie.

V.B.: Scrisul și credința în divinitate, un fel de complementaritate?

Th.D.: Credința este un dar de la Dumnezeu și un aspect fundamental al existenței umane. Pentru a arăta cum credința este o dimensiune intrinsecă a existenței umane, Mircea Eliade definea omul ca **Homo religiosus**, definiție în totală concordanță cu teologia creștină despre crearea omului, mai puțin cu faptul că omul a fost făcut după chipul lui Dumnezeu. Credința este o constantă majoră în viața omului, chiar și când se declară necredincios, el tot crede în ceva. Credința e o structură interioară,

inerentă a psihicului nostru. Este o ancorare în ceva care e dincolo de tine. Dacă vrei, o ancorare în transcendent.

V.B.: Este obișnuit să scrii în limba română într-o cultură străină? Care-i miza?

Th.D.: A scrie românește într-o lume străină este important pentru unii, neimportant pentru alții. Probabil important pentru cei mai mulți. Neimportant pentru cei ce-și schimbă și numele, pentru cei ce dintr-o falsă concepție despre integrare nu mai vorbesc limba română, ci doar limba țării de adopție. Pentru mine a scrie în limba noastră este ca și cum mă rog în limba maternă. Limba cu care te naști este de neînlocuit. Mai ales când crești în ea și ea în tine mai mulți ani la rând. E adevărat, sunt scriitori români în America, care încearcă să scrie în engleză pentru a fi recunoscuți și celebri în America. Dar majoritatea scriu, ca și mine, și în românește, din două motive: unul, pentru că simți și gândești românește, dar pentru că e mai ușor să fii renumit în România decât în America datorită cantității de scriitori pe metru pătrat de acolo, comparativ cu ce este aici. Deci sunt motive atât de ordin sentimental, cât și de ordin pur pragmatic.

V.B.: Legătura cu scriitorii din țară, este constructivă, benefică, desigur. Vă afectează dacă nu este precum doriți?

Th.D.: Eu pot și spun cu totală sinceritate că legăturile mele cu scriitorii din țară au constituit contextul fundamental în care eu am devenit scriitor. Poate ar trebui să vorbesc de inspirație și de har ca element fundamental, dar asta ar fi să conducem conversația spre un alt nivel. Aici, câtă vreme vorbim de relația scriitorului cu confrății, aplicat la cazul meu, eu pot spune că lor le datorez stimulentele de care am nevoie permanent pentru menținerea flăcării.

V.B.: Ați păstrat desigur, elemente ale spiritualității românești. La ce a trebuit să renunțați pentru adaptarea în altă cultură?

Th.D.: România și spiritualitatea ei, le-am luat toate. În întregime. Aici la New York, trăiesc românește, vorbesc

românește, am creat o mică Românie prin biserică, cenaclu, revistă, institut, așa cum în marile orașe ale lumii există un „Little Italy” or „China Town”, sau alte identități de felul acesta. Acest tip de creație ajută la integrarea în mai largul sistem în care ai emigrat. Pentru că nu altcineva decât mica România din inima mea și din jurul meu, cea pe care am creat-o, mă ajută la integrarea în sistemul mai mare, pentru că numai valorile mele naționale și spirituale, practicate îmi oferă stabilitatea interioară de care am nevoie pentru a mă integra în noul sistem. Asta pentru că nu poți renunța la cine ești. Autodesființarea este ruptura supremă. Când ea se face la nivel spiritual-psihologic, atunci cazii în dedublare oricât ai ignora-o sau înăbuși-o, undeva, cândva aceasta își va spune cuvântul. Pe de altă parte, a-ți păstra limba, cultura, identitatea și a-ți-o îmbogăți masiv cu valorile noii culturi de adopție nu poate fi decât în beneficiu.

V.B.: *Ați fondat cenaclul literar „Mihai Eminescu” la New York. Are un renume și... o istorie: 14 de ani de ființare e ceva...*

Th.D.: Cenaclul „Mihai Eminescu” din New York este într-adevăr deja renumit și în țară și printre românii din America și Canada. Nu știu dacă a fost și este ziar românesc din țară (în afară de cele foarte noi, poate) și din diasporă să nu fi scris despre acest for cultural. Ce l-a făcut așa de cunoscut a fost și numărul mare de scriitori din țară care, din 1993, când l-am înființat și până acum, i-au trecut pragul. Poate alt lucru care-l face singular este regularitatea întrunirilor, în ciuda multor dificultăți uneori; de la înființare și până azi aceste întruniri au avut și au loc cu rigurozitate la fiecare două săptămâni, cu excepția unei pauze de o lună la Crăciun și la Paște, și de două luni vara (15 iulie–15 septembrie). Efortul de a-l menține în acest fel, este uriaș, dar pasiunea e pasiune, iar bucuriile întrec eforturile. Grupul de scriitori români din New York și din alte locuri afiliați cu cenaclul, dar și românii iubitori de literatură, nelipsiți de la ședințe, au creat o mișcare literară româno-

americană demnă de luat în seamă, cu care oricând un masterand sau doctorand își poate face o teză pe această temă.

V.B.: *Un alt punct de legătură interculturală este I.R.T.S.O. din New York, al cărui director sunteți. Să ne oprim puțin aici.*

Th.D.: În 1993, după ce mi-am luat primul doctorat la New York și după ce intrasem ca profesor de filosofie și etică la Metropolitan College of New York, am înființat Institutul Român de Teologie și Spiritualitate Ortodox, sub egida căruia am înscris la autorități și biserica Sf. Ap. Petru și Pavel, și sub egida căruia funcționează și cenaclul și revista „Lumină Lină”. Scopul înființării institutului a fost acela de a organiza simpozioane teologice, interdisciplinare pe teme dinainte stabilite, în limba engleză, de a invita profesorii și cercetătorii americani la aceste evenimente și de a promova în mijlocul lor valorile culturii și spiritualității române, ceea ce am făcut din 1993 până azi. Lucrările acestor simpozioane le-am publicat în fiecare an. Evident în engleză, cum s-au și prezentat în revista „Symposium”, distribuită în ambele țări, S.U.A. și România. Din anul 2001, prin eforturile teologului și scriitorului român de mare prestigiu George Alexe din Detroit, Michigan, institutul a fost afiliat la Universitatea de Vest din Michigan, mai precis la Institutul de Studii Medievale al acestei universități, care în fiecare an organizează congresele sale internaționale de medievalistică.

V.B.: *Revista „Lumină Lină”, o altă reușită interculturală!*

Th.D.: Revista „Lumină lină”/„Gracious Light” a apărut tot ca o necesitate a scriitorilor institutului și cenaclului. Întâi, institutul publica o foaie săptămânală mai mult cu caracter catehetic și de informare pentru comunitatea română ce se formase în jurul bisericii. Cu timpul, această foaie a evoluat, devenind tot mai consistentă și groasă, ca din 1996 am transformat-o în revistă, la început lunară, și apoi, datorită

volumului de lucru prea mare, trimestrială. Mai mulți ani la rând revista se publica cu un număr de aproximativ 200 pagini (un număr a ajuns până la 300 pagini), dar din cauza lipsei de fonduri (ea fiind sponsorizată de biserică și de mine personal), a trebuit ca în anii mai recentți să fie adusă la pagini mai puține (în jur de 100–120 pagini). Cel mai mare ajutor la revistă îl am de la soția mea Claudia, care în toți acești ani a coordonat întregul proces de culegere a textelor, de tehnoredactare și tot ce mai implică o astfel de muncă. Selecția materialelor și corectarea mi-a revenit mie. Și în acest sens am fost ajutat de istoricul și criticul literar M. N. Rusu, care pentru câțiva ani a fost redactor șef al revistei, iar după aceea, prof. Mihaela Albu.

V.B.: Cărțile românești nu sunt cunoscute din pricina traducerilor. Vă confrunțați cu diverse aspecte în acest sens?

Th.D.: Cât privește promovarea literaturii române în lume, am mai spus-o și cu alte ocazii, este necesar să se creeze relații între scriitori, la nivel de reviste și cenacluri de evenimente literare, dar, mai ales, e nevoie de traduceri și de traduceri bune. Eu primesc zilnic la redacție lucrări din țară traduse în engleză, dar într-o engleză nepublicabilă, cu care te faci de râs în loc să câștigi sau să te promovezi. Nu oricine a făcut engleza la facultate sau chiar cu un an, doi, trei, în afară, știe să traducă. Eu mă uit la mine însumi la engleza mea, la trei ani după venirea în State, și acum la 20 de ani după aceea. Este incomparabil, și iarăși: nu neapărat vechimea într-o altă țară te face bun traducător. E o combinație de factori. De aceea scriitorii români care-și traduc lucrările trebuie să o facă cu extrem de mare grijă. În plus, ar trebui ca Ministerul Culturii și Cultelor din România să înființeze mai multe departamente de traduceri, în diverse limbi, cu traducători talentați, după criterii serioase și dovedite. Oricum, promovarea literaturii române în lume este o absolută necesitate.

V.B.: În diaspora, românii sunt mai dezbinați? Se bate monedă pe asta...

Th.D.: Problema unității și dezbinării românilor e foarte mult discutată și discutabilă. Ceea ce se aude mereu, este că în diasporă românii sunt dezbinați., eu nu cred în acest slogan. Nu sunt mai dezbinați ca în țară. Sau invers. Așa cum sunt uniți în țară, sunt și în afară. Un exemplu este biserica, în două sensuri: pe de o parte aud: de ce nu avem noi, românii, în New York (orașul cu cea mai numeroasă emigrație românească din lume), o catedrală a românilor? Această întrebare e pusă în sensul că în New York sunt zece biserici românești, și că ar fi mai bine să fie una și mare pentru toți! Răspunsul: dacă luăm un oraș mic din țară, de 100.000 locuitori, cum ar fi Botoșani de exemplu, și acolo ai peste douăzeci de biserici. Bisericile se fac pe cartiere, nu una pe oraș. Deci, dacă acolo ai mai multe biserici, înseamnă că românii sunt dezbinați? Același lucru și aici.

FRANCISK DWORSCHAC

(medic, autor a trei tomuri *În apărarea lui Eliade*, și al unor volume despre personalități românești de renume mondial)

„Să vrei cu patimă să duci la bun sfârșit cele începute”

Veronica Balaj: Mă bucur să vă cunosc în Ottawa, această capitală sobră, elegantă și onestă față de orice intelectual! Mă bucură acceptul Dumneavoastră de a convorbi despre Mircea Eliade, deși sunteți de profesie medic.

Francisk Dworschac: V-am răspuns prompt, iată că v-am și găsit ușor aici pe Canterbury Avenue în Ottawa la început de an 2007. Subiectul ar fi Eliade, după câte am discutat la telefon.

V.B.: În special. Una din cărțile Dumneavoastră În apărarea lui Eliade, am citat în acest fel chiar titlul, este tradusă și în limba română. Alte două sunt în engleză. De fapt, sunt niște tomuri cu date despre ce s-a scris în America și în lume cu privire la Eliade. Un curaj admirabil. Sunteți medic și nu filosof.

F.D.: Am pornit în această luptă din revoltă și din datorie față de spiritul și imaginea lui Eliade. Totul a pornit de la o... picătură care a umplut paharul. Auzisem despre multe conferințe pro și contra Eliade, mai scrisesem cu ani în urmă un articol, în engleză și l-am trimis lui Virgil Ierunca, la Paris. El l-a tradus în limba franceză și l-a făcut public. Am fost coleg de clasă cu Ierunca, poate de aceea a și luat în seamă articolul. Acum, după atâta documentare în problemă, spun că articolul meu era cam naiv scris. Aveam însă și acolo intenții oneste vizavi de Eliade.

V.B.: Sunteți plecat de aproape o jumătate de secol din România, ați practicat toată viața medicina și, iată, sunteți totuși un nume în cultura română.

F.D.: La 80 de ani m-am apucat de documentarea în problema Eliade. E un curaj în adevăr (vă rog să transcrieți Dumneavoastră cum sună mai bine, nu mă mai exprim perfect în românește), deci, să argumentez puțin în context toată această întâmplare. Bine că nu am devenit ridicol și cărțile nu sunt penibile. S-a scris atâta despre Eliade... Eu nu fac exegeză literară, nu disec opera sa. Eu aduc argumente în stabilirea adevăratei personalități a lui Eliade. Eu sunt împotriva detractorilor lui.

V.B.: Cărțile sunt scrise după metoda științifică. Profesia de medic v-a ajutat, cred, în prezentarea sistematică, riguroasă a imensului sumum de date pe care le-ați adunat.

F.D.: Absolut. Formația mea de medic mi-a imprimat un anume stil de lucru. Poate s-a adăugat și exercițiul făcut la Viena. Am studiat medicina în România, dar am profesat în tinerețe la Viena. De acolo am emigrat în Canada. Erau vremuri tulburate, răsturnate pe dos din cauza războiului. Dar, să revenim la Eliade. Văzând de-a lungul timpului că au răsărit și adversari, dar nu din punct de vedere literar, ci privitor la trecutul scriitorului, trecut care, se spunea, și-ar fi pus pecetea și pe opera sa, m-am simțit obligat să iau poziție din onestitate față de un om de cultură internațional cunoscut.

V.B.: Așa se explică titlul cărții, În apărarea lui Eliade. Dar care a fost „picătura” determinatoare a gestului Dumneavoastră?

F.D.: Picătura, exact așa, picătura care a umplut paharul. Ei bine, a fost cartea lui Saul Bellow, *Reverton*. Personajul are numele unui economist bogat din Chicago, dar care adusese insulte la adresa lui Eliade și publicistica sa. Am argumentat, pe scurt, mai întâi într-un articol publicat aici în „Ottawa Citizen” în anul 2000. Un personaj din cartea la care mă refeream s-a

constatat că este Mircea Eliade. Dezagreabil prezentat. În secolul acesta, atât de evoluat ca inteligență, nimeni nu ar trebui să mai aibă dreptul să întineze memoria altcuiva. Mai ales al unui om de cultură de talia lui Eliade. Argumentele trebuie să vorbească. Doar ele.

V.B.: *Care sunt acuzațiile aduse lui Eliade în timp și pentru care ați adunat „contraargumente” documentate?*

F.D.: În special cele referitoare la garda de fier, că n-ar fi vrut să recunoască pactizarea ideologică, antisemitismul. Afirmații fără acoperire. Am dovedit în cele trei volume.

V.B.: *V-ați întâlnit desigur în idei și cu persoane care-l apără pe Eliade. Ați luat legătura cu ele?*

F.D.: Am fost la multe conferințe în S.U.A., am colaborat cu foști elevi ai lui Eliade care justifică și ei cum stau lucrurile din punct de vedere istoric. Fostul său elev, Rikintts a scris o carte în anii '80 *Eliade, rădăcinile românești*, publicată abia acum!

V.B.: *Ați avut susținerea filologilor în demersul Dv.?*

F.D.: Da. Cei care au fost contactați m-au susținut. L-aș aminti pe Mircea Handoca. Am publicat niște articole și în revista „Vatra”.

V.B.: *Ce mică-i lumea! Din Ottawa, la Târgu Mureș, drum de idei...*

F.D.: A fost doar un exemplu. Aș putea să mai scriu un tom povestind cum anume am scris celelalte cărți. Documentare zi și noapte. Așa a apărut un volum în 2003, altul în 2004 (în engleză, adăugit).

V.B.: *Discutați problema evreiască dintr-un unghi de vedere istoric, pe areale întinse Rusia, Polonia, Basarabia. Accesați și dimensiunea mentalității, a psihologiei țărilor respective în perioada istorică dată. V-a fost vreo clipă teamă de istorici?*

F.D.: Eu sunt om de onoare. Și de curaj. În paranteză fie spus, cine nu are curaj, nu se poate avânta într-o nouă lume cum

a fost Canada pentru mine. Când am ajuns aici, tânăr medic venit din Europa, trebuia să dovedesc curaj. Că pot să răzbat. Tot atunci mi-a decedat prima soție. A fost un examen. A trebuit să-l trec. Cine nu are curaj pentru a înfrunta exilul, să stea acasă. Punct la capitolul acesta. De istorici ziceți? Păi eu veneam cu argumente de pe teritoriul lor și din sociologie, în plus. Demonstrez punct cu punct, în context istoric, social, psihologic, cum că Eliade nu putea fi antisemit. Generația de azi, între atâtea informații, trebuie să afle adevărul despre orice problemă. Mai ales când e vorba de cultură și reprezentanții săi de seamă.

V.B.: Toată admirația pentru gestul Dumneavoastră și pentru munca de „filolog” concretizată în cele trei volume scrise în apărarea lui Eliade!

F.D.: Sunt mulțumit ca și când aș fi dus onorabil la îndeplinire o misiune dată mie. Am mai procedat așa și scriind despre Paulescu, descoperitorul insulinei.

V.B.: Sunteți o personalitate marcantă a interculturalității. Un exemplu sobru, ferm, fără emfază.

F.D.: Sunt onorat. Am în studiu felurite alte date, intersecții cultural-istorice cu România sau Europa. Vorbim vineri la întâlnirea de la Ambasada României. Am preocupare acum și în lingvistică.

V.B.: Vă doresc succes! Și, poate, scrieți și o carte despre „secretul” forței intelectului, așa încât la peste 80 de ani, puteți scrie opere de referință.

F.D.: Cred că în primul rând trebuie să crezi în ceea ce ți-ai propus. Apoi, patima. Să vrei cu patimă să duci la bun sfârșit cele începute.

Ottawa, ianuarie 2007

GEORGE FILIP

(poet din Montreal, redactor șef al revistei „Destine” și patronul editurii cu același nume, coordonatorul unui festival internațional de poezie)

**„O legendă spune că toți poeții lumii
ar fi zidit la ea”**

O CLIPĂ DE ADEVĂR

Stimate cititorule, mă tot întreabă autoarea acestei curajoase cărți dacă la plecarea mea din țară, că poet, am avut canotații absolut necesare, personale — și care ar fi acestea?

Din cauza originii mele „nesănătoase” am simțit „conturile” comunismului de la vârsta mea cea mai fragedă. Plecarea din țară? Eu n-am plecat niciodată, eu am fost gonit din țara mea.

Știu în Carpați o țară născută din minune,
Fragmentul ei încapă într-un căuș de stea,
E-o țară fără seamă și o legendă spune
Că toți poeții lumii ar fi zidit la ea...

Drumul vieții mele n-a avut o frângere iar începutul altor căi a fost și rămâne o himeră. N-am renunțat la nimic părăsind leagănul copilăriei mele. Am păstrat în suflet, poate inconștient, o legăturică plină cu neprețuite comori ancestrale.

Acasă, când rostim acasă
Visăm o casă din Carpați
Zidită din chirpici și lacrimi
Ce nu ne-a vrut înstrăinați...

Desigur, port în trup un curaj ancestral care m-a salvat mereu printre curiozități, căutări, aventuri și alte tentații nesăbuite. Curiozitatea a fost și rămâne pentru mine sinonimă cu cognoscibilitatea. Spiritualitatea de obârșie nu este de loc o pecingine, un stigmat detestabil, ci o emblemă a iubirii de neam de care nu ne putem debarasa. Personal am constatat și afirm că adaptabilitatea foarte rapidă, necontrolată, spontană, le este specifică doar indivizilor fără trăsături puternice, fără cultură, cu coloana vertebrală foarte flexibilă. Indivizii slabi sunt că un aluat flax, ca lutul moale care se mulează după toate gusturile și toate tiparnițele. În filozofia românească acest adevăr se exprimă prin afirmația „unde-l pui acolo șade”. Fiindcă ce-i pasă, de fapt, unei găini dacă ciugulește boabe la Strehaia sau la Montreal? Omul superior nu se poate debarasa lesne de atavicele sale moșteniri că limba, comportamentul etc. În confruntarea cu lumea nouă, deci cea impusă, cel mai mare handicap al meu l-a constituit limba, limbile altor țărâmurii. De fapt mă descurcam binișor în „limba gimnastică, sau a plajștilor”, cum o recunoșteam jenați, pe alocuri... Cert este că am placat de acasă fredonând foarte bine în limba rusă. Învățarea oficială, prin școli, a limbilor de circulație mondială mie nu mi-a fost permisă. De fapt, prin 1953, eu n-aveam dreptul nici să mă înscriu măcar la examenul de admitere în liceu. Când lucrurile s-au mai potolit, mai târziu, au urmat anii lungi și repetați ai liceului pe care l-am absolvit totuși, în... 10 ani!, au constituit pentru mine cel mai greu pas spre viață. Eram deja băiat mare și trebuia să mă hrănesc, îmbrac, plus alte preocupări ale tinereții... Sportiv, seralist, fotograf, parașutist etc. Neperformant însă în niciuna dintre aceste îndeletniciri, cum puteam eu să sparg lesne zidul solid al occidentului și să mă afirm? Mai ales că în drăguțul de capitalism nimeni nu s-a grăbit niciodată să-mi evidențieze calitățile. În Austria eram numiți auslenderi și chaize! La München frumoasele freulain veneau la randevuurile de prin parcuri călare pe cai, cu

pistoalele și telefoanele în poșetă. La Paris am găsit repede de lucru, ca salahor, dar eram foarte bine plătit. Les mademoiselles, sau mămicile lor, mă ademeneau drogate prin tot felul de coclauri. Capcane întindeau și perversii de toate rasele pământului, printre care și distinși români. Care poet? — atributele mele esențiale au rămas curajul, bruma de tinerețe și istețimea. Cu prietenul meu Nae, un hoț inveterat pe care eu încercam să-l reciclez, dar și el pe mine!, am zugrăvit și măturat tot Parisul. Doar turnul Eiffel și grădinile Verssailles nu ne-au picat în preocupări. Cu o relativă limbă franceză în buzunar, învățată pe șantier, de la portughezi, în toamna lui 1982, după aproape trei ani rătăciți prin Europa, am trecut balta cea mare a oceanului și am poposit la Montreal ca emigrant recunoscut, cu azil politic. Ce vis mare mi s-a-implinit! Ce minunată țară de adopție! Aici, la birourile de emigrație, în primul rând m-au întrebat la ce adresă să-mi trimită CEC-ul cu parale picate din cer. Fiindcă așa este pe aici: orice om trebuie să trăiască. Cum eu n-aveam o adresă m-au ajutat să o am. Comunitatea româna m-a întâmpinat ca pe un zeu. Toată lumea aflase că a venit de la Paris un poet! La o sărbătoare tomnatică de la Câmpul românilor din Val-David m-au întâmpinat oficialii și mai vârstnicii români care doreau să le spun cât mai multe despre mine. De fapt mă cam descoseau. Ce-i drept, m-au încolțit și frumoasele româncuțe nemăritate. „Se poate trăi din scris acolo?”, mă interoghează perseverenta autoare a presupusei cărți? „Da”, îi răspund, aici, eu, caz singular, ce-i drept, am putut și pot să trăiesc din scris. Am ucis utopia și am zis că trebuie să pot. Eram și sunt mereu pe culminanta crezului meu și mă țin zdravăn de destin. Pe volumul omagial la 65 de ani, botezat sugestiv *Singur împotriva destinului*, am scris în motto: *Eu am pierdut o țară, țara a pierdut un poet*. Marea mea cea Neagră mă cheamă mereu spre larg. Aici trebuie să-mi amintesc faptul că în România am fost și reporter la „Flota patriei”, ziarul marinei militare. Că să mă îngâmf pot

spune că actualul președinte Băsescu a fost și el marinar, dar... după mine. Dar am căzut repede în dizgrația partidului comunist care m-a demascat. Tatăl meu, fostul jandarm, când eram hăituit și flămând prin țară, mă întreba adesea: vei învinge mă?, iar ochii obsedați ai mamei mele Floarea, care se cam trage din Goga, mă urmăresc prin căile întortocheate ale vieții și-mi călăuzesc pașii. Aici, la Montreal, după doar trei zile de la sosire eram redactor la microfonul orei românești de radio. Centrul cultural român abia se punea pe picioare și aveau nevoie de un directoraș. Alesul am fost eu. Într-o ședință cu românii de bază ai comunității influentul domn Valeriu Crainic a afirmat în plin plen că acest poet George Filip nu a venit... el ne-a fost trimis de Dumnezeu. Să nu uit să vă spun că grație prințesei Alexandra Caragea, de la Paris, intrasem în atenția domnului Gerald Godin, ministrul emigrației și al culturii din provincia Quebec, care include și Montrealul. Deci cam acesta era motivul adevărat al succeselor mele rapide. „Colega”, cum ne apelam între noi, era și poet. Și cum sângele apă nu se face la adevărata inaugurare a Centrului Cultural Român, domnul ministru ne-a onorat și cu una sută mii de dolari. Eu însă, fudul ca vodă prin lobodă, nu știam că aici funcționau două tabere de români, în totală adversitate. Un nebun care se crede prinț cuman striga răgușit că el vrea „unitate în diversitate!”. Și-acum mai latră... În fine, eu m-am brodit în tabăra care a învins și Centrul nostru cultural a încasat substanțialul CEC. Dar brusc lucrurile s-au schimbat. Cam prea de timpuriu a început denigrarea mea. Am aflat că sunt comunist și că am fost trimis să dărâm sfânta biserică Buna Vestire. Ba mi-am aflat și gradul: colonel! Deci, colonele, la arme! În scurt timp am animat Centrul nostru cultural exact după șablonul caselor de cultură din România. Dansatori, recitatori, o mică estradă, povestitori, o școală pentru copii, fotbal, bibliotecă etc. Nu pot să uit că tot grație lui „colega”, domnul ministru Gerald Godin, am creat prima televiziune de limbă română din occident, al cărui

director cultural am fost mulți ani. Totul mergea strună, însă adevărații comuniști, care existau și există printre noi, mă înjurau și mă amenințau prin telefon, mai ales noaptea. Toate au culminat într-un Ajun de Crăciun, când mi-au tras cu-o rangă la căpățână, dar fiind salvat de... salvare. Între timp domnul ministru a plecat în cer iar citadela mea sfărâmată m-a făcut din nou zugrav, detectiv de ocazie, paznic etc. Mi-am luat din nou inima în dinți și într-o zi am renunțat la toate răhățișurile și m-am consacrat în exclusivitate scrisului, poeziei. Cum publicam o carte, dădeam fuga prin bibliotecile comunitare, făceam lansări de carte cu publicul, îmi recuperam banii investiți în tipărituri și chiar ceva în plus. Trăiam și trăiesc bine. Dar nu uitați că la baza existenței mele era și este ajutorul financiar, acum pensia, dat, date de guvern. Poezia intuitivă m-a acaparat total și mă ține într-o transă în care se împletesc, armonios, cred eu, talentul cu truda. Rădăcinile scriiturilor mele au rămas românești dar s-au altoit în țărmlul canadian. Totuși, libertatea mea este vitală dar obositoare. Imensului fluviu St. Laurent, munților pitici, lacurilor, evenimentelor multinaționale eu le dau denumiri și interpretări românești. Știu că talentul meu este un har divin și scriu românește cu ardoarea lui Eliade. Am publicat în franceză două volume de versuri dar fără succesul scontat. Chiar dacă s-au plimbat pe la expozițiile de carte din Paris, München etc. Toate acestea mă determină să mă legitimez ca un scriitor român din diaspora. Cu mai mulți ani în urmă tot subsemnatul am înscris prima Uniune a scriitorilor români din Canada. Am avut aproape doi membri. Dezarmat, i-am predat ștafeta scriitorului prieten Alex Cetățeanu care a pus Asociația scriitorilor pe roate întrunind acum peste 20 de membri, scriitori de diferite calibre. Din păcate nici noi, scriitorii, nu prea suntem uniți. Nevoile materiale și ancestrala noastră ignoranță ne divizează mereu. Dar la ședințe ne întrunim. Și este foarte trist că ai noștri confrăți din țară ne-au uitat. Am publicat și lansat în România mai multe volume, cu

succes la public însă fără tam-tam-uri în presă sau televiziune. Confrății de acasă mă invidiază, nu mă mai recunosc decât dacă-i invit la cârciumă. Între timp dorul de țară mă arde mereu și fiindcă sunt din Tuzla, aproape de țărm, am declarat că minunea lui Dumnezeu este Marea mea cea Neagră. În clipele cam rare de totală luciditate îmi visez o statuie pe țărmul solid care străjuia satul meu. Primarul Dobrogei însă, unul Mazăre, a cumpărat Marea la propriu, aduce pe plajă maimuțe și palmieri și percepe vamă la niște porți rușinoase ce ne lignesc la pungă, când intrăm în „țara lui Mazăre”. De mine n-a auzit, deși cândva a fost și el ziarist, în final axându-se pe „Punguța cu mulți bani...”. De departe, constat cu tristețe că țara nu mai naște poeți. Și este păcat fiindcă noi nu ne putem afirma în lume prin tehnologiile care ne lipsesc, ci doar prin creație, prin artă, dacă mă înțelegeți. Acolo au rămas mătușele poetese, iar de o vreme boacterii literaturii îl gâdilă între cornițe pe unul Mircea Cărtărescu, un epigon care-și scrie ineptiile prin niște luxoase palate germane, visând însă plictisit la mizeria de acasă.

Lume bună, unde-i fericirea?
Dorul greu în suflet de ce-l port?

Fericirea mi-a rămas acasă,
Fericirea n-are pașaport...

Eu simt mereu că pot răzbate, că mă pot impune în lumea asta browniană pe limba mea neaoșă. Scopul scriiturilor mele? Întrebați destinul. A propos, noi, scriitorii înstrăinați am născut aici o revistă „Destine” iar subsemnatul sunt proprietarul unei edituri tot Destine, din simplă coincidență. Acestea sunt două spade cu care vom decapita balaurul discordiei noastre ancestrale. Nu sunt membru al Uniunii scriitorilor din România care, de fapt, există numai scriptic. Este doar o afacere? N-am nevoie de membria fariseilor scriitori de acasă. Am publicat

până în prezent 21 de volume cu versuri, poezie de clasă și foarte vandabilă. Sunt în al 69-lea an al vieții. Dacă la aniversarea a 70 de ani Academia Română sau cine dracu o fi mai competent, nu-mi conferă un premiu național voi renunța, cu trâmbițe și surle, la cetățenia de român și voi semna petiția cu sânge. Vântur această idee de câtăva vreme și unii prieteni mă ocărăsc și mă înjură, doamnele dau în plâns și mă roagă să nu fac aceasta iar un preot căruia m-am spovedit mi-a făcut semnul crucii pe frunte și a blagoslovit: vezi-l Doamne! Punct!

PS: Draga mea fată mândră și neîncrezătoare, iată cum am știut eu să-ți răspund la întrebările tale foarte șmecherite...

Sper să-mi scrii din nou.

Montreal, august 2007

DINU FLĂMÂND

(poet, traducător, jurnalist o voce la Radio France International)

**„Exilul nu e un cuvânt. E o formulă de viață,
dacă o privești cu toata seriozitatea”**

Neptun. Întâlnirea scriitorilor români din întreaga lume. A treia întâlnire de acest fel. Sună larg. Sună foarte așa, foarte altfel. Cu totul special. E ultima întâlnire a scriitorilor români de oriunde veniți la Neptun înainte de finele secolului. Și s-au adunat cam 300. În fiecare zi, dezbateri pe/despre o temă, o idee literară actuală. Secolul și meridianele literare în dialog. Interpretări, originale și nu chiar, opinii, răbufniri (nemascate), orgolii, răfuieli, confesiuni (toate scriitoricești. Adică unice în felul lor). Și cărți. Multe. Noi. Recitaluri poetice. Una peste alta, a fost să fie o experiență pentru oricare participant. Atenție mărită ori de câte ori vorbește un confrate din diaspora. Exilul scrisului românesc are multe coridoare. Culturale, în primul rând. De aceea, tentația jurnalistului e gata confecționată. Aducă și informația primită... la tanc, cum că scriitorii români din New York au inițiat pe Internet un soi de Club News despre ceilalți scriitori români aflați în alte colțuri de lume. Și gata! „Confecționezi” întrebări, anticipezi răspunsuri... Interviuri. Cu Dinu Flămând, lucrurile se leagă mult mai simplu:

Veronica Balaj: Ne-am cunoscut la Paris, la Radio France Internațional, cum e la voi? (Se vede că Dinu Flămând e și jurnalist occidental. Mi-a luat-o înainte, mă supune unui gen de interviu amical-colegial. Va trebui să-l conving să accepte postura de interlocutor. Ocolesc răspunsul în detaliu, îmi intru în pâine(a) de jurnalist și zic): La radio? Excelent. Știi bine,

morbil ăsta nu ne dă voie să trădăm. Ai adus cu tine vreo nouă carte? O prezinți, poate, aici, la Neptun...

Dinu Flămând: A, nu, nu. N-am fost așa de harnic. Am la tipar o traducere din portugheză, va apărea curând la București... Acum mă bucur să-mi văd prietenii, să aflu despre cărțile noi de aici...

V.B.: *Aș vrea ca dialogul nostru să fie un interviu. Sper să nu mă refuzi...*

D.F.: Deloc. Accept provocarea. Gata de atac?

V.B.: *Aș spune că deja s-au derulat primele minute. „Turnirul” continuă, deci. Așadar, ți-a fost dor de țară? Simți asta ades?*

D.F.: E un simțământ mai complex. L-aș numi altfel, ceva mai mult decât o stare... Totul vine dinăuntru, dar se metamorfozează într-un mod particular când ar fi să-l traduc... Mai bine nu mă hazardez.

V.B.: *Dar exilul? Este neîndoielnic o stare trăită de fiecare în mod particular. Pentru un scriitor român când se sfârșește?*

D.F.: Mă lansez deja într-o dilemă și mă agăț de ceea ce spunea Nicolae Balotă: exilul e în fiecare din noi. Și fiecare ar trebui să ne exilăm într-un fel. Aceasta sub aspectul butadei. Altfel, exilul e ceva foarte grav. Este a doua naștere. Pentru mine a fost a doua naștere. Nimeni nu se poate raporta cu ușurință la așa ceva.

V.B.: *Înseamnă că e un proces cu... perioade, etape succesive. O dată născut a două oară, urmează să trăiești...*

D.F.: În ce mă privește, da. Exilul nu s-a încheiat! E un proces, da, un proces care te ajută efectiv să ieși din niște obiceiuri în care te acomodaseși într-o vreme. Exilul nu e un cuvânt. E o formulă de viață, dacă o privești cu toată seriozitatea. N-aș vrea să glosez prea mult pe această temă, e un subiect delicat, mult prea delicat, dacă literatura nu poate descâlci problema, cu toată imaginația, atunci, se-nțelege, cu atât mai puțin s-ar lămuri într-un interviu...

V.B.: *Scriitorul, în cazul de față, mai mult decât în mod obișnuit, e obligat, deci, să trăiască dublu, în sensul bun al*

expresiei, să acumuleze pe dublu plan? Ceea ce a fost nu se poate anula, ceea ce vrea să devină e o luptă. Așa par lucrurile privite din afară! Așa să fie și în realitate?

D.F.: E o dublă justificare existențială. Existența mea ca scriitor este justificată printr-o decizie: am decis să scriu în limba română. Viața zilnică e altceva, altfel exprimată. Mi-am luat unealta principală cu mine, limba română, și cred că poezia română poate trăi foarte bine și în exil. Mai ales la Paris, românii de acolo sunt dornici să utilizeze o limbă română frumoasă, curată. Chiar scriitorii de acolo folosesc o limbă română „autentică”.

V.B.: *Adică? Sesizez un accent pe cuvântul „autentică”.*

D.F.: Evitând franțuzismele, neologismele șo-cante. Prefer limba română modernă, dar fără nici o abatere de la normele statornicite.

V.B.: *A propos de scriitori români la Paris. O carte publicată aici de un autor român are ecou în literatura Franței actuale?*

D.F.: Franța a descoperit România prin literatură, și invers. Din anii '90 încoace, s-au schimbat chiar planurile, profilul unor edituri. Există, în sudul Franței edituri care publică *serii* de literatură română, mai ales proză. Au fost traduși și publicați Camil Petrescu, Rebreanu, H. P. Bengescu. Dar nu numai scriitorii interbelici au fost editați. Alte edituri și-au propus proiecte inedite, cum e cazul *Ferestrelor deschise*.

V.B.: *Critica de semnalare, de întâmpinare, le ia în seamă? Peisajul publicistic francez este impresionant...*

D.F.: Sunt articole care semnalează. Nu elogii. Semnalare, da.

V.B.: *Oare se și vând cărțile de literatură română?*

D.F.: Piața de carte românească? Greu de apreciat. Unele volume, unii autori, da. Țepeneag, de exemplu. Nu trebuie să ne așteptăm ca literatura română să fie cunoscută peste noapte. Ani în șir nu s-a făcut nimic, iar acum, aproape zece ani, puțin. Treptat, sunt sigur, se va alcătui o bibliotecă românească în casele iubitorilor de această literatură și la Paris.

V.B.: *A se impune un scriitor e una și a spera să impui o literatură e înfinit mai dificil. Și, totuși, cum se vede la Paris această (uzată expresie) integrare europeană a spiritualității române?*

D.F.: Opinia mea este că o literatură nu se impune în afara granițelor țării de origine. Există un anume „ce”, un element, iarăși zic, de autenticitate, care nu poate răzbate dincolo de textul în care a fost scrisă cartea. Există și o „tranziție” a cărții traduse. Important e că se caută și cartea românească în Franța. Șansa de a se impune ar fi o sinteză între original și autentic. Între specific și universal.

V.B.: *Noul ar consta în chiar sinteza menționată? Noul în expresivitate artistică — asta ar trebui atins?*

D.F.: Noutatea, da. E necesară. Dar nu ca element adjuvant, superficial în esență. În adâncime, acolo să fie. Autenticitatea, revin, este atunci când răspunsurile la întrebările pe care le pune autorul sau cititorul vin de la sine. E ca o iluminare pentru cel care citește cartea, să zică da, și eu spuneam la fel. Literatura trebuie să meargă spre esențial-uman.

V.B.: *Poet și eseist. Jurnalistul Dinu Flămând poate fi abordat și ca traducător? Așa s-ar cere fiecărui scriitor din diasporă, întrucât are posibilitatea perceperii fenomenului literar pe viu, în țara unde se află.*

D.F.: M-a atras literatura portugheză. Aș asemui această țară cu a noastră. O țară latină, cu o limbă mai cunoscută însă decât româna și care păstrează o doză de autenticitate. Premiul Nobel cel mai recent vine din Portugalia. O țară cu un potențial și un specific extraordinare. Aici s-ar compara cu noi, românii. Literatura portugheză e cunoscută în Europa mai bine decât a noastră, pentru că a dus o politică de susținere a traducerii în alte limbi. De încurajare. Există un *Institut de carte și lectură* de pe lângă Ministerul Culturii. Apoi, alte instituții. Aici ar trebui lucrat și la noi. Astfel, ei finanțează autori, cărți cunoscute în lume. În alte limbi.

V.B.: S-a materializat în vreun fel această propunere pentru literatura portugheză?

D.F.: Voi publica în România jurnalul lui Ferdinand Pessoa. Foarte interesant. Și găsesc că va avea mulți cititori în România.

V.B.: Legătura politică-literatură ar trebuie să-l privească pe scriitor azi în democrație?

D.F.: Da. O politică implicată în mersul cultural e necesară. Coerentă, la obiect, riguroasă. Exemplul Portugaliei îmi este un argument.

V.B.: La Paris, cărțile unui scriitor și banii primiți pentru ele sunt într-un raport... dorit?

D.F.: O, nu, nu! Puține Sunt cazurile în care scriitorii pot trăi din banii primiți pentru cărțile lor. Poate San Antonio, cu romane de acțiune, polițiste. Scriitorii au slujbe fie în redacții, unii sunt funcționari de bancă. Nici dacă ar fi cineva un truditor ca Balzac, și tot n-ar reuși să câștige pe măsura cheltuielilor necesare.

V.B.: Poetul Dinu Flămând, poetul finelui de secol agitat, când scrie? Cum?

D.F.: Scriu numai când simt nevoia. Poezia îți permite să fii leneș, în sensul că, dacă ești cinstit cu tine însuți, scrii numai când, efectiv, simți că nu mai poți să taci! E greu să dai rețete. Sunt anumite teme pe care le duc cu mine în tramvai, în metrou, în somn. Moartea, timpul. Nu e vorba de pesimism, ci de atitudinea față de viață. Se leagă toate.

V.B.: Vorbeam de originalitate... Lucru râvnit de fiecare autor...

D.F.: Nu trebuie să căutăm să fim neapărat originali. Să răspundem la întrebările fundamentale, asta da. Vergiliu, Shakespeare, Eminescu au răspuns, în fond, la întrebări fundamentale, fiecare în felul său, dar aceasta, însă, trebuie să fie original. Poezia te obligă să fii concis, alte genuri te lasă să divaghezi. Important e un răspuns original.

V.B.: Cărțile deja scrise mai pot fi o obsesie pentru autorul lor?

D.F.: Nu. O carte scrisă e o rană închisă. Dacă o deschizi, dai în altă carte. Nu poți rescrie aceeași carte.

V.B.: Pentru toate ne trebuie timp. Jurnalistul Dinu Flămând încorsetat de timp, poetul care „duce” timpul cu sine ca pe o temă fundamentală... Oare și ca pe o... temere?

D.F.: O, la, la! Ce să... Timpul... Ce coardă sensibilă! Până la urmă tot reușesc eu să ocolesc răspunsul... În vâjâiala asta, pe toți ne sperie. Trebuie să te adaptezi. Alergi după el. Soluția boierească, de pe vremea lui Conachi, nu mai există.

V.B.: Cuvântul e material și pentru jurnalist, și pentru scriitor. Se-ntâmplă să-l simți ca adversar? Sau e doar o unealtă? Un teren demn de a fi cucerit?

D.F.: E un vehicul de emoții, de trăiri. Am observat cum românii de aici au apetit pentru improvizații. Noi, acolo, nu. Preferăm rigoarea limbii tradiționale. Clasice într-un fel.

V.B.: Jurnalistul îl stingherește pe scriitor? Sunt prieteni?

D.F.: Sunt două persoane care, practic, ar trebui să se dușmănească, deși ambii folosesc cuvintele. În jurnalism iese în față informația. Rolul jurnalistului este de a-l acroșa pe cel mai indiferent ascultător, să-l anunțe ce-i nou! El, jurnalistul, e un intermediar. Scriitorul, dimpotrivă încearcă să se pună pe el în față. În primul caz, te distanțezi de cuvinte, în al doilea, trebuie să le iei în brațe. Oricum, un lucru e clar: nu pot trece repede dintr-o stare în alta. Am nevoie de un purgatoriu. Adică un anume fel de... timp.

Neptun,
Întâlnirea scriitorilor români de pretutindeni
2000

CORNELIU FLOREA/Dumitru Pădeanu

(publicist remarcabil prin nota pamfletară, eseist, autor al mai multor volume istorico-politice, exeget, scoate o revistă de autor — culturală —, medic în Winnipeg, Canada)

**„Poetul libertății este foarte scump,
dar îl plătești în rate: o viață întreagă”**

Veronica Balaj: Trăiți în Canada din 1980, la ce anume trebuie renunțat pentru a asimila statutul de exilat, cât trebuie să se dea pentru a păstra demnitatea?

Corneliu Florea: Dragă Doamnă Veronica Balaj, niciodată nu m-am considerat un exilat, deși în acei ani, mulți dintre conașionalii noștri odată ramași în străinătate se considerau exilați, unii chiar disidenți. Noi, mica noastră familie, ne-am considerat doar strămutați din proprie voință, din motive absolut politice. În lagăr am primit statutul de refugiat politic iar în Canada statutul de „landed immigrant”. Așa ne-au aplicat stampila oficialitățile canadiene când am aterizat la Mirabel–Montreal. Atunci ne-am uitat în dicționar ce înseamnă landed, fiindcă immigrant știam. După dicționarul pe care-l aveam însemna că suntem proprietari de pământ. Ne-au pufnit ironiile nu alta, fiindcă noi sosiserăm doar cu un geamantan plin de speranțe. Prețul libertății, în acele vremuri, era foarte scump, dar îl plătești în rate: o viață întreagă! Plătești zilnic, lunar, anual, până ce mori nemulțumit și dator. Unii mai mult, alții mai puțin. Unii au noroc, alții trișează, unii nu simt presiunea strămutării și-s fericiți. Noi am muncit, doar suntem fii de clasă muncitoare și nu ne-am știrbit demnitatea, personalitatea.

V.B.: Ce dimensiuni are existența dincolo de fruntariile țării, ce repercusiuni are asupra personalității unui landed immigrant, care în câțiva ani devine cetățean canadian?

C.F.: Este foarte complexă întrebarea Dumneavoastră. Dimensiunile sunt variabile de la imigrant la imigrant, depinde ce aduce fiecare în geamantanul lui. Ce vise și speranțe are, ce planuri și socoteli și-a făcut. În paranteză pentru mulți, socotelile de-acasă nu se potrivesc cu cele din țarg, iar viața este o târguială cumplită cu cât înaintezi în ea. Dimensiunile depind foarte mult și de unde vii, cu ce educație, cultură și ce fire ai. Apoi dimensiunile depind ce lași în urmă, cât de des te uiți în urmă; unii nu au lăsat nimic, alții nu vor să se mai uite în urmă. Simplu, și ca exemplu, pentru prima dată am auzit, după 1989 expresia mi-e rușine că sunt român! Cutremurător! Trăiesc printre oameni veniți de peste tot, sunt în contact apropiat și deschis cu ei datorită profesiei, dar niciodată nu am auzit pe vreunul să spună că îi este rușine de ce este. Numai „românii postdecembriști” își reneagă entitatea națională, de fapt își amputează personalitatea! După părerea mea, dimensiunile create de strămutare au certe influențe asupra personalității. Și pe noi strămutarea ne-a obligat să trecem de la imaginație la realitate și am descoperit, prin comparație, că din punct de vedere genetic suntem bine înzestrați pentru o asemenea performanță și putem să ne păstrăm, cu respect și mândrie, rădăcinile românești.

V.B.: Pe lângă înțelegerea dimensiunilor strămutării, de câtă voință, curaj și perseverență mai are nevoie un landed immigrant în realizarea sa?

C.F.: Exprimat în cifre; o tonă și jumătate ! Exprimat în vorbe, e o vorbărie întreagă, renunț. Nu înainte de-a nu mă repeta: o tonă și jumătate, cel puțin!

V.B.: Eu nu renunț. Vreau să aflu ce se întâmplă cu cei cărora le lipsește acea tonă și jumătate ?

C.F.: Bine, Dragă Doamnă! Cu cei ce nu au tona și jumătate se pot întâmpla multe. Dar iar ne întoarcem de unde am plecat; depinde cu ce vin în geamantan! Ce pretenții au și peste ce șanse dau! Strămutarea generează șocuri peste șocuri, nemulțumiri care la rândul lor stârnesc confuzie și dezordine psihică și de aici toate relele lumii: panică și insomnii, anxietate și depresie, renunțări și decăderi, misticism și psihoterapie, scandaluri și divorțuri, alcool și droguri, conflicte și acte antisociale, sinucideri și gata. După moarte, după unii urmează o altă strămutare. Le doresc fericire veșnică...

V.B.: *Ați mers prea departe! Să luam o altă pistă, una pe care ați străbătut-o. Întâi, cu ce repere emoționale, morale ați venit de acasă și cum au rămas după atâta vreme?*

C.F.: Nu am venit cu prea multe. Fericirea că am scăpat din lagărul comunist s-a topit repede, încă din lagărul de refugiați din Austria. Locul fericirii a fost luat de o furioasă furtună mintală, mai ales după ce am ajuns în Canada. Dacă am reușit să o stăpânesc, a fost datorită soției mele, căreia îi rămân recunoscător și pentru asta. Furia nemulțumirilor întâlnite în această strămutare trebuia să o proiectez înafara mea, așa cer mecanismele de apărare psihică. S-a întâmplat, întâmplare rezonabilă pentru mine, să aleg scrisul. Poate anumiți critici literari, nu văd această „degajare” proprie pentru literatura pură în care sunt bineveniți numai înzestrații de la natură nu și furioșii pe nedreptățile sociale. Poate au dreptate, dar nu mă interesează dreptatea lor. Singurii care mă interesează sunt cititorii, câți sunt. De la ei mă mulțumesc cu sinceritatea, nu cu laude formale.

V.B.: *După câte știu, scrieți numai românește, memorialistica și publicistica...*

C.F.: Dreptu-i! Mulți scriu, puțini sunt citați, dar și mai puțin trăiesc numai din scris. Mai ales în ultimii cizzeci de ani în care orice alfabetizat e liber să scrie, așa că trebuie să ai asigurată o altă sursă de existență. Ca medic, trebuind să-mi

refac practic studiile medicale din nou în Canada, nu am avut timpul și motivul să scriu în engleză. Motivul? Sunt și așa prea mulți care scriu în engleză. Bine, îmi veți atrage atenția pe bună dreptate, ca și în limba română sunt destui care scriu. „Dreptu-i, dar nu cum și ce scriu io!” Zâmbiți, vă rog! Scriu și din cauza dimensiunilor pe care le am, nu din imaginație literară sau interese literare. Eu pot compara obiectiv, datorită informațiilor și experienței, dimensiunea românească cu cea străină și fac eforturi să fiu cât mai aproape de adevăr, să-l dezvălui. Apoi, am mai spus și o repet, eu am plecat cu rădăcinile mele de-acasă și nu le pierd pentru că le port în suflet. Mulți români strămutați le poartă în suflet ca mine, dar nu scriu, deși ar trebui să scrie, fiindcă au ce scrie. Trebuie să contrabalansăm graforeea politic corectă și „proza-roza” a scriitorilor omologați la București, ce stau cumiți și ascultători sub „boierii minții”, sub zodia burselor Soros...

V.B.: Ce și cât ați reușit să obțineți din aceste scriituri, cum le numiți?

C.F.: Nimic! Pardon, mari și apăsătoare dezamăgiri, mici și trecătoare bucurii! Trebuie să mă explic, să se înțeleagă la ce mă refer când zic dezamăgiri. Din 1981 și până astăzi am scris sute de articole, publicate în zeci de ziare, fără să pretind un ban. Doamne ferește, le-am scris ca o donație din suflet și minte pentru conaționalii mei. Am publicat și **douăsprezece volume**, toate în regim de autofinanțare, pentru a evita discuții „literare inteligente” cu tot felul de editori, pentru a-mi feri scrisesele de foarfecele lungi ale cenzurii celei noi zise corect politic. Eu vreau să fiu — sună pleonastic — real și corect. O parte din cele scrise s-au vândut, o parte le-am donat, o parte încă zac prin rafturi pentru că nu am un agent, pentru că nu vreau să-mi fac de lucru cu mafia care domină prezentarea cărților în revistele literare și distribuirea lor în librării. Dar, bineînțeles, sunt conștient de poziția scriselor mele ce se află mai mult în limitele informațiilor sociale decât ale literaturii, dar și informațiile sunt apreciate de o largă categorie de cititori.

V.B.: În acest caz, îmi permit să fiu sinceră și să va întreb direct, dacă nu credeți că o astfel de autonomie, de comportament specific, nu cumva, pentru unii dintre cititori, este sfidător, provocator și vă fixează în rama de incomod?

C.F.: Foarte îndreptățită, întrebarea Dumneavoastră și aveți dreptate. În scrierile mele și asta urmăresc: să zgâlțâi nu să mângâi. Aș dori să trezesc pe mulți la realitatea pe care o cuprind în dimensiunile mele și să-i întreb cât greșesc eu și cât dorm ei. Aș dori să-și revină din intoxicarea informațională în care sunt ținuti din 1989, să se opună propagandei după care toți sunt europeni și supraeuropeni, numai noi, românii suntem nimic și trebuie să renunțăm la naționalitatea noastră, la limba noastră — cum ne-a sfătuit H. R. Patapievici în scrisesele lui — să ne punem cenușă în cap și să pupăm toate mâinile de străini care vin peste noi sau îi întâlnim în străinătate. Azi, majoritatea scriitorimii românești copiază idoli străini, liberi și libertini, întorc spatele asprei realități românești și se refugiază între fese rotunde și coapse calde. De ce nu? Dar, de ce numai atât? Numai atât a mai rămas de explorat literar în societatea românească? Scriitorimea de azi nu trebuie să facă procesul comunismului, nu trebuie să însuflețească identitatea și demnitatea românească, numai să fie politic corectă? Așa că, Dragă Doamnă, de ce să nu-i sfidez, de ce să nu-i critic? Eu sunt incomod și ei mă marginalizează, suntem chit!

V.B.: Sunteți chit, dar chitul nu este întotdeauna echitabil!

C.F.: Drăguț din partea Dumneavoastră, dar până la echitate „e o cale atât de lungă” încât, chiar și divinitatea a fixat-o pentru judecata de apoi. Ceea ce nu-i rău, dar nu mai e folositoare. Așa că nu-mi fac iluzii, mai ales că nu am pretenții. În orice caz, dialogul cu Dumneavoastră, acum în mai 2006, a fost o plăcere pentru mine, Corneliu Florea. (Folosesc acest pen-name din 1981 și este format din prenumele părinților mei în semn de respect față de ei).

LUCIAN HETCO

(Publicist, eseist, editorul revistei „Agero”)

„Cred în Românul planetar”

Veronica Balaj: Stimate domnule Hețco, în ideea interculturalității, revista pe care o conduceți, „AGERO”, este un punct de referință. V-am ruga să ne prezentați începuturile acestui demers publicistic.

Lucian Hetco: Revista Agero a debutat în toamna anului 2000 în peisajul publicistic românesc din diasporă, dar și în cel din țară, de unde provin marea majoritate a cititorilor, de peste cinci mii zilnic, având actualmente rangul 5 din 9 posibile în clasamentele internaționale Google. În prima ei fază, revista de cultură a avut doar câțiva colaboratori de origine română din Germania, în special din jurul orașului Stuttgart. Pagina „Agero” a fost prima publicație electronică românească din Germania, ce urmărea inițial asigurarea cu informație rapidă și utilă în limba maternă a etnicilor români, membri ai societății Agero, precum și a simpatizanților noștri din zona metropolei germane Stuttgart, din landul Baden-Wuerttemberg. Ideea de internaționalitate și globalizare a informației cu caracter cultural pentru românii de „pretutindeni” s-a întregit relativ rapid, prin corespondența bogată și interesul constant al cititorilor, dar mai ales prin stabilirea de contacte culturale inter-românești, cu intelectuali români din țară și din străinătate, având în vedere puternica emigrație românească din ultimii 15 ani. Așa s-a născut, cum s-ar spune și teoria „Românului planetar” — noua mea carte în limba română fiind o culegere de eseuri, care tocmai a văzut lumina tiparului la

București, la prestigioasa editură Carpathia Press, având ca punct de reper o serie de mărturii, cred eu, interesante despre globalizare, ce a cuprins și poporul român, cu teze despre viitorul poporului roman, apărute în decursul ultimilor doi ani în cadrul publicației Agero cât și în alte reviste de cultură din țară. Dar succesul actual al publicației Agero, „Revista Agero” (adresa pe web: <http://www.agero-stuttgart.de>) precum și decernarea unui Premiu de Excelență al Patrimoniului Românesc, în favoarea editorului și indirect revistei de cultură, pentru „contribuții deosebite la dezvoltarea dialogului de idei”, în toamna anului 2005 la București, de către Asociația Română pentru Patrimoniu, inițiată și coordonată de prof. dr. Artur Silvestri, este în fond doar încununarea unui merit colectiv, al autorilor și corespondenților noștri de-a lungul anilor, pentru care am asigurat un cadru, cred eu — cu adevărat elevat și democratic.

V.B.: Tangențele și dimensiunile culturale prin AGERO se datorează desigur unei structuri redacționale bine gândite, ar fi interesant să deschidem revista în... timp. Cum a evoluat?

L.H.: Revista electronică a Agero a avut, chiar dacă poate părea la primă vedere incredibil, până în primăvara acestui an (2006), de facto doar un singur editor și redactor, în persoana mea. Volumul mare de corespondenți, la ora actuală de peste 200, cât și creșterea continuă a pretențiilor legate de calitatea materialelor publicate, dar și a numărului de cititori ca urmare a cerințelor firești de informație prin diversitate și calitate, ca de exemplu și folosirea constantă a diacriticelor și a corecturii profesionale în tehnoredactarea materialelor noastre, au dus în final, după mai multe runde de consultări și discuții, la constituirea unui comitet internațional de redacție, nicidecum numeros, dar care lucrează prin consens. Din acesta fac parte oameni cu principii asemănătoare și convingeri democratice, dispuși să depună o muncă redacțională gratuită, din idealism, în virtutea lucrului bine făcut. Din 2006 în primăvară, redacția Agero a câștigat doi noi valoroși membri, foști corespondenți ai Agero, numindu-i aici pe

domnul George Roca din Sydney, Australia, scriitor și publicist de origine română din Oradea, ca și mine de altfel, precum și romanciera și jurnalista bistrițeană, Melania Cuc. Lucrăm cum s-ar spune, în trei, de la distanță pe mapamond, prin intermediul mijloacelor de comunicare moderne: internet, mailing și conferințe telefonice. Încă nu ne-am cunoscut personal, ne știm doar din fotografii și corespondențe și totuși avem deja un „suflet”, pentru aceeași cauză. Dar, și ceea ce este colosal, cu caracter de unicat, datorită distanței geografice ce ne desparte, ne vom întâlni toți trei, cât de curând pentru prima dată la Oradea – Băile Felix, în septembrie 2006, așa cum am convenit de curând în redacție, ca să ne vedem, cum s-ar spune și „la față”.

V.B.: Limba română, un liant peste distanțe și țări, în numele său, faceți un act de cultură în care, sunt implicate ideile, forțele dumneavoastră intelectuale, timpul. Cum rezolvați problema economică?

L.H.: Problema economică nu este o „problema”, decât în măsura în care nu dispunem de suficient idealism. Cheltuielile noastre sunt în fapt minore, raportate la bugetul unui occidental. Cheltuielile de server, acces internet, cablu și circulație email, sau programe software de tot felul, taxe, sunt plătite din bugetul Asociației Agero, buget pe care revista îl sprijină la rândul său, prin inserarea de publicitate în favoarea sponsorilor societății Agero. În plus, fiecare membru al redacției lucrează de acasă, în timpul său liber, de la calculatorul personal. Este în fapt un buget echilibrat și sigur, căci Asociația Agero dispune de suficientă forță financiară, pentru noi programe sau cheltuieli de server, ca noi să ne putem continua munca, fără a ne face griji despre eventuale indisponibilități financiare. Munca de programare și afișare, strict în sens tehnologic, îmi aparține și nu a fost niciodată remunerată sau obiect de calculație, fiindcă n-am cerut așa ceva și nici nu aş pretinde bani, pentru o activitate comunitară, pe care o pretez cu plăcere și din devotament. Corectura, tehnoredactarea, prezentarea grafică a materialelor ce sosesc zilnic de la corespondenți au

preluat-o parțial și colegii mei de redacție, domnul Roca și doamna Cuc, precum și o parte din munca de corespondență. Menționez că ambii colegi de redacție, prestează aceasta muncă gratuit, la fel ca și mine. În concluzie, cheltuielile de redacție sunt minime. Materialele sosite pe adresa redacției și orice prezentări pe site, au regim de gratuitate, nu sunt remunerate, așa cum nici nu cerem cheltuieli de afișare, singurul criteriu de publicare fiind calitatea articolului și interesul jurnalistic general!

V.B.: Să vorbim și despre pasiunea care este un ingredient necesar, dar când și rezistă în timp, lucrurile devin spectaculoase.

L.H.: Pasiunea – da, pentru lucrul bine făcut, este mai puțin o notă filozofică, mai degrabă aș vedea-o ca o confirmare a unei mari iubiri: dragostea mea pentru români și limba română. De aceea, tot ce facem aici, este expresia unui patriotism real, necondiționat, sincer și firesc, în cele din urmă. Fiindcă pentru un român în străinătate, patria are întotdeauna alte dimensiuni, comparativ cu cele ale românului rămas „acasă”. Iar rezistența sa, dată și de succesul autentic de care ne bucurăm, nu face decât să ne confirme că ceea ce am pus aici pe picioare, are într-adevăr rostul său, un caracter profund românesc, ce este în fapt tipic neamului nostru, căci românii sunt una dintre cele mai vechi și originale națiuni europene, născuți și nu făcuți sau veniți, mai vechi și mai autentici decât toți vecinii noștri de după granițe, în orice direcție, chiar cu îngăduință, am privi. Avem cum se spune și la Agero o anume „rezistență în sânge”. În fapt, aceasta ne-o și doream atât pentru noi, la Agero, cât și pentru cei de acasă, și cred că ne-a și reusit, cu unele mici excepții, fapt ce ne motivează pentru o și mai stabilă continuitate. Clubul intelectual al revistei de cultură a Agero are astăzi peste 200 de corespondenți (eu le-aș spune „români planetari”), este așadar, dacă vreți, o familie cu adevărat „globală” de intelectuali și împătimiți ai limbii române.

V.B.: În perimetrul culturii germane, cum este percepută o revistă în limba română?

L.H.: Din păcate avem mult prea puțină rezonanță din partea cititorilor germani, ca să vă dau un răspuns sigur. Faptul că edităm revista Agero din Germania este însă un factor pozitiv, ce atestă spiritul democratic autentic de aici. N-am avut niciodată senzația de a fi fost tolerați, dimpotrivă, activitatea noastră este considerată de către autoritățile germane ca fiind de bun obștesc! Dar ca publicație în limba română, ce poate fi citită și înțeleasă doar de vorbitorii limbii române de aici, cei mai mulți cetățeni germani, care ne citesc zilnic, sunt la origine șvabi bănățeni sau sași transilvăneni, precum și români din numeroasele familii mixte. Suntem însă recunoscuți pentru spiritul românesc ce îl promovăm de mai multe instituții din țară, dar și germane, menționând aici exemplar Forumul Germano-Român din Berlin, prezidat de doamna dr.h.c. Susanne Kastner, vicepreședinta Bundestagului german, pe care o cunosc personal, încă din vremea când prezidam Liga Asociațiilor Româno-Germane din Germania. Mai multe asociații germane din Germania de Sud, dar și din Elveția germanofonă, întrețin cu noi relații de corespondență și ne trimit materiale spre publicare. Relațiile sunt așadar bune și de viitor.

V.B.: *Numărul cititorilor utilizatori este în creștere?*

L.H.: Media citirilor pe zi a trecut din aprilie 2006 de cinci mii și a rămas de atunci, cu mici oscilații, constantă. Apreciem conform statisticilor Agero, creșterea numărului de cititori zilnici, la circa o mie pe an. Speram deci, ca în 2007 să avem cel puțin șase mii de cititori zilnici. Oricum ar fi însă situația, numărul citirilor are, cel puțin pentru mine, un caracter secundar, căci noi nu ne finanțăm prin publicitate. După cum știți, revista Agero are un profund caracter cultural și de informare în limba română, de tribună liberă, ce nu cenzurează și nu practică atacul la persoană. Cred că acestea sunt atuurile sale, cu care vom asigura cititorilor noștri o și mai bună calitate pe viitor. Cei ce ne citesc, găsesc la noi, ceva nou, sau poate ce părea de mult pierdut, un bun simț și o stabilitate dată de curățenia sufletească a corespondenților noștri, garantul succesului nostru, un factor de care ținem seama.

V.B.: Se cunosc avantajele unei publicații de gen electronic, v-ar tenta și formula sa tradițională? Ar fi mai greu de realizat cred, mai costisitoare dar, pe de alta parte, cuvântul tipărit pe hârtie rezistă mai mult prin ani. Comparând cele două formule, rămâneți de partea modernității?

L.H.: Cu siguranță. Sigur că publicația Agero are un caracter internațional, de presă electronică și tocmai de aceea gratuitatea sa prin internet este evidentă, iar factorul primordial ce îl urmărim este să fie accesată în primul rând gratuit și pe mai departe, de cât mai multe persoane! O serie de publicații electronice oferă articole de top contra cost! Noi nu avem de gând să o facem. Iar cum o publicație pe hârtie este costisitoare, precum și mai dificil de tehnoredactat sau remis prin poștă, cu mari cheltuieli de logistică, este în aceste condiții neaccesibilă oricărui cetățean român de pretutindeni (pe care în fapt îl deservim direct prin metoda „internet”), tot ceea ce trebuie să îndeplinească logistic, este să dispună de acces internet relativ ieftin. Așadar, rămânem pe viitor deocamdată la aceasta apariție electronică, ce este și va rămâne, cel puțin în redacția mea, gratuită. Sperăm însă să organizăm pe viitor, alte câteva ediții de carte, cu cele mai bune articole ale noastre, și aceasta cât de curând. Suntem „copiați” deja cu mausul, direct și eficient de o serie de publicații pe hârtie, știu deja de zeci de cazuri. N-am intentat însă nimănui nici un proces, căci văd aceasta ca un act de generozitate, fiindcă dacă suntem „buni”, suntem și copiați și căutați. Există o mare cerere de prezentare a materialelor pe portalul Agero, și acesta este un argument suficient de a constata succesul nostru. În privința apariției articolelor Agero pe hârtie, în formă de carte, am început deja discuțiile cu o serie de edituri din țară. Avem bune relații cu presa scrisă, vom câștiga și aici experiența de care avem nevoie. Nu știu dacă vă este, între timp, cunoscut volumul de poezie – de primă antologie de poezie al românilor din diaspora, intitulat *Blestemul lui Brâncuși*, care a fost publicat și editat la Suceava în 2004, în cooperare cu Revista „Agero” și Centrul de Cultură

Suceava, personal prin efortul meu și al domnului Ion Drăgușanul. Această carte a fost o sublimă selecție de articole (poeme culese de pe Agero), prima de acest gen din țară. Au urmat însă și alte cărți de eseuri, sau etnologie, cu trimiteri istorice sau diverse, din colecțiile Agero, cum ar fi de exemplu, cartea doamnei Cristea de la Viena, *Timp și sărbătoare*, sau mai de curând *Românul planetar* de Lucian Hetco și altele editate de asociații prestigioase, cu care întreținem relații de parteneriat, referindu-mă în special aici la Asociația Română pentru Patrimoniu, din București, condusă de distinsul scriitor și istoric dr. Artur Silvestri.

V.B.: Simțământul că faceți prin scris, legătura cu scriitorii români de pretutindeni, trebuie să fie special.

L.H.: Într-adevăr este o mare plăcere, la fel cum este și o constantă răspundere, aceea, de a prelua rolul unei plăci turnante între românii de pretutindeni, corespondenții noștri, sau cea a unui cap de pod din românită, între germani, mijlocind contacte, fiind conștientă parte a contactului cu intelectualitatea românească, fie ea în Germania sau oriunde, ce asigură iată, un spirit românesc unitar și solidar, pătrunzător, dar mai ales sincer și cutezător, dincolo de granițe artificiale, cenzură, prost gust, atac la persoană sau alte opreliști de natură jurnalistică, care în fond cititorii noștri, nici măcar nu le caută. Sunt cu adevărat fericit, trăind într-o țară cu adevărat liberă, în Germania, că pot să împlinesc prin munca mea, prin cea a colaboratorilor mei din redacție, dar în mod special a celor peste 200 de corespondenți ai Agero, cerințele culturale și informaționale ale cititorilor noștri. Este evident că este o muncă de uzură, zilnică, făcută din idealism și fără remunerație, care însă personal mi-a adus o serie de satisfacții majore. Iar acestea nu se pot plăti cu tot aurul din lume, fiindcă pentru mine, românii au nevoie stringentă de acces la cultură, în special în mod gratuit, acum mai mult ca oricând.

V.B.: Scrisul Dumneavoastră, cărțile Dumneavoastră întregesc desigur cartea de vizita a unui intelectual de „rang

europăan”, precum sunteți. Haideți să vă cunoaștem și din această perspectivă.

L.H.: Înainte de toate mă consider un intelectual român, de factură comunitară, de formație germană, prin convingere însă un român autentic, între ceilalți europeni, ce și-a văzut de treabă. Căci tot ceea ce am făcut în cei 16 ani de diasporă în Germania, toată munca mea comunitară, indiferent că a fost la nivel de asociație la Agero, sau ca președinte al Ligii LARG (Liga Asociațiilor Româno-Germane din Germania), ori ca editor și redactor al publicației Agero, despre care vorbim astăzi, a fost pusă în slujba ideilor românismului. Personal mă consider a fi mai degrabă un vizionar sau dacă vreți, de muncitor ce și-a căutat silitor, întotdeauna ceva de lucru, cu un anume sens, nerisipind energii aiurea, trăindu-și ziua la adevărata ei intensitate. Trăim însă vremuri frământate în viața românilor și a lumii în general, căci neînțelegerile sunt tot mai grave, iar tarele societății trecute încă ne mai chinuie la noi acasă, laolaltă cu invidia, confuzia, păcatele sau alte angoase de factură comunistă ori neo-comunistă, însoțite de boli spirituale, ce ne afectează moralul și cultura națională. În antiteză, am gândit inițial și am văzut în Agero un spirit nou, un loc unde se respiră, se gândește liber și se speră la mai bine, un loc de scăpare, de refugiu, sigur și nealterat. Cele câteva cărți sau unele eseuri pe care le-am scris de-a lungul anilor, au toate la baza lor, acest principiu, al unității românești, în fond simplu și eficient.

V.B.: *Literatura română, care nu beneficiază de o limbă de circulație, este totuși cunoscută acolo, cum se percepe, dacă nu sunt traduceri prea multe?*

L.H.: Din păcate literatura română este mult prea puțin cunoscută în occident, sau ca să fim cinstiți ar fi meritat să aibă ceva mai multă recunoaștere! Iar dacă nu este atât de prezentă cum ar fi meritat, s-ar mai putea face câte ceva! Sigur că avem intelectuali de elită, cunoscuți, atât în țară, cât și în străinătate, dar totodată și un marketing dezastruos. Nu avem, din păcate nici un român laureat al Premiului Nobel pentru literatură, deși potențial

am fi avut! Potențialul cultural românesc se mărginește actualmente, mai mult la prezența culturală în țară, și acolo ceva mai puțin decât ar fi fost cazul și mai puțin în străinătate. Este adevărat și că finanțările în domeniul culturii, nu se mai bucură de primul rang. Dar se greșește și aici, la fel cum s-a greșit și se greșește încă în turism, sau în economie în general, sau la dezvoltarea mult prea târzie a infrastructurilor stradale eficiente. Literatura română contemporană, este în fapt puțin recunoscută în occident (din vina noastră), desigur, cu unele excepții, vorbind aici despre autori și personalități românești ce au trăit în occident: Istrati, Ionesco, Eliade sau Cioran. Cei mai „mari” de acasă, au rămas în mare netraduși și sunt practic, cu mici excepții, necunoscuți. La ora actuală, în spațiul de limbă anglo-saxon cel mai cunoscut autor de origine română este prof. dr. Smarandache, din S.U.A., autor a mai multor cărți și inițiator al curentului literar numit „paradoxism”. Cred însă cu convingere, că vom descoperi și marketingul precum și eficiența occidentală și nu ne vom feri de prejudecăți și că ne vom etala calitățile la nivelul literar al altor națiuni, nu numai la nivelul unui Institut Cultural „Titu Maiorescu” din Berlin, ce aduce de curând un suflu nou, în prezentarea culturii, artei și a literaturii românești, cel puțin în percepția germanilor. Se scrie însă în țară suficientă poezie bună, proză, filozofie și istorie de calitate, care ar putea interesa la nivel european, chiar global și ar fi bine și primită. Nu de autori buni și talente autentice ducem lipsă, ci de un sistem eficient, dar mai ales, ne lipsesc încă mijlocelele financiare și inițiativele personale, poate că ne lipsesc chiar câteva personalități autentice, reprezentative. La capitolul acesta, iată, suntem încă deficitari, fiind nevoie de o schimbare de mentalitate, care sper să se producă cât de rapid.

V.B.: Legat de impedimentul traducerilor, revin și zic, revista „Agero”, suplinește un asemenea prag, vă dorim rezistența prin ani și proiecte noi. Apropos, care ar fi conturul acestora, azi?

L.H.: Revista „Agero” practică, ori de câte ori este posibil, traducerea lucrărilor autorilor români în limbi de circulație mondială. Avem și o rubrică specială dedicată acestor traduceri, în accepția mea, o muncă titanică și oarecum de pionierat, căci n-o facem doar noi, o practică și alte reviste electronice din țară, ceea ce este foarte bine. Există de asemenea o serie de scriitori români, care au înțeles necesitatea prezentării operei proprii în limbi de circulație mondială. Din păcate, nivelul bugetelor personale, la nivel de autori, este insuficient pentru traduceri de amploare, dar cunosc o serie de scriitori din România care își pot permite financiar aceste traduceri, sau au primit chiar dacă mai greu, acceptul unor edituri. Urmează apoi, desfacerea lor pe piețele străine, care din nou, este un factor comercial dificil. Dar unele lucrări au fost încununuate de succes și au fost prezentate și lansate și în Germania, la diverse târguri de carte. Bine-ar fi să le găsim pe viitor și în librării! Proiecte noi, în ceea ce ne privește vor urma, am să vi le relatez în amănunt într-un viitor interviu, fiind vorba în special de adâncirea relațiilor noastre interculturale la nivel european, nu numai între asociații românești răspândite aici, ci de o interculturalitate nouă, cu o cooperare între autori nativi de limbă germană și română, ce vor fi traduși exemplar în ambele limbi, așa cum îmi doresc să oferim vârfului de lance al scriitorimii române, posibilitatea de a fi citați, în traduceri, din ce în ce mai numeroase în spațiul cultural anglo-saxon. Vom iniția și o simeză Agero, aflată deja în lucru, care va expune pe web lucrări ale artiștilor plastici români. După cum vedeți, idei sunt destule.

23 septembrie 2006

IOAN MICLĂU

(scriitor, editorul, timp de decenii, al Revistei de Artă și Cultură
„Iosif Vulcan”, fondatorul bibliotecii românești
„Mihai Eminescu” în Australia)

„Mai avem mult de dat educației pentru a egala necesarul moralei”

Veronica Balaj: Cum se vede România din Australia?

Ioan Miclău: Nu caut jocuri de cuvinte, dar dacă se tot vorbește că românii în lumea exilului/diasporei „nu sunt uniți”, nu e totdeauna un adevăr, ci doar o fabricație înălțată pe o altă realitate. Din România, ca de fapt din oricare alte țări, emigranții pornesc cu diferite niveluri de cultură personală: astfel căile de căutare spre împlinire/realizare a viselor lor fiind diferite; eu am înțeles repede ceva, adică am înțeles că nu pot fi adunați într-un loc, un amalgam colectiv și dirijați de undeva ca o turmă, prin lumile lui Dumnezeu, mai ales cu dirijări diplomatice de interese politice, dar prezentate la suprafață ca acțiuni ale culturii și tradiției de acasă! „Cum nu ascuți? Nu-ți iubești țara?”, „Voi sunteți ambasadorii României”, „Aveți drept de vot” etc. Există deci și acea practică de manipulare prin interese politice a oficialilor neocomuniști, prin orice mijloace, chiar prin coruperea unora din diaspora, și a crea această învrăjpire în cadrul comunităților românești, tocmai pe acest fond al diferențelor culturale cu care a plecat fiecare în lume, creându-se astfel o bază rea în care toți pierdeau, fără să se știe cauzele reale. Efectele dezastrului se văd azi, când majoritatea comunităților românești din marile metropole nu au reușit a avea, așa ca alte etnii venite din țări necomuniste, o „Casă a comunității”. Trepădușii și greierii racolați, cântau

peste tot: Vatra noastră este la consulat, la ambasadă etc., mai puțin se vorbea despre biserică, înainte de 1989. „Liderii” asociațiilor românești, adunau banii, cheltuiau banii pe picnicuri și nimicuri, dar nu pe obiective majore. Se crucea lumea, dar degeaba. Se „inspirau” acțiuni pentru creșterea imaginii României. Demagogie curată, după cum au arătat faptele ieșite la suprafață în final. Și să revin la ce spuneam la început: cum vedeam eu lumea din România comunistă? Ne zicea un „individ mare” pe atunci: „Vedeți tovarăși, acești pocăiți ce fug la Carter în America? Habar n-au ei că tot în brațele alor noștri ajung, care îi iau în primire, și îi „ajută” să nu se mai aleagă nimica din ei, sau să se realizeze cumva!” Deci dacă m-am realizat în lume, a fost pentru că Dumnezeu așa a vrut. Vorbesc în familie dulcea mea limbă românească familiară, scriu în limba mea românească și mă întristez și azi, când văd „studiați” „școliți”, cu „gramatica impecabilă”, scriind minciuni. Mă apasă. Nu schimb cu ei.

V.B.: De ce scrieți?

I.M.: Omul are gânduri, iubiri, orgolii, are infinită imaginație. Când încerci a face o mărturisire despre tine, despre tine ca individ, și încă trăitor departe de locurile tale natale, dus de destin și împrejurări, psihologia ta capătă valențe derutante. Personalității tale i se adaugă sau i se desprind, valori care răbufnesc spre a fi exteriorizate, mai exact zis, spre a te regăsi pe tine în raport cu lumea din jur. În inima mea stă frumos, imaginea locurilor copilăriei de care nu mă pot rupe, dar am mers înainte. Am ajuns prin studii și eforturi să prind și admitere la o universitate australiană, deci realizare de vârf, însă răspunsul căutărilor mele parcă tot nu l-am aflat. Lupta pentru a supraviețui nu-i o noutate. În scrierile mele se întrevede o explicare a realității în care ne aflăm. În general, mă experimentam pe mine. Mi se părea, și încetul cu încetul deveni certitudine, că între educație și morala vieții de zi cu zi, există o ruptură inexplicabilă și universală, dar numai până

când ajungem la interesul pentru ban, al îmbogățirii, atunci totul devine limpede. Adică, mai avem mult de dat educației pentru a egala necesarul moralei.

V.B.: A intervenit și nevoia de literatură. Vorbiți-ne despre revista „Iosif Vulcan” ca formulă de comunicare.

I.M.: În Australia, vreme de peste un deceniu am fost editorul Revistei de Artă și Cultură „Iosif Vulcan”, prin care păstram continuitatea limbii și identității noastre românești. Revistă apolitică. Nelegată la rețeaua de influențe neocomuniste, bineînțeles biciuită des de clopoțeiile sforărilor diplomației neocomuniste. Îmi știam conștiința curată și îmi vedeam de viața mea.

V.B.: Și biblioteca românească? O idee venită tot din dorința de comunicare...

I.M.: Am agonisit din drag de neam și de carte românească, o bibliotecă românească pentru a servi cultura și tradiția noastră, biblioteca „Mihai Eminescu”. Apoi, în acest sens, o chemare adresată comunității etnice române, publicată în revistele mele. Redau textul unei astfel de „chemări/anunț”:
„Anul 2006 sperăm să fie un an al înfăptuirilor mult mai curajoase, sperăm să avem puterea de a încropi o mai vie mișcare literară, la care vă invităm cu tot dragul, după putințele (forțele) fiecăruia, să ne unim efortul de a deschide o cale a trăirii în armonie, a da acestei mișcări literare o direcție din care să poată răsări un adevărat curent literar, nou, la care generația tânără, copiii noștri să adere cu visele, speranțele, imaginația lor creatoare de bine. Comunitatea noastră etnică de pretutindeni are resurse imense. Ne trebuie doar o opinie sănătoasă, capabilă a reaseza unitatea comunității pe principiile respectului, în primul rând între noi, românii. Apoi, a înțelegerii celor vârstnici cu rolul lor. Vrem o cultură care să zidească viața, vrem opere literare cu tematici de înnobilare spirituală, să avem un Dumnezeu, nu un fanatism. Când Dumnezeu a creat lumea, a globalizat deja iubirea, deci să căutăm iubirea dacă vrem să

unim omenirea. Mișcarea literară la care vă chem, iubiți creatori de opere literare, începe din acest moment în care lansez chemarea mea”. Revista apare și azi în formulă on-line și pe hârtie. Redactor șef este scriitorul Laurențiu Fulga.

V.B.: *Ați avut mereu încrederea că de aici, literatura e o punte spre țara de baștină?*

I.M.: Românul nu iubește discriminarea rasială ori religioasă. Așa credem. Iată un exemplu: Cu ocazia unor festivități multiculturale ale Australiei, reprezentanții guvernului australian, referindu-se la aportul etniilor în sudarea unității economico-sociale și a ființei statului australian, au spus că românii sunt de admirat pentru felul în care își organizează viața de familie și socială. Respectându-și în același timp tradițiile proprii, obiceiurile, cântecele, limba, fără a stânjeni pe nimeni. Așadar, românii și subsemnatul țin vie în minte și inimă neuitarea rădăcinilor sale de neam.

CĂLIN-ANDREI MIHĂILESCU

Lumea, un vis palpabil (Armonii transatlantice)

Călin-Andrei Mihăilescu, personalitate culturală de primă mărime care țese idei în mai multe limbi și continente, este scriitor, profesor universitar de literatură comparată și de limbă spaniolă la Western Ontario University (Canada), teoretician al literaturii și un om legat de jurnalismul radio (Radio Free Europe, BBC, CBC) și de ziaristica din diaspora. Și, nu în ultimul rând, un jovial, un prietenos, un onest și un înfometat de viață, dovadă implicarea sa în tot felul de preocupări (literatura beletristică, mistica de factură catolică, jurnalistică, societate civilă, sport și altele).

Cristina Mihai: Aș dori ca această convorbire să facă un „du-te, vino” de la profesional la personal. Voi începe, așadar, cu o întrebare simplă: cum a fost integrarea pe pământ canadian? Într-o țară a pragmatismului de tip anglo-american, ați ales literatura. De unde această pasiune? Cum răspunde ea nevoilor timpului? Cât de greu este să-i atragi astăzi pe studenți la un curs de literatură?

Călin-Andrei Mihăilescu: Mi se pare imposibil să alegi literatura ori filosofia; dar îmi amintesc că ele m-au ales pe mine, printr-o serie de agenți (genom, fenom, cărți căzute în mână, profesori, prieteni) pe care, pe atunci, nu-i puteam suspecta de așa ceva. Canada, însă, eu am ales-o, spre disperarea inițială și avantajul ulterior al Franței și Germaniei, țări în care aș fi putut rămâne fără să spun(ă) nici „pâs!” Am ajuns la Toronto în primăvara, ușor rece, năucitoare prin

imensitatea cerului senin și prin lipsa mirosurilor, a anului fără soț 1987. Studiile graduate mi le-am terminat repede, la Centrul de Literatură Comparată a Universității din Toronto, acolo unde le și începusem (nu cu ușurință; francofon prin naștere, hispanofon prin educație, engleza mea inițială era sub-aproximativă. Când, vreun an mai târziu, am putut s-o vorbesc fără să-mi amorțească mâinile, i-am spus colegului care-mi zisese, cu câteva luni înainte, că vorbesc ca Socrate: „Amice, pe atunci scoteam câte o vorbă pe oră, pe când Socrate vorbea atât de mult că nu a avut vreme să scrie nimic”). Integrarea e, în general, marota emigrantului și, în particular, a României. A mea a fost lipsită de dureri, dar nu și de grija de a nu mă adapta prea bine: mai degrabă conservator decât convertit, m-am apărat instinctiv de o adaptare excesivă, care cred că m-ar fi făcut fie să mă pierd, fie să re-emigrez din plictiseală. Poate de aceea Canada încă mă surprinde, deși nu foarte des. Trăiesc în ritm new york-ez într-un oraș prea liniștit pentru binele lui și într-o universitate deocamdată îndestulătoare pentru binele meu. Cum nu am trecut oceanul ca să caut glucoză pe Himalaya, nu sunt nerealist spunând că studenților le place literatura și că o citesc și din plăcere și din polemismul specific vârstei: acela de a se opune mercantilismului vremii. A fi tânăr mai înseamnă și să i te opui ideii că toate jocurile sunt făcute. Literatura îi ajută acestei rezistențe nu doar în moduri fanstasmatiche ori escapiste.

C.M.: Predați teoria literară, literatura comparată, scrieți eseuri, editați volume cu scriitori importanți ai acestui timp. Întâlnirea intelectuală cu atâtea nume mari ale cuvântului (aș aminti doar câteva, precum Jorge Luis Borges, Umberto Eco, John Woods) este un izvor de îmbogățire culturală. Un impact care lasă urme. Mă întreb ce modelări-remodelări au determinat în dvs. toate aceste festinuri intelectuale?

C.-A.M.: Dintre autorii străini care m-au influențat semnificativ fac parte, cu siguranță, Nietzsche, Walter Benjamin, Borges și Deleuze, pe care continui să-i descopăr, ca

și pe vechii maestri, mai cu seamă Heraclit, Meister Eckhart, Spinoza și Kant. În mai mică măsură Descartes, Pascal, Hegel, Husserl, Carl Schmitt, Heidegger, Adorno, Arendt, Agamben. Deoarece întâlnirile prin lectură sunt, cel mai adesea, mai profunde decât altele, și deoarece trăiesc în prezent, pot spune că aceste întâlniri mă inspiră, îmi dau ocazia unor intense dialoguri de idei și îmi întineresc stilul. Dintre autorii contemporani cu care m-am întâlnit uneori și care mi-au dat de gândit: Gabriel García Márquez, Jean-Luc Nancy, Wlad Godzich, Stanley Corngold, Charles Lock și puțini alții. Cum m-au schimbat aceste întâlniri? M-au ajutat să plutesc pe apele timpului.

C.M.: V-aș ruga să schițați un portret al literaturii române contemporane, așa cum este văzută din interior și așa cum este ea percepută din exterior. Care sunt aspectele mai importante ale literaturii române pe care le doriți a fi cunoscute în dialog cu surorile de limbă engleză, franceză și spaniolă?

C.-A.M.: Nedemn de-o așa generoasă întrebare, mă rezum la a spune că literatura română a reînceput să câștige, modest deocamdată, din terenul simbolic pe care îl avea în anii '80 și pe care îl pierduse în deceniul următor în favoarea mediilor vizuale și a scrisului memorialistic, documentar și istoric. De o neclară bogăție internă, literatura română arată, din afară, ca o schiță făcută din linii întrerupte. Excesul de interior se împlinește, centripet, și din devorarea exteriorului. Din autorii recentți care ar trebui cunoscuți în spațiile numite (și cum aproape totul este traductibil): Șerban Foarță, Ștefan Agopian, Ion Groșan, Ion Stratan, Simona Popescu, Răzvan Petrescu, Dumitru Radu Popa, Petru Cimpoșu.

C.M.: *Am în față una dintre cărțile editate de Dumneavoastră (în colaborare cu Walid Hamarneh), Fiction Updated, în care se discută dacă teoriile ficționalității sunt „déja passées”. Dincolo de dezbaterile filozofice și literare, ce influență are ficțiunea asupra cititorului?*

C.-A.M.: *Fiction* – „ficțiune” și „proză imaginativă, non-documentară” – înseamnă, sintetic, un „ca și cum” ce-i luat de bun. Ca gen literar (i.e., roman), *fiction* este de departe cel mai citit. Proza scurtă, poezia și dramaturgia sunt din ce în ce mai departe de *fiction* din punctul de vedere al popularității. Fiind un „ca și cum” (*als ob; as if*), ficțiunea este în pericol de a fi absorbită de diversele instanțe ale adevărului: științifice, documentare, religioase. Dar în această fragilitate stă forța ei, care îl atrage pe cititor să participe la jocurile estetice ale libertății (și ale adevărilor care nu pot fi altfel exprimate).

C.M.: *Într-o lume globalizată, frământată și dornică să se reazeze într-o nouă ordine, ce rol îi revine culturii și scriitorului? Este scriitorul modern prizonierul criticilor literari? În ce mod poate fi redimensionat dialogul scriitor-cititor, astfel ca patima pentru citit să reînvie? (Desigur, mă gândesc și la contextul general în care trăim, la mass-media care „ne fură” din fața literaturii în particular și a cărții în general).*

C.-A.M.: Romanul globalizării îi e leagăn unei omeniri mediocre; o melodramă mai puțin utopică, dar nu mai puțin retorică decât ceaușistul „vom face totul”. Versiunile populare ale globalizării au origini teologico-militare și prezintă omogenizarea planetei ca pe un proiect misionar și progresist. Businessman-ul american e noua încarnare a atletului lui Christos care cutreieră lumea pentru a-i converti pe păgâni. Există însă și o altă globalizare, pe care o consider reală, și care are loc în timp, nu în spațiu. Marile companii (Deloitte Touche, Microsoft etc.), prin acele sectoare ale lor numite „companii globale”, produc scenarii de dezvoltare împinse 10–15 ani în viitor. Aceste scenarii sunt apoi întoarse către prezent pentru a contribui la planuri de dezvoltare, la decizii manageriale, de marketing etc. În aceste ficțiuni globale „soft”, multinaționalele investesc fonduri suficiente pentru ca ele să devină ficțiuni „hard”, adică „adevăruri” ca imagine sau brand. Globalizarea

reală înseamnă a fi cu un pas înaintea timpului tău, pe care astfel îl domini și transformi. Acela care e doar cu un pas înaintea timpului său merită să fie prins din urmă de acesta, spunea Wittgenstein. Scriitorii adevărați, aceia care, fiind atât de adânciți în timpul lor încât se aflau în afara lui, nu au fost niciodată prinși de timpul lor – ori de al altora –, sunt agenții anti-globalizării. Fiind nicăieri, ei sunt pretutindeni (Nietzsche, nedus la biserică, spunea că existența lui Dostoievski e de ajuns pentru a mântui toată omenirea). Media vizuale? Rezon! Imaginile lor ne țin în închisoarea unei lumi plăcut neutre. Dar, dacă o imagine valorează cât 1000 de cuvinte, ea nu face cât 1001. Se citește mult mai mult decât ne invită să credem media vizuale (producția de carte e în floare în România; niciodată nu s-au publicat la noi atâtea traduceri — mă gândesc că prietena mea, Denisa Comănescu, publică în colecția ei de la Humanitas peste o sută de titluri pe an). Sigur, eram obișnuiți altfel din anii comunismului, când literatura era hipertrofiată, acoperind arii ale gândirii social-politice, ale istoriografiei adevărate ori ale entertainment-ului care erau, fie nepermise public, fie inaccesibile. A citi (și a face critică literară) în anii '80 însemna mai mult și mai multe decât după 1990. Când, azi, rating-urile constituie „acumularea cantitativă”, când entertainment-ul a devenit „baza” culturii de masă, cum ar spune-o Marx, „alinieră” la modelele occidentale, la sutele de canale de televiziune, la milioanele de computere, e normală precum e aerul timpului; cum este și deschiderea pieței românești către cele mondiale. Ea înseamnă nu doar succesul comercial al literaturii de doi bani (Paolo Coelho, Dan Brown...), care e o constantă invenție mutuală a „cererii de piață” și a ofertei unor semi-autori puși să seducă cititorul simplu, inventându-i dorințele și oferindu-le acestora o satisfacție imediată. Criticul literaturii de masă este conținut în reproducția de piață, este o non-persoană, și, în cele din urmă, personificarea unei cifre de afaceri. Dar „alinieră” această înseamnă și publicarea literaturii

bune, în „nișe de piață” reduse, dar fundamentale. Aici criticii au nume și o anume influență asupra succesului editorial, dar ei nu sunt paznicii închisorii în care osânda scriitorului e prelungită cu fiecare carte publicată.

C.M.: *Cum era? Cam așa... este o carte care rememorează viața noastră din timpul comunismului prin intermediul poveștilor/povestirilor mai multor personalități ale culturii noastre. Cum ne ajută aceste amintiri să privim prezentul și viitorul?*

C.-A.M.: Poate întâmplarea a făcut ca amintirile celor douăzeci și patru de autori să se articuleze într-un soi de epos al anilor comunismului românesc (la noi, eposul e, fie fracturat, ca la Ion Budai-Deleanu, fie inexistent, după el). Amintirile acestor oameni, care au între 50 și 90 de ani, nu prezintă trecutul din perspectiva judecătorului și nici nu îl îngheață sub privirea scrutătoare a factorului adevărului indiscutabil. E un trecut încă viu pe care cititorii tineri îl pot înțelege în complexitatea lui omenească și simplitatea sa uneori monstruoasă, și de care cei mai vârstnici sunt invitați să se despartă mai mult zâmbind decât scrâșnind. În tot, un joc care invită la joc.

C.M.: *Ce înțelegeți prin „țara europsită”?*

C.-A.M.: Pentru Caragiale (care e adesea refuzat de junii corupți de adaptabilitatea euro-contemporană — „să ne mai lase Caragialele dumitale în pace!”; ce vorbă e aia, „Mai slăbește-mă cu Europa dumitale, stimabile!?”), nația română e oropsită și oropsindă în viață. Singura șansă — șuie — la procopseală e împinsă într-un „om muri și-om vedea”, deși sucii lui — Cănuță, nenea Anghelache, Lefter Popescu – par a sugera, în cele din urmă, altceva. Dincolo de Caragiale, pe partea ceastălaltă a unei jumătăți de veac când autoritară, când totalitară, europsirea românească arată ușor diferit, deși caragialismul a învins comunismul în România, și deși cadrele caragialiene vor rămâne definitorii nației noastre în timpul probabil al viitorului. Imparțial, românul e și-și (român și

francez, român și canadian ori român și român), nu sau-sau. Identitatea sa e duală și vorace, acumulează primitiv-capitalist cam tot ce se nimerește, și judecă lumea pe principiul excluziunii, al lui „fie, fie”. Europsirea e o hidră: un cap plin de lehamite, altul de egoism (țâțâind adesea mitocănește), altul de politicianism, dar nu de responsabilitate, altul de un răs care seamănă teribil a plâns. Europsită, țara miticilor și a aferenților lor, e lipsită de elemente medii (clase de mijloc, instituții credibile, consens negociat, societate civilă influentă). Și, fiind și lipsită de mijloace, pare situată puțin la est de populația sa.

C.M.: Construiți un bine-venit pod cultural între lumea veche (mai ales cea de la „Porțile Orientului”) și lumea nouă. Cu ce să ieșim noi în lume? Ce să preluăm de la canadieni/americani (din nord și din sud)?

C.-A.M.: Cred că materia primă de export cultural românesc e de găsit la nivelul indivizilor de excepție. Managementul cultural românesc se află încă la începuturi; cu vocația noastră misionară slabă, nu e ușor să fim convingători într-un occident plin — dar nu saturat — de imagini de mult moștenite și de brand-uri culturale stabile și bine finanțate (dacă vom compara tradiția și forța instituțională a unui „Goethe Institut” sau „Instituto Cervantes” cu acelea ale „Institutului Cultural Român”, putem înțelege că mai sunt multe de făcut). Dar nu ducem lipsă de personaje seducătoare, al căror simț al umorului, a căror carismă, ironie, rafinament și poliglotism pot, fiind sprijinite instituțional, să ajute la ceea ce numiți „ieșirea noastră în lume”. Adversarul principal al acestei ieșiri este, însă, nombrilismul românesc: boala de a privi cam totul ca privindu-ne pe noi. Un caz fericit îl reprezintă filmul românesc: de la ediția din 2007 a festivalului de la Cannes, unde „4-3-2” al lui Cristian Mungiu a obținut cel mai semnificativ premiu acordat culturii române până acum, se organizează retrospective ale filmului românesc la Lincoln Center în New York sau la cinemateca ontariană din Toronto, unde pot fi văzute creațiile

lui Ciulei, Pintilie și Daneliuc, și se vorbește despre „noul val” al cinematografilei noastre, despre Caranfil, Nemescu, Puiu, Muntean, Giurgiu și alții. Nu doar filmul românesc are de profitat, ci și artele plastice, teatrul și literatura noastră. Cât despre ce ar fi bun de luat de la nord americani, în afară de cumpătare ori știința de a-l asculta ori ajuta pe celălalt? Nu avem destulă vreme pentru asta, mai cu seamă în vremea în care România se americanizează prost.

C.M.: *Mă gândesc ca finalul convorbirii să fie o fereastră deschisă spre mâine. Așadar, ce proiecte de viitor aveți?*

C.-A.M.: Câteva cărți în engleză – *The Book of Points* (o carte densă despre punctuația gândirii), *Gambling Theory* (o colecție de eseuri despre risc, teoria jocurilor și aspectele politice, sociale și estetice ale „ruletei” modernității), *The Age of Borges* (literatura secolului XX privită din perspectiva operei scriitorul argentinian) —, câteva în română — *Deunamor* (o carte de eseuri, proze și poeme despre dragoste) *Quand-cuando* (filosofia artei marțiale a timpului), o — deocamdată fără titlu — colecție de eseuri despre teoria studiilor culturale, un roman în patru volume și patru limbi, deocamdată numit *Tetra-logia*, o mulțime de texte mai scurte, și continuarea unei serii TV, „Ecran’n ecran”, pe care am început-o anul trecut.

ALEXANDRU NEMOIANU

(renumit profesor universitar S. U. A., publicist, istoric,
eseist de marcă)

„Scrisul așază gândul în realitate... purifică”

Veronica Balaj: Plecarea din țară presupune, pe lângă alte stări și curaj. Cât și cum se exercită acest curaj acum când sunteți un nume cunoscut?

Alexandru Nemoianu: Actul de a emigra, de a părăsi un loc și o realitate cunoscută și a le schimba cu o realitate necunoscută, este un act extrem, la limită, mai ales în împrejurarea că, atunci când am făcut-o, la începutul anilor '80 ai veacului al douăzecilea, nu mai exista cale înapoi. Emigrarea este un act extrem și condiția de emigrant una limită, în care nu poți pretinde că ești altceva decât ești, nu-i poți minți pe cei din jur și nu poți să te minți pe tine. Că în orice situație extremă, incendiu, război, închisoare, îți sunt măsurate și arătate și posibilitățile și limitele și asemenea experiențe te fac mai puternic. În momentul de față cred că pentru un emigrant, cinstit sufletește, manifestarea curajului este un exercițiu în smerenie. Acceptarea că în relația cu „țara” emigrantul este un marginalizat al cărui singur drept și singura obligație este să o iubească necondiționat.

V. B.: Ați străbătut diferite etape până să ajungeți la starea actuală. Ne puteți menționa câteva dintre ele?

A.N.: Emigrația poate fi comparată cu o naștere și o naștere este în dureri. Se poate asemui procesului de „ominizare”, de redevenire umană. În termeni practici emigrarea înseamnă reconcilierea imaginii despre țară „nouă”,

adusă în sacul de emigrant, cu realitatea. Repeziciunea și corectitudinea cu care se face această reconciliere cred că dă măsura „succesului” în țară „nouă”. Momentele acestui proces sunt nenumărate și enumerarea lor nu cred că poate fi de folos. Ceea ce este de folos este că aceste „momente” să le amintim așa cum au fost, fără romantisme, fără exagerări și fără amărăciune.

V.B.: La ce anume ați renunțat și ce ați păstrat spiritual din „țară”?

A.N.: Am renunțat la detaliu, la căile lui și mai ales la confuzia dintre „țară” și un moment politic care, slavă Domnului, s-a dovedit trecător. Am căutat să păstrez „duhul” românesc, înțelegerea românească a rostului vieții, a înțelegerii românești a diferenței dintre bine și rău, pe scurt, „modelul existențial românesc”.

V. B.: Bibliotecile mari americane cred că sunt un soi de prezență benefică. Vă rugăm să le definiți măcar ca stare interioară.

A.N.: Există în America numeroase biblioteci „mari”. Multe dintre ele sunt adevărate uzine, complexe tehnice. Căldura este dată de cel care caută căci nu trebuie uitat că întotdeauna căutăm ceea ce știam.

V. B.: Este acolo scrisul un „catharsis” pentru Dumneavoastră?

A.N.: Cu toata siguranța. Scrisul așează gândul în realitate și dacă este făcut cinstit, purifică și alungă necurătenia. Gândul rău, silit prin scris să se dezvăluie, sfârșește prin a fi alungat, eliminat.

V.B.: Vă considerați om de cultură american, român-american sau intelectual al lumii cu dublă cetățenie?

A.N.: Mă consider român-american. Cetățean al Statelor Unite dar păstrător al și ținător de modelul existențial românesc. Statele Unite, fiind o țară de emigranți, a păstrat diferite modele existențiale. Nu cred că cel românesc este cel mai bun

sau nici măcar mai bun, dar cred din tot sufletul că nu este nici cel mai rău și nici mai rău dintre modelele existențiale.

V. B.: Cât contează să scrii românește în acea parte a lumii?

A.N.: Pentru cel care scrie, actul în sine are o importanță enormă. De fapt este o nevoie care trebuie satisfăcută. Dincolo de asta, ceea ce contează este sinceritatea celui care o face, capacitatea lui de a se depăși și de a își controla pasiunile. Cât de corect pot sau sunt făcute cele amintite, dă valoare lucrului și în această privință instinctul și verdictul cetitorului este necruțător.

V.B.: Se vede din scrisul Dumneavoastră că relația cu țara este una de implicare. Totuși ar fi interesantă mărturia expresă a ceea ce înseamnă țara pentru Dumneavoastră. Și în decurgere logică puteți spune care este cea mai mare bucurie profesională?

A.N.: Pentru mine relația cu „țara” este, cum spuneam, mărturisirea „modelului existențial românesc”. A cărui vechime este practic fără început. Pentru mine atacul împotriva acestui model existențial, făcut fie în numele ideologiei bolșevice, fie al celei „globaliste”, provoacă o reacție de rău fizic, personal. Satisfacția mea personală cea mai mare este posibilitatea traiului la „Vatra Românească”, sediul Centrului de Studii și Documentare al Românilor Americani, din Jackson, Michigan pentru care lucrez. Un loc izolat, la limita pustniciei, și unde situațiile imediate rămân „în afară”.

V.B.: De ce anume vă este cel mai dor când este vorba de acasă.

A.N.: Pentru un emigrant „acasă” devine un tărâm care atârnă între lumea văzută și cea nevăzută. Detaliile nu mai au importanță și la fel nici timpul imediat. Iar „dorul” devine la rândul lui difuz și este foarte greu de spus dacă el nu se referă cumva la Raiul de unde am fost alungați a cărui nostalgie, după

Părintele Nicolae Steinhardt de la Rohia, „nu va înceta să ne chinuiască vreodată”.

V.B.: Acasă este și „acolo” și „aici”. Este nevoie de mai multă disponibilitate spirituală pentru a putea echilibra aceste două coordonate de viață? Cum reușiți? Ce poziție morală, meditativă, într-un cuvânt interioară ați ales?

A.N.: După părerea mea „acasă” nu este divizibil. Iar această părere este susținută de credința în „modelul existențial românesc”, egal adevărat „aici” și „acolo”.

V.B.: Ne lipsește ceva nouă, ca nație, de suntem mereu zbuciumați de istorie?

A.N.: Cred că ceea ce caracterizează neamul românesc și istoria lui sunt un enorm echilibru și constantă existențială, statornicie în făgaș. Ceea ce dă impresia de zbucium este starea antitetică dintre „formă” și „fond”. „Forma” este și a fost cutare stăpânire sau administrare vremelnică, în ultima jumătate de veac bolșevismul și „globalismul”, iar „fondul” își vede de calea și rostul lui de câteva mii de ani încoace.

V.B.: Mulți intelectuali vă consideră un model. Acceptați ideea? Vă obligă în plus?

A.N.: Vă spun cu toată sinceritatea că aș fi surprins să mă considere cineva „model” (fără îndoială că „zvонul” mă măgulește, dar asta este altă poveste). Ceea ce pot spune este că întotdeauna încerc să spun ceea ce, după cunoștința și după conștiința mea, este adevărul. Și încă ceva. Condiția umană este una rușinoasă și sunt încredințat că orice „putere” omenească și orice „sistem” sunt rele. În această împrejurare cred că singurul mod în care putem scăpa de a fi complici la rău este de a fi întotdeauna și oriunde, măcar sufletește, de partea celor care „pierd”. Trebuie să fim conștienți că în fiecare clipă cineva răstignește și cineva este răstignit. Din tot sufletul, cu toată inima și cu toată puterea ar trebui să cerem să fim dăruiți cu privilegiul de a fi de partea celui răstignit.

V.B.: Care vă este părerea despre literatura română de azi? Dar despre înaintași?

A.N.: Personal, împart scriitorii în „fripturiști” și oameni de bine. Aceste categorii au existat mereu și există și azi. Tot mereu „fripturiștii” s-au bucurat de faima clipei și de uitarea celor ce au urmat. „Fripturiștii” au fost atleții momentului, cei care ieri, proslăveau bolșevismul și care azi, cu egal entuziasm demn de o cauză mai bună, proslăvesc „globalismul”. Creația înseamnă jertfă și cine crede că jertfa este însoțită de satisfacții materiale este prost.

V.B.: *Ajută literatura la schimbarea lumii moderne? Dar la noi, în România?*

A.N.: Cu toată siguranța că literatura ajută la schimbarea lumii moderne. Literatura definește standarde morale și deci oferă opțiuni.

V.B.: *Cum vedeți condiția scriitorului contemporan în condițiile socio-politice specifice?*

A.N.: Scriitorul este vârful de lance al definirii standardelor morale. În aceste împrejurări scriitorul are de ales între „putere” și „adevăr”. Dar asta a fost opțiunea lui din totdeauna.

V.B.: *Institutesle Culturale Române din lume ar putea fi secondate de alte foruri care să susțină cultura română și așa puțin cunoscută? Ce anume propuneți în acest sens?*

A.N.: Nu cred că Institutele Culturale Române pot face mare lucru sau oricum nu în bine. Institutele Culturale sunt entități bugetare și că atare slujesc o „putere” ale cărei interese sunt ale momentului și ale oamenilor politici care țin de structurile acelei anume „puteri”. Cei care pot da nume bun culturii românești sunt persoanele, fiecare dintre noi. Ar trebui să știm bine că numele bun al unui neam începe cu fiecare dintre noi.

V.B.: *În acest amalgam și peisaj colorat al ideilor de creație, al scrierilor, cine ar trebui să susțină arta, scriitorul, artistul, în afara talentului propriu și propria lui zbatere?*

A.N.: Nu cred că altcineva decât harul, care se dă liber, și voința fiecăruia dintre cei dăruți cu el de a alege între bine sau rău are importanță în actul de creație. Ceea ce este dincolo sunt detalii și circumstanțe. Dar cred că nimeni nu va putea invoca „timpul” și „circumstanțele” ca scuza pentru propriile alegeri rele. Nu ne putem alege nici „timpul” și nici „circumstanțele” în care existăm dar putem alege ce să facem în mijlocul lor. Iar pentru asta vom fi așezați în veci.

Iunie 2007

LIVIA NEMȚEANU

(poetă, vicepreședinta Asociației Scriitorilor Români din Montreal)

„Efectiv este un mare curaj să-ți părăsești țara... Dramatică este tăierea cordonului ombilical cu cititorii. La Montreal am fondat două ziare românești”

Veronica Balaj: Ați ales plecarea din țară din revoltă față de un sistem politic anacronic și închistat sau din motive de libertate dorită în mod sensibil mai altfel de scriitorul care sunteți?

Livia Nemțeanu: Nu cred că se poate vorbi de un sistem anacronic și închistat în timpul unei dictaturi. Toate dictaturile au fost, sunt și vor fi astfel. Dictatura este exercitarea puterii celor puțini contra celor mulți. De aceea ea nu rezistă decât un timp limitat, mai lung sau mai scurt. Dar în perioada unei dictaturi cad mulți. Și noi am fost foarte încercați. Primul meu soț a fost închis politic 10 ani la Aiud. Eu însămi am fost ani de zile urmărită de securitate și m-am ascuns prin diferite orașe de provincie, fiind obligată să-mi întrerup studiile la două Facultăți. Acasă se făceau descinderi repetate și percheziții. Ne-au scos și scândurile din pod pentru a căuta arme, în urma vreunui denunț probabil. Părinții mei au fost terorizați lung timp, practic până la moarte. Noi am plecat din România în 1987 când clanul Ceaușescu teroriza țara. Nu exista nici o speranță. Eram convinsă că el ne va îngropa pe noi toți. Nu puteam înțelege, deși era detestat de majoritatea poporului, cum de nu s-a găsit nimeni să-l împuște sau să-l elimine de o

manieră sau alta. Nu bănuiam atunci că nici această soluție nu era unică, eficientă pentru a putea salva țara de toate tarele celor 50 de ani de comunism. Noi am rămas în Canada pentru libertate, mai ales pentru fiul nostru care avea 17 ani și al cărui viitor ne preocupa în mod acut.

V.B.: Spuneți-ne câteva din treptele acomodării cu o nouă lume, pe care le-ați experimentat pe cont propriu, în maniera personală...

L.N.: A propos de treptele acomodării într-o altă lume. Decizia mea, a noastră, a soțului meu și a mea de a rămâne în Canada unde am venit inițial doar într-o vizită la rude mai îndepărtate, a constituit un șoc și pentru noi. Hotărârea de a rămâne aici a fost luată cu mare zbucium sufletesc. Pentru că noi n-am venit ca să rămânem. Între 1978 și 1986 am făcut de patru ori turul Europei în autostop, întâi cu soțul și apoi și cu fiul nostru. Și deși în 1978 ni s-a propus să rămânem în Franța, la Paris, iar scriitorul Guy de Cars i-a oferit soțului meu și o slujbă într-o editură, n-am rămas. Atunci, în 1978, fiul nostru care avea 8 ani era la București și nu știam de-l vom putea recupera și când, apoi, nu știam dacă slujba aceea avea să fie de durată ca să-i putem asigura copilului viața și educația necesară. Și mai erau părinții și sora mea, oameni în vârstă și bolnavi care aveau nevoie de ajutorul nostru. Așa s-a făcut că am ajuns credibili pentru securitate, că suntem destul de tembeli să ne întoarcem de fiecare dată înapoi în țară, și ne-au dat drumul și în Canada la toți trei. Dar nu am avut probleme de acomodare. Toți trei, soțul și fiul, cunoșteam bine limba franceză și puțină engleză, germană. Șocul cu occidentul l-am trăit în 1978 când am ieșit prima dată în vestul european, la invitația insistentă și repetată a unui amic epistolar al soțului meu, scriitorul Gilbert Renauld, alias Colonelul Rémy, șeful partizanilor din Bretania în timpul ocupației naziste. Atunci, ajunși la Viena și apoi Germania, Franța, Belgia, Elveția, am avut senzația cutremurătoare că am aterizat pe altă planetă. Dar nu am rămas

în Franța căci nu soarta noastră ne îngrijora cel mai mult, ci a celor rămași acasă. Așa că am plâns și ne-am întors.

V.B.: Cât ați luat cu Dumnezeu voastră din spiritualitatea românească?

L.N.: Totul. Și am rămas profund legați de rădăcinile noastre. Ca dovadă, continui să scriu cărți și să public în română și în România. Iar aici, la Montreal, de 20 de ani, răspândim pe celălalt mal al Atlanticului cultura română, suntem membri fondatori, soțul meu și cu mine a două ziare românești „Luceafărul Românesc” și „Doina”, am ținut conferințe despre marile evenimente ale istoriei noastre și despre eroii lor etc. După moartea soțului în 2001 continui să public articole în ziare și reviste românești, „Pagini Românești”, „Tribuna Noastră”, de la Montreal, „Dorul” din Danemarca, ș.a.

V.B.: La ce anume a trebuit să renunțați pentru a deveni un cetățean al altei țări ... cu alte obiceiuri, tradiții, coordonate de viață?

L.N.: La nimic și la tot. În primul rând la plaiul mioritic pe care l-am părăsit și pe care-l iubesc cu patimă și-l voi iubi etern, la familie, la prieteni, la casa noastră. Dar nu la obiceiuri și tradiții pe care le perpetuăm, alături de cele de aici. N-am renunțat la tot ce e românesc.

V.B.: Putem vorbi de curaj în cazul când cineva ia totul de la capăt. Despre curajul scriitorului care sunteți, ce ar trebui să se știe?

L.N.: Efectiv este un mare curaj să părăsești țara ta, cu tot ce implică ea, și agoniseala de o viață. A propos de curajul scriitorului care sunt, este o altă dramă. Tăierea cordonului ombilical cu cititorii, criticii literari, confrății de branșă, editorii cu redactorul de carte, este un adevărat șoc. Apoi ruperea de problematica de zi de zi a țării natale de care sunt despărțită la modul real. Internetul, telefonul, scrisorile, unele ziare care ne parvin, nu pot înlocui contactul direct și permanent. Da, este o

dramă, deși eu scriu poezii și în avion, tren sau chiar berlina în care mă aflu cu fiul meu sau într-un 4/4 prin deșerturile Africii.

V.B.: Scrieți în limba română sau și în engleză, franceză? Vă considerați doar scriitor român sau și al unui spațiu pe care l-ați asimilat treptat din punct de vedere interior?

L.N.: Sunt scriitor de limbă română. Am scris și am publicat și câteva texte, poezii și proză în limba franceză (am participat la un concurs pe care l-am câștigat, și m-au publicat într-un *recueil*). Spațiul de aici și de aiurea l-am asimilat și într-un fel mă consider cetățean al lumii (am călătorit pe cinci continente, Europa, Africa, America de Nord, Centrală și de Sud, Asia, plus insulele Antile). Dar totul trece prin filtrul scriitorului român care sunt. Dacă ar fi traduse, cărțile mele ar fi mai larg cunoscute.

V.B.: Aveți și cărți scrise în țară. Vă ajută acolo aceste publicații din România?

L.N.: Am publicat patru cărți în țară, înainte să plec în Canada, în 1987. Apoi am publicat alte patru de când am părăsit țara, dar tot în România, în perioada 1999–2005. Evident că aceste cărți mi-au creat un prestigiu deosebit de care mă bucur aici unde trăiesc.

V.B.: Vă este scrisul un sprijin și un catarsis în sensul purificării de trăiri care cer să fie scoase la iveală?

L.N.: În mod cert, scrisul este pentru mine un catarsis. Și cred că pentru orice scriitor adevărat. Cu alte cuvinte nu pot să nu scriu. Prin scris trăiesc o purificare, simt un efect terapeutic. Îmi este necesar, cum îmi este necesar să respir. Uneori respir necesitatea visului. În afară de poezie, care este *mon violon d'Ingres* am scris trei cărți de călătorii de pe toate meridianele. Ele s-au născut din stupefacția mea în fața frumuseții acestei planete și a oamenilor de pretutindeni. Toți avem ochi, dar nu toți văd, mi-a spus o cititoare care a călătorit

și ea prin aceleași locuri, dar nu a văzut minunățiile pe care le-a găsit în cărțile mele.

V.B.: Cărțile confrăților din țară nu sunt cunoscute în lume, nici relațiile cu scriitorii plecați nu sunt cele mai calde și admirative, multe motive la mijloc, traducerile sunt puține, totuși atât cât se poate, vă trezesc interesul? Dar Dv. lor?

L.N.: Cărțile confrăților din țară sunt puțin cunoscute, dar nu necunoscute. Eu însămi (și alții) am adus cărți ale unor scriitori contemporani, cum sunt Liiceanu, Pleșu, Cărtărescu, Patapievici, Marta Cosmin, Victoria Drăgan Dumitru, Zoe Cămărășescu, Silvia Colfescu și multe altele. Dar eu fac parte dintre cei care au morbul lecturii. Invers, nu știu. Dar recenziile la cărțile mele sunt bune.

V.B.: Cât contează să scrieți românește peste mări și țări? Cititorul vizat care este?

L.N.: Peste mări și țări se scrie românește pentru comunitatea românească, evident, din țară în primul rând cărțile se publică în țară, și din diaspora apoi. Cititorii vizati sunt cei împătimitii de literatură și uneori curioșii.

V.B.: De unde vă inspirați? Din cele sedimentate în suflet și memorie afectivă, din realitatea nouă? E un melanj?

L.N.: Mă întrebați de unde vine inspirația, din trecut sau din prezent. De peste tot. Aș zice și din viitor, viitorul imaginat desigur. Orice poate fi sursă de inspirație, dacă captează sensibilitatea creatorului. E ca și în pictură. Ochiul artistului transformă realitatea și modul de a o reprezenta îl demarcă față de ceilalți creatori. Ceea ce spun mi se aplică și mie. Uneori un drum de țară sau un apus de soare pe sfârșite, îmi trezesc stări psihice de o violență care mă surprinde și pe mine. Recent, ele au declanșat o serie de sonete al căror conținut nu este descriptiv, ci de traume sufletești. Au fost scrise pe nerăsuflăte, ceea ce mi-a produs efectul unei incantații.

V.B.: Aveți prilejul să vedeți o lume diversă, să călătoriți, să intrați în mari biblioteci ale lumii. În balanța

creației au o pondere importantă acestea toate, știind că se poartă o literatură dominată de fantastic, pe de o parte, iar în altă direcție sunt jurnalele, adică realitatea trăită, frustă. Unde vă plasați ca și creator?

L.N.: Bibliotecile au o mare importanță în viața mea. Îmi petrec mult timp în biblioteci, mai ales pentru documentarea cărților mele de călătorii, pentru istoria, geografia, viața socială și politică, tradiții și altele din locurile pe care le străbat. Citesc și poezie străină din acele locuri, Pablo Neruda, Gaston Miron, care lărgeste orizontul cu aportul spațiilor patagoneze sau asiatice. Mă simt răspunzătoare pentru precizia documentației cât mai stricte, mai adevărate și mai actualizate, redată în stilul cel mai atrăgător, mai scurt și mai simplu. Am scris o bună parte dintr-o carte de memorii, intitulată — până acum — *Viața mea*. Nu e un jurnal, ci o frescă a societății timpului copilăriei și tinereții mele. Destul de frustă, cum spuneți. Sper să o duc la bun sfârșit.

V.B.: *V-ați mai întoarce în țara de baștină, să o luați din nou de la capăt dacă, aici, șansele dv. de scriitor, să zicem, ar fi dintr-odată neașteptat de mari?*

L.N.: Sigur că m-aș întoarce în țară, dacă aș avea asigurat traiul pe care l-am avut înainte să plec și înainte de comunism. Dar nu cred în această posibilitate, căci am luat de două ori viața de la capăt și ca să o iau și a treia oară, ar trebui să mi se dea tinerețe fără bătrânețe, ca în poveștile noastre, sau încă odată tinerețea, ca lui Faust. Deși, uneori îmi vine să spun, ca Daphne de Maurier, „n-aș mai vrea să fiu tânăr”. Viața e un miracol, dar uneori e o povară. Noi am trăit un război, o răsturnare a valorilor cu ocupație comunistă și rusă bolșevică, cu teroare și prigoniri, cu pierderea averilor mari sau mijlocii, n-a fost nici ușor, nici vesel.

V.B.: *Coordonați o Asociație a scriitorilor romani din Montreal. Este un omagiu pe care îl aduceți și în acest fel limbii române. Vă rog să ne vorbiți despre aceasta.*

L.N.: Am format aici la Montreal o Asociație a Scriitorilor Români din Canada, în care sunt vice-președinte. Am strâns la un loc scriitori din Montreal, Toronto, Winnipeg, Edmonton și suntem gata să lărgim cercul nostru cu noi veniți, care se anunță deja. Ne întrunim la unii dintre noi, uneori în aer liber, la chalet-ul președintelui Alexandru Cetățeanu pe malul fluviului Saint-Laurent. Avem și un cenaclu literar, care a debutat cu o scriitoare de 16 ani, Miruna Tarcău. Textele citite sunt adeseori interesante și dau loc la discuții aprinse. De curând ne apare și o revistă a Asociației, intitulată „Destine”, într-o condiție grafică excepțională, datorită talentatului grafician Marc Dinu Marinescu. Asociația noastră organizează cicluri de conferințe despre mari români ca Vintilă Horia, Eminescu, Mircea Eliade și manifestații de românism cu ocazia diferitelor evenimente cruciale. Ne-am zbatut pentru obținerea unui spațiu în care a fost instalată statuia lui Eminescu și pe care guvernul canadian l-a aprobat ca Piața României. Ea figurează acum pe harta orașului. Vrem să demonstrăm că existăm, ca țară și comunitate românească pe meleagurile Americii, ca și înaintașii noștri care au înălțat biserici și centre culturale, spre gloria lor și a României.

MIA PĂDUREAN

Cronici și cronicari din diaspora

În toamna anului 2003 am aflat pentru prima oară de episcopul martir Ioan Suciu, cu ocazia unei evocări făcute de către biserica greco-catolică din Timișoara, sub îndrumarea preotului vicar Nicolae Teodorescu. Tot atunci mi se deschisese poarta și spre viața Blajului din prima jumătate a secolului trecut. Atât de pură, de profundă spiritual și atât de zguduită în anii '40-'50.

Peste aproape 3 ani, aveam să o vad, față-n față, pe autoarea acestei tulburătoare pagini de restituire istorică. In integrum.

Mia Pădurean este dinamică, deschisă, o blondă cu ochii albaștri în care pulsează o dragoste mai puțin obișnuită pentru acești ani: cea pentru ținuturile și oamenii României. Și pentru valorile ei. Patima aceasta pentru istoria noastră și oamenii care au zidit-o, i-am văzut-o prima dată la o întâlnire a Asociației Scriitorilor Canadieni de Limbă Franceză din Outaouais (regiunea Ottawa-Gatineau).

Pentru cine se aprinsese Mia Pădurean? Pentru Dracula. Sau, cum îi spunem noi, romanii, Vlad Țepeș. Urmărindu-i ardoarea argumentației vis-a-vis de eroismul lui Țepeș, nu mi-am putut stăpâni un zâmbet. De admirație!

„Iată cineva care ține steagul sus!” mi-am zis.

Am încercat să mă adresez la început cu „doamna Pădurean”, dar astfel de apelative nu rezistă în fata Mieii. Nu poți decât să i te adresezi cald, direct (așa cum e ea). Și pentru că întâlnirile și discuțiile noastre au fost mai multe, memoria

afectivă a reținut ceea ce i-a plăcut ei. Adică, esența sentimentelor și a gândurilor.

Cristina Mihai: *Așadar, Mia, cum ai ajuns aici?*

Mia Pădurean: Te referi la Ottawa?

C.M.: *Și la acest spațiu geografic...*

M.P.: Noi suntem o familie foarte unită. Am venit la început de '90 cu copilul, cu surorile, cu părinții... Ai mei au peste 90 de ani.

C.M.: *Mă gândeam la aceste cărți care ne redau destine și timpuri parcă de neatins (și de neimaginat) în România de azi. Cum l-ai descoperit pe episcopul Ioan Suciu?*

M.P.: Cum? Simplu. Eram la școala la Blaj și acolo l-am văzut, auzit întâia oară.

C.M.: *Aveai doar 6–7 ani.*

M.P.: Da, dar un astfel de om te marchează. El era supranumit episcopul tineretului. Și-apoi, în familie, noi toți i-am păstrat amintirea vie. Am știut de la ai mei cine a fost și cum a arătat Blajul și biserica greco-catolică.

C.M.: *Când citești o astfel de carte îți dau lacrimile — nu mi-e rușine de acest gest! — îți dau lacrimile pentru că realizezi că la noi au fost oameni și locuri incredibile! Atâta lumină sufletească, atâta cultură, ordine (ce cuvânt!) și dăruire (o vorba adânc denaturată de comunism!).*

M.P.: Tot ceea ce ai citit acolo a fost palpabil. Mi-au trebuit luni de zile de documentări. Viața descrisă acolo a existat cu adevărat. Desființarea acestei biserici a fost o tragedie națională. Rude și prieteni, toți am avut de suferit.

C.M.: *Dacă ar fi să mă iau după imaginea de acum, cel puțin cea promovată cu ostentație de o anumită parte a mass-media, aș spune că suntem cu totul ruși de ce-a fost înainte. Unii au zis, chiar un alt popor.*

M.P.: Nu-i chiar așa. Mulți exagerează. E la modă. Știi și tu că sunt oameni care n-au rupt legăturile. Mai sunt „cărăuși” ai valorilor noastre.

C.M.: *Da, și tu intri aici. Și această carte.*

M.P.: Am vrut, am simțit că trebuie să le spun generațiilor de astăzi: Uite cine am fost noi! Priviți la jertfa, reală, a acestui om, episcopul Ioan Suciu și fiți și voi gata să faceți — măcar în parte — la fel!

C.M.: *De fapt el s-a opus comunismului și întregului lui cortegiu de minciuni, ca toți ierarhii greco-catolici și a suferit ani buni în temnițele acelor ani. Acolo a și murit. Vorbind de jertfă, m-a impresionat faptul că îi învăța pe copii...*

M.P.: Ne învăța...

C.M.: *Așa e, vă învăța ca încă de mici să fiți gata să jertfiți ceva. Și să dăruiți altceva în schimb. Mici momente ale vieții care zidesc până la urmă o biserică — ecclesia — și o citadelă lăuntrică. De exemplu, să-i zâmbești celui antipatic și să-ți «sacrifici» astfel invidia, răutatea.*

M.P.: Puteai vedea în el călăuzirea Duhului Sfânt. Prezență vie, plină de pace și speranță a lui Hristos.

C.M.: *Acestea sunt cuvintele cheie ale acestei cărți: pacea și speranța în Hristos, în ciuda torturilor și fiorilor provocați de viața din închisorile comuniste. A murit la Sighet și a fost aruncat ca un gunoi la groapa comună.*

M.P.: Pentru mine, cartea aceasta — *Spini și Aureolă* — a fost ca o eliberare. Un ultim onor adus unui om care a inflammat Blajul și întreg Ardealul cu predicile și conferințele sale. Cristina, acesta a fost un sfânt — și nu singurul — care a știut să lupte până la ultima picătură. Nu pentru el, ci pentru noi, pentru un întreg neam. Comunismul făcea ravagii, nu numai că-ți lua tot din casă (era perioada cotelor imposibile și imposibil de plătit), dar începeau să ne învețe o altă scară a valorilor și o altă istorie decât cea adevărată. Credința și neamul, pentru mine

nu pot fi separate! Așa am învățat de la episcopul Ioan Suci. Am cunoscut oameni deosebiți. Și trebuie să-i știm!

C.M.: Îmi place câtă pasiune pui.

M.P.: Ah, așa sunt eu. Anul trecut am fost la Câmpul Românesc de la Hamilton. Și erau și niște tineri care nu prea știau bucată asta de istorie, anii '40, '50, '60 chiar, știi, cu închisorile și siluirile groaznice pe care le-au suferit mulți. Unul dintre ei zicea că noi, românii, așa suntem: tot cu capu' plecat, tot slabi și că n-am făcut mare lucru. Cristina, când l-am auzit, m-am aprins! Și le-am povestit cu exemple și argumente, vremurile acelea. Și ceva de dinainte. Ca să știe. Și să nu le mai fie rușine că sunt români! A doua zi, l-am zărit pe unul dintre ei pe o alee și l-am auzit că-i spune colegului: „Uite asta-i doamna de care ți-am vorbit. Asta-i Mia Pădurean!”

C.M.: Cărțile tale nu se adresează numai „consumului intern”, românesc. Multe au fost traduse și oferite personalităților din Canada.

M.P.: La lansarea cărții despre viața episcopului martir Ioan Suci, a fost prezent și reprezentantul Nunțiatunii Apostolice în Canada, preotul Michael Crotty. A fost o mare onoare că a venit la sediul Ambasadei României și că am putut să-i dau un document despre noi, așa cum am fost și încă suntem. Versiunea în limba engleză a ajuns și la Sanctitatea Sa Papa Ioan Paul al II-lea, care mi-a trimis o scrisoare de felicitare și de binecuvântare. Știi, m-am simțit împlinită că am făcut și eu ceva pentru cultura noastră și că o fărâmbă din istoria și suferințele noastre sunt cunoscute și de alții. Cartea se găsește în Biblioteca Vaticanului.

C.M.: Aș îndrăzni să spun că te-ai specializat pe astfel de cărți-document, pe biografii.

M.P.: Am scris despre viața Angelei Petrescu Comnene, o doamnă din aristocrația noastră, care a făcut multe pentru noi românii de la Ottawa. Și nu numai. Ea a fost, până nu demult, vice-președinta Asociației Scriitorilor Canadieni de Limba

Franceză din Ottawa și, datorită ei, am început și eu să frecventez acest club select. Ai văzut, în carte, ce femeie admirabilă a fost: specialistă în arta veche, mai ales în cea bizantină.

C.M.: Soțul ei s-a numit prințul Commène.

M.P.: L-am cunoscut și pe el. Pe el îl încânta faptul că putem vorbi românește! La heraldică, nu mă bag. Era domeniul ei, al lor, eu doar le-am pomenit în carte. Ceea ce m-a atras și impresionat la amândoi a fost curajul de a trece Dunărea înot, numai ca să scape din infernul anilor '50. Ce femeie!! Ai văzut și tu prin câte au trecut, cum au peregrinat prin lume.

C.M.: Au fost în Brazilia o vreme, apoi au venit în Canada.

M.P.: Și niciodată n-au vorbit de rău România! Sigur că erau împotriva comunismului, dar nu vorbeau de rău nici țara, nici pe români. Dimpotrivă, îi ajutau pe toți, atât cât puteau. Pe noi, [surorile Pădurean, inițiatoarele grupului folcloric **Româncuțele**] ne iubeau foarte mult. Angi, că devenisem foarte apropiate, ne făcea introducerea la spectacole.

(Mia îmi arată poze de la ultimul spectacol susținut la Gatineau, pe celălalt mal al râului St. Laurent, în Quebec, spectacol susținut cu ocazia zilei de 1 Decembrie, la care majoritatea celor din sală au fost canadieni.)

M.P.: Angi știa să invite și personalități la spectacolele noastre de folclor. Uite, aici e primarul din Gatineau, de fapt el ne-a dat și o diploma de onoare pentru tot ce am făcut noi în Canada. Uite, scriitori, generali, membri ai clubului de heraldică, profesori universitari. Socrul ei, Nicolae Petrescu Commene, a fost o mare personalitate, un mare diplomat. Am scris cartea aceasta din prietenie pentru ea și pentru ca să știe și cei de aici, din Ottawa și cei din Quebec, cine este și de unde se trage.

C.M.: Cartea este din start în trei limbi: română, franceză și engleză. Au fost și alte biografii ale exilului, ca cea despre un magnat român...

M.P.: În carte, Mircea Mureșan, unul dintre cei care «au dat naștere» Câmpului Românesc de la Hamilton.

C.M.: Ai devenit un cronicar al exilului.

M.P.: Într-un fel așa este. Am cunoscut oameni extraordinari, care trebuie cunoscuți așa cum au fost și nu ca bandiți și dușmani ai poporului. Dar, nu am scris numai despre ei. Acum lucrez la un alt «soi» de document. Secret.

(Am aflat până la urmă despre ce e vorba: viața actorului Gheorghe Dinică, volum lansat la Arad și la București în vara lui 2008.)

M.P.: Noi trebuie să știm să ne prezentăm, să ieșim în lume. Mai avem multe de învățat și de făcut în domeniul ăsta. Dacă nu știi să te promovezi, dacă ceilalți n-au habar de tine, degeaba ești grozav la lumina lumânării! Și într-o odaie ascunsă pe undeva... Trebuie să știi să ridici capul!

Uite, am cunoscut canadieni care nu știau mai nimic despre România, dar acum au aflat și de ororile comunismului. Eu, asta fac: scriu cărți de vizită. Cu pana și cu dansul și cântecele populare. Aici [în regiunea capitalei federale, Ottawa-Gatineau] lumea ne știe, știe cine sunt **Româncuțele** și ne respectă. Și au avut ocazia să-i vadă și pe români și să-i aprecieze.

Iar celor de-acasă, că pentru mine acasă e tot la Blaj și la Cluj, unde am lucrat ani buni în învățământ, lor le-am dus cărțile de vizită ale diasporei.”

ADAM PUSLOJIC

(autor al mai multor volume decât cifra propriei sale vârste — de curând Președinte al Asociației de prietenie scriitoricească numită Frăția româno-sârbă un pod cultural)

„Bre, cititorule, te iubesc”

Înainte de acest interviu, au fost altele, scurte, la Universitatea de Vest din Timișoara, când autorul împlinea 50 de ani, la un Festival de poezie la Oradea, la o Consfătuire a scriitorilor români la București. Totuși acest interviu adună câte ceva din mai multe întâlniri cu poetul.

Veronica Balaj: Cum vă simțiți ca președinte al acestei Frății?

Adam Puslojic: Vă răspund printr-un poem scris acum 49 de ani tradus abia acum și publicat în „Cronica Română”, readuc în limba română un poem al lui Vasco Popa, scris în 1950: „...drumurile... trunchiuri însângerate/ urmele lor vii/ Tânguiesc peste aerul rănit/ În fruntea cerului natal/ Ne va amenința un blestem de bronz...” Poem dureros, ascuns atâta timp. El a înțeles tragedia Bărăganului. Și să nu uităm că Crnjantki a scris romanul *Migrații*. A intuit tragedia comunistă. Să nu rămân dator, am două texte intitulate în două sintagme sfinte pentru mine, Eminescu și Stănescu și altul, Stănescu și Eminescu. Nichita adora *Oda în metru antic*. „Nu știi dacă și tu ai auzit povestea adevărată/ După tot ce ai auzit despre aceasta încă mai crezi în ea ca înainte/...” Nichita a scris un poem întreg ca să traducă din limba română în limba română, cum

spunea Arghezi, primul vers din *Oda în metru antic*. Mulțumesc celor care au făcut atâtea pentru acest pod de lumină româno-sârbă.

V.B.: *Meritați să fiți membru al Academiei Române, dar sunteți și al limbii române.*

A.P.: Limba română vibrează în aerul din jurul meu... Poetul trebuie să scrie poeme și pe aer.

V.B.: *Când ați împlinit 50 de ani, într-un alt interviu la Universitatea de Vest din Timișoara, mi-ați spus că aveți tot atâtea volume cât cifra vârstei Dumneavoastră.*

A.P.: Acum m-am depășit. Am 58 de ani și 60 de volume.

V.B.: *Mulți ani înainte și lungă prietenie cu poeții din România. Aveți cultul prieteniei.*

A.P.: Nu știu dacă se cuvine să comentez asta. E ca și destinul. Prietenii sunt predestinate. Prietenia e ceva sfânt ca o aureolă. Când văd patru, cinci prieteni la un loc, le văd și aura. Prietenia nu e artizanat, dimpotrivă, vine de la bunul Dumnezeu.

V.B.: *Belgradul în cinci prieteni... Ce carte simbolică.*

A.P.: Prietenia e o formă unică a vieții.

V.B.: *Se știe cât ați făcut la Struga pentru Nichita, ce buni prieteni ați fost.*

A.P.: El e pentru mine cuvântul devenit material, apoi a devenit ființă stelară. Ca ideea dumnezeirii, care poate fi o prezență fizică, reală, dacă și crezi.

V.B.: *Cuvântul se poate intrupa prin poezie.*

A.P.: Orice cuvânt e logos. Cuvântul începuturilor e prezent într-un poem foarte reușit, foarte frumos. Cuvântul e înafara mea, dar când îl rostesc eu sau îl scriu în poem, devine al meu. Cititorul va simți că vine de la mine. Există înălțarea cuvântului. Nu există căderea cuvântului. El se rostește înalt, trebuie să se înalțe din nou în cosmos. Muzicianul, artistul, poetul, să nu-și facă nici o iluzie că îl imită pe Dumnezeu. Că

devine o caricatură a creației. El trebuie să creeze cum simte, nu să repete ce a făcut Dumnezeu.

V.B.: Cuvintele din volumele Dumneavoastră chiar au re-creat în formulă personală un nou univers.

A.P.: Este starea de poezie, cum spune marele Nichita. În poezie pot trăi diferite stări, imense. Nichita a ajuns la formula poetică răs-plânsu pornind de la un tabloul în albastru al lui Ion Ianculescu, în care azurul părea tragic. Iată câte poeme, în artă, în general! Starea poetică e pentru mine o stare naturală. Dragostea e o limită supremă, dar și tristețea, chiar durerea face parte din esența vieții. Este o memorie duală a vieții în spațiul dintre cuvinte. Cuvântul e neutru, e Dumnezeu, dar, adunate la un loc, se face logos din nou. Cosmosul își deschide o ușă atunci când poetul închină cuvintele.

V.B.: Atunci, omul, în raport cu universul, unde se află?

A.P.: Pretutindeni. Nu e de ajuns să cauți trebuie să finalizezi, să termini ceva. Noi, poeții, suntem niște mucenici.

V.B.: Poetul este și om și Dumnezeu.

A.P.: Da. Misterul, metafizicul e în noi.

V.B.: Când mai scrieți? Sunteți mereu plecat în diverse locuri.

A.P.: Chiar luni, pe 26 noiembrie, am scris un poem în amintirea lui Gellu Naum, care, am auzit, că din păcate, ne-a părăsit. Îmi pare rău că nu-l am la mine să vi-l citesc. Să-mi lăsați din nou adresa că vi-l trimit. Și tot dedicat lui, am scris un poem lui Ioan Flora care ne-a așteptat la București, iar noi eram aici, nu am reușit să ajungem.

V.B.: Cum e starea de după finalizarea unui poem?

A.P.: Mă simt ca după un lucru dus la bun sfârșit, îmi aduc aminte versurile venite intuitiv, uit restul poemului. Dar din versurile uitate se nasc altele. Alte universuri.

V.B.: Scrieți mai mult intuitiv, sub pavăza inspirației. Vă îmbrățișăm opera. Scrieți sub un impuls divin.

A.P.: Auzi, auzi acolo! Bre cititorule, te iubesc!

RODICA RALIADE

Comunități românești sub lupă

Rodica Raliade radiază naturalețe. (Trei de „r” care nu se poate să nu bine-dispună). Un cuvânt și o caracteristică mai greu întâlnită în vremea fardurilor de tot felul. Așadar, câteva întrebări despre comunitățile de români pe care le studiază și le prezintă (fără machiaj) și despre împletirea dintre literatura științifică și cea beletristică (populară și cultă).

Cristina Mihai: Rodica Raliade stă în România, scrie în românește, se inspiră din folclorul românesc dar scrie și despre românii din Ungaria și despre cei din Canada. Această întrepătrundere între folclor, etnografie și literatură nu e nouă, dar continuă să „producă” lucruri noi, atrăgătoare, pe piața cuvintelor. Care este secretul acestei longevități?

Rodica Raliade: Răspunsul e simplu: dorința de cunoaștere, de a afla adevărul despre cei plecați sau cei care locuiesc de-a lungul granițelor țării, în statele vecine. Pe baza cercetărilor de teren, descoperim viața cotidiană a românilor stabiliți pe alte meleaguri, departe de casă, ca și a celor din apropierea granițelor, cu toate problemele pe care le implică o astfel de existență. Observațiile directe conduc la o cunoaștere utilă pentru noi cei de acasă. În aceeași măsură, ochiul și condeiul obiectiv al etnologului facilitează autocunoașterea grupurilor de români din afară, căci le dezvăluie particularități ca și informații despre ei înșiși, până atunci ignorate sau necunoscute.

C.M.: Cum se împacă omul de știință cu artistul-scriitorul? Cine trage mai tare în balanță?

R.R.: Subiectele abordate, în funcție de publicul căruia i te adresezi, impun stilul literar sau științific, cu alte cuvinte, aceeași problematică poate fi tratată strict științific sau literar, dar adesea îmbin cele două stiluri pentru ca informațiile să fie mai accesibile publicului cititor. Am scris literatură pentru copii pe înțelesul și într-o formă plăcută celor mici, dar și cărți de specialitate care se adresează doar celor interesați. De pildă, ediția științifică a primului volum din colecția de manuscrise inedite a lui Ioan Pop Reteganul, publicată de mine în 2005, este o importantă lucrare folcloristică, dar care conține și capitole unde descriu Transilvania de la sfârșitul secolului al XIX-lea, cu lumea ei atât de diversă, în care micii intelectuali au contribuit la crearea condițiilor economice și la acel extraordinar curent de opinie care a condus spre înfăptuirea Marii Uniri.

C.M.: Românii cu datini, cu obiceiuri, cu viața cotidiană, fără farduri, sunt prezentați cu mult talent, cu umor, cu mult drag și cu ochi profesionist critic. Așa au apărut cartea Lecturi identitare. Români în Ungaria și articolul Lecturi identitare. Itinerariu canadian. Care sunt primele trei lucruri care-i apropie pe români, oriunde ar fi (în România, în Ungaria sau în Canada)? Și ce-i deosebește unii de alții?

R.R.: De ce trei lucruri? Vi se par românii personaje de poveste?

C.M.: De ce nu? Nu au toate poveștile noastre inclus mirificul, simbolicul număr trei?

R.R.: Dar noi nu suntem eroi care să creștem precum Făt Frumos, în trei zile cât alții în trei ani. Suntem oameni obișnuiți, cu bune și rele. Problemele sunt altele. Ne diferențiază condițiile în care evoluăm, în care trăim. Românul spune: Schimbă-ți locul, ca să-ți schimbi norocul. Așa se explică de ce mulți au plecat și mai pleacă, deși ai mare nevoie de curaj pentru a face un astfel de pas și nu în ultimul rând de o bună

pregătire profesională. Nu-mi place, ca cercetător, că sunt pusă în situația de a vorbi cam „la grămadă” de românii emigranți și de românii din jurul granițelor. Sunt situații complet diferite. Din cea de a doua categorie fac parte cetățenii unor state vecine României, deci persoane cu statut de minoritari etnici. Dar emigranții? Unii emigrează legal, alții ilegal. Să vă spun cât de multe diferențe există între emigranții sosiți cu acte în regulă și cei ajunși clandestin pe teritoriul țărilor de adopție? În satul Micherechi din Ungaria, cetățenii maghiari de etnie română angajau acum opt ani în urmă cetățeni din România și din Republica Moldova, ilegal, pentru munca în serele legumicole. Nu mai rentează. Fenomenul nu mai este de actualitate. Sau câți sunt cei care știu că unii etnici români ajunși legal în Ungaria (ca să mă refer numai la comunități studiate de mine direct) încearcă să acceadă la mici funcții politice locale pentru a-și facilita și securiza ascensiunea economică în statul vecin. Cazurile observate abundă și e greu să tragi niște concluzii globale. Poate că așa putea, referitor la teritoriul bătrânului continent, să spun că românii se adaptează și că există deja zone în care românul a devenit cetățean european, așa cum în țară există localități unde românii trăiesc nu numai într-un spațiu diferit, ci și într-un timp revolut. Cât despre cei din Canada, să nu uităm că majoritatea celor plecați acolo au cu totul alte profesii decât emigranții din Europa. În ultimii ani în Canada s-au stabilit ingineri, în mod special profesioniști în informatică. Vă dați seama că au un cu totul alt mod de a vedea viața, decât românul plecat dintr-un sat ca să lucreze cu cârca pe undeva, prin Europa. Am să vă spun un singur lucru observat de mine în Canada. Românii pe care i-am cunoscut erau foarte legați de calculator și de toată gama de informații cât și de posibilitățile oferite prin comunicarea pe internet, spre deosebire de familiile altor emigranți, care precum românul mediu de acasă, stăteau în fața televizorului. Cred că asta vă spune ceva despre diferența

de deschidere și de putere de conectare la informații a românilor canadieni. Asta pentru a mă opri doar la o unică observație.

C.M.: Rămân la această experiență a folcloristului-etnografului, a specialistului care știe să unească un trecut îndepărtat și încă misterios cu prezentul (adesea tulbure) și cu viitorul (oare ce culoare va fi având?). Ce ar putea dăruia, ca învățăminte, românii din diaspora (să zicem, în mod special Canada) și cei din jurul granițelor, românilor de acasă? Dar invers?

R.R.: Experiență. Cei plecați sunt amprentați de cultura și educația de acasă. O poartă cu ei chiar și atunci când ar vrea să se debaraseze de ea. Unii nici măcar nu conștientizează. Au senzația că dacă preiau tot ce găsesc în țara de adopție au devenit alții. Nu e chiar așa. Unii rămân simpli hibrizi culturali, rămân într-o zonă de tranziție până mor. Abia copiii lor depășesc faza. Alții își conștientizează cu mai multă maturitate statutul și se modelează printr-o adaptare inteligentă, selectivă, și-și educă copiii ca atare. Românii din vecinătate care au luptat cu multă dârzenie ca să-și păstreze identitatea, diferă mult de la o țară la alta. O parte dintre românii din Ungaria au conștientizat abia în ultimul deceniu cam ce deschideri spre culturile occidentale le poate oferi limba și cultura româna. Deci, după cum vedeți, nu pot fi discutate problemele comunităților românești împreună, români din vecinătate, ca cetățeni ai statelor respective și români emigranți. Dar, să revenim la ceea ce spuneam: experiența. Emigranții, inclusiv românii canadieni, au plecat plămădiți de societatea românească, dar comunică și transmit direct sau prin intermediul celor care îi vizitează, experiențe culturale și de civilizație occidentală. Și cel mai important lucru este educația economiei capitaliste, pe care o capătă, ca și rigorile unui anumit comportament social, în cazul în care doresc să se integreze în noua lor lume.

C.M.: În toată activitatea sciitoricească (recunosc, sună destul de sec această exprimare), copiii v-au fost aproape de

suflet și pentru ei ați inventat povești (Povești colorate) , ați adaptat povești și piese de teatru. În mileniul III, ce nestemate ne poate oferi folclorul-etnografia, astfel încât să fim noi înșine: români, oriunde am trăi și să putem comunica cu restul lumii fără complexe de inferioritate? (În ultimii ani, am avut din plin parte de aceste complexe).

R.R.: Complexele sunt rezultatul necunoașterii, al lipsei de educație care stă la baza neîncrederii în sine. Fiecare neam își are valorile proprii, dar nu vom avea mai multă încredere în noi dacă vom apela doar la spectacole folclorice. Folclorul nu înseamnă numai cântec, joc și voie bună. Cultura orală este în primul rând transmiterea unor învățăminte. O să spuneți că perimate. Nu, aici e vorba de transmiterea prin viu grai, de la bunici la nepoți, a unor experiențe trăite odinioară și din care cei de azi pot trage învățăminte pline de înțelepciune. Dar, de unde să-i luăm pe acești înțelepți, dacă nu-i avem în propria familie? Să-i descoperim în familia lărgită a românilor de pretutindeni. Ei nu sunt doar oameni simpli trăitori la sate. Să-i ascultăm și pe oamenii de cultură de aici și de peste hotare. Să nu uităm că tradiția include folclor, dar acesta face parte pur și simplu din CULTURA ROMÂNĂ. Cu restul lumii nu mai putem comunica doar prin hore și jocuri populare, ci prin tot ceea ce e valoros sub aspect cultural. Tradițiile orale s-au transformat, și-au schimbat funcțiile sau au dispărut. Cultura se adaptează la modificările sociale. Există situații în care prin moartea unui rapsod dispăre și categoria folclorică pe care o interpreta. Poate un altul să performeze ceea ce interpreta bătrânul, dar fără să o facă cu același har. În alte situații dispăre inimosul care a reactivat un vechi obicei local. Dacă nu apare un alt inimos în locul lui, obiceiul va dispăre, pentru că pur și simplu, omul sfințește locul. Și cam așa este și în folclorul autentic. Mă duc cu gândul la faimosul lăutar Marin Chisăr. Tânăr fiind, Constantin Brăiloiu l-a înregistrat, dar fără să-l întrebe dacă are în repertoriu și balade. Abia mai târziu, când îmbătrânise, un

coleg etno-muzicolog i-a descoperit comoara de vechi cântece bătrânești. A reușit să prindă unele din ele pe bandă, dar deja bătrânul le mai uitase sau pe altele nu le mai putea cânta ca odinioară. Ultima oară l-am ascultat la Soroca, în Republica Moldova. I-a însoțit pe cercetătorii Institutului de Etnografie și Folclor din București, unde lucrez și eu, la simpozionul de la Ialoveni, din 1993. Să-l auzi pe Marin Chisăr cântând o baladă de demult, în cetatea lui Ștefan cel Mare, vreau să vă spun că e o amintire care și acum mă emoționează. Peste doar câteva luni bătrânul pleca într-o altă lume mai bună și mai dreaptă decât cea unde fusese adesea mințit, uitat... A luat cu el, așa cum mi se și plânsese la Soroca, o avere inestimabilă. Cam asta e situația folclorului. Ce avem de făcut e salvarea lui prin conservare, căci dintr-un fenomen viu devine treptat un patrimoniu imaterial pasiv. Trebuie promovate acele proiecte culturale care urmăresc astfel de obiective.

C.M.: Voi încheia într-o manieră pragmatică, dar care nu exclude sentimentele (e și acesta un fel de pragmatism: să știi să fii tu însăși). Deci, cine este Rodica Raliade în date biobibliografice ale trecutului, prezentului și viitorului?

R.R.: M-am născut la Brașov, într-un vechi cartier românesc, Schei. La Brașov am terminat cursurile Liceului „Unirea” și apoi am fost admisă la Facultatea de Limbă și Literatură Română din Cluj. După trei ani, a urmat transferul la București. Am lucrat ca profesoară, timp de câteva luni, la Moeciul de Jos (Bran-Brașov) și-apoi într-un sat din jurul Bucureștiului. Experiența de acolo mi-a inspirat schițele umoristice *Alo, școala!*. Dornică să fac o carieră artistică și să urmez o a doua facultate, am plecat de la catedră și între 1972–1976 am lucrat la Studioul Cinematografic „București”. Pe rând am fost asistent de producție, secretară de platou și asistent de regie. Am obținut doctoratul în 2000, specialitatea filologie-folcloristică, cu tema: *Manuscrisele inedite din fondul Ion Pop Reteganul — Biblioteca Academiei Române*. Din 2005 sunt

cercetător II la Institutul de Etnografie și Folclor. V-am spus viața mea pe larg, pentru că în ultima vreme mă gândesc tot mai mult la familia mea, la ceea ce am trăit, la ce aduc cu mine din zestrea unor sute de ani și, desigur, cum le-aș putea valorifica literar. Sau mai degrabă științific. Un subiect vechi care mă frământă este istoria familiei Greceanu, mama mea fiind o urmașă a faimoșilor cronicari, cu rudele pe care le-am cunoscut și de care mă leagă amintiri extrem de diverse și de colorate. Acest gând nerealizat își așteaptă împlinirea, dar cine poate ști ce va urma? Aș dori să scriu și despre cei doi tați ai mei: cel biologic și legal, care a fost deținut politic și a murit la canal (Valea Neagră, colonia de muncă Ovidiu, în 1950) și cel adoptiv, care m-a crescut cu o deosebită grijă, alături de mama. De fapt, mi-a dăruit toată dragostea din lume!

NICK SAVA

Povestiri la marginea Pacificului

L-am cunoscut pe Nick Sava prin telefon (acum comunicăm și prin internet), cu ocazia alegerilor federale din Canada. Aveam nevoie de informații pentru a relata în direct la Antena 3 despre alegerile de atunci și... am apelat și la un ziarist român. A fost primul care a răspuns, chiar dacă de la celălalt capăt al continentului (eu fiind la Ottawa, dumnealui la Vancouver). Dacă ar fi să-i schițez și eu un portret, aș alege trei tonuri: deschiderea, sinceritatea și tenacitatea.

Vă invit să-l descoperiți și Dumneavoastră în urma interviului luat în varianta electronică. Iată întrebările și răspunsurile:

***Cristina Mihai:** Care au fost resorturile care v-au determinat să editați o revistă a românilor din Canada?*

Nick Sava: În primul rând, vreau să vă spun că e bine că dau interviul pe e-mail — am timp să citesc toate întrebările și să mă gândesc la răspunsuri care să se completeze unul pe celălalt. Și să nu se bată cap în cap... Ce m-a determinat? Mai curând: cine? Prietenul meu Vick Albușel. Vroia el să scoată o revistă a românilor și nu îl ajuta mai nimeni. Și m-a găsit pe mine... Câțiva români din Vancouver ne-am gândit că e musai nevoie de un centru comunitar pentru românii de pe-aici. S-a dovedit în timp că nu e deloc așa, deși pot spune că au fost și rezultate notabile. Și eu, și Vick ne-am zis că acest Centru pe cale să se înființeze are nevoie și de o revistă, prin care să i se

promoveze ideile. Ca un fel de „gazetă de perete”... Cum nu am scris în viața mea la o gazetă de perete — și, sincer să fiu, până în acel moment nu am prea scris nimic —, a ieșit cu totul altceva. Cu cât revista a căpătat un caracter tot mai literar, iar tematica tot mai îndepărtată de problemele Centrului cu pricina, cu atât a pornit pe propriul ei drum. Dar eu am rămas, că nu îmi place să mă dau bătut.

C.M.: „Atheneum” este o revistă care nu adună numai literatură beletristică, ci și idei și cuvinte împletite în „literatura de specialitate” (istorie, filozofie). Este un act curajos și generos. Care este impactul în societatea românilor din Canada?

N.S.: Din Canada? Habar nu am. Nu prea știu nici care e impactul în comunitatea românească din Vancouver. Nu vreau să arăt cu degetul și să generalizez, dar se pare că românii chiar cred că e mai bine să își țină gura când sunt întrebați ceva... Ca de exemplu: ce părere au despre revistă. Pot spune că numărul abonaților a rămas constant pe mai toată perioada cât revista a apărut pe hârtie. Concluzia? Că o comunitate de circa 1500 de familii, poate avea un grup de cititori de literatură română. Probabil procentul nu este nici mai mic, nici mai mare decât al cititorilor din țară. Gândiți-vă la cele câteva reviste literare din țară, la problemele cu care se confruntă ele — și veți ști ce a avut de întâmpinat revista „Atheneum”.

C.M.: Dar asupra celei canadiene de limba engleză sau de altă expresie lingvistică?

N.S.: Probabil de uimire. Nu știe nimeni de noi — așa încât, dacă afirm unui francofon sau chiar englez că scoatem o revistă românească în Vancouver, și asta de șapte ani, probabil ar spune „Olala! Bravo!”, respectiv „Amazing!”

C.M.: În revista „Atheneum” (acum doar în variantă electronică) apare atât limba română cu nestemate literare (mai vechi și mai noi), cât și aplecarea spre cărți și autori „fierbinți”, adică de actualitate. Mă refer la prezentările

cărților semnate Elfriede Jelinek și Doris Lessing, apărute la editura Polirom. Cum vedeți această întrepătrundere între local și universal, între limba și cultura română și alte limbi și culturi?

N.S.: Hm, aici sunt mai multe capete. De care să trag? Probabil vă referiți la știrile apărute pe site. Da, Editura Polirom ne trimite periodic informații despre cărțile nou apărute la dâșii. Nu cred că o fac special pentru „Atheneum” — de fapt, habar nu am dacă știu măcar ceva despre noi... Cred că au o listă întreagă de „adrisanți”. Oricum, colega mea Gabi Schuster-Cărărușă le pune la știri — când nu e în vacanță. Să trag de alt capăt. Cum văd întrepătrunderea dintre literatura locală și cea universală? Vă referiți la local, ca „din Vancouver”? Pot spune că problemele locale sunt cât se poate de universale. Se pot întâlni chiar și pe malurile Dâmboviței — cu o nuanță. Dacă noi avem răceală, dincolo e bronșită cronică... Sau chiar tuberculoză. Iar problemele „obișnuite” pe-acolo, aici sunt excepții care produc intervenția Poliției, partidelor de opoziție, opiniei publice... Mă înțelegeți ce vreau să spun. Dar de întrepătruns se întrepătrund, că mai toți colegii mei scriu mai curând despre românii ajunși aici, cu problemele lor, cu ticurile lor, cu bagajul de moștenire (bună și rea) cărat cu ei... Mai scriem despre cei rămași acasă, de bine și de rău, pentru că avem persoane dragi pe-acolo și parcă ne-ar bucura să vedem perioada asta de tranziție durând doar cincizeci de ani — hai, o sută... Dar inevitabil, în felul în care scriem apar influențele „universale” și chiar „locale” vancouverene. Taaare rar se întâmplă să ajungă pe aici vreo carte în limba română. Așa că, dacă vrem să citim, trebuie să citim „în original” — în limba engleză, mai precis. Cred totuși că încercăm să scriem beletristică, nu rapoarte...

C.M.: *Cât de mult facilitează faptul că sunteți în permanent dialog cu editura Polirom, pătrunderea autorilor români din diaspora pe piața românească?*

N.S.: Ați constatat așa ceva? Să lăsăm chestia cu „permanentul dialog...” Hai să vă spun ceva, deși nu m-ați întrebat. M-am gândit la un moment dat că ce bine ar fi să se organizeze un „târg de carte” românească la Vancouver. Știu că transportul e scump, dar dacă puneau umărul cei de la MAE, de la CCR... poate se putea face. Puneam și noi, cât se poate. Românii de aici ar fi cumpărat toate cărțile: sunt flămânzi de carte în limba română! Centrul Comunitar se alegea și el cu o bibliotecă tot mai bogată — dacă acțiunea era continuată an de an. Și editurile și tipografiile se făceau cunoscute, poate încheiau contracte pe aici. Vă spun din capul locului: ideea nu a interesat pe nimeni. Nici nu știu dacă cei de la Polirom au auzit de ea. S-a împotmolit pe undeva pe la CCR și Consulat... Să revin. Autorii români diasporeni pătrund pe piața românească pentru că își pot permite. Mai precis, o mie-două de dolari, cât îi costa să își „sponsorizeze” singuri publicarea, nu e gaură în cer. Spun că au fost la Las Vegas și au pierdut la popa-prostu’... Cu cât editura e mai renumită, cu atât această „sponsorizare” este mai substanțială. Pentru că puține edituri acceptă riscul de a lansa un necunoscut — bad business. Sau un scriitor cunoscut, dar cu bube în cap — vezi Goma. Puțini mai fac „acte de cultură” în zilele noastre... Bănuiesc că nu este deloc ușor nici pentru ei. Oricum, un nume ca „Polirom” costă scump! E drept, de obicei ei au și distribuție, expunere...

C.M.: *Autorii prezenți în „Atheneum” au vârste diferite. Cât de receptivi sunt la literatura română tinerii din Canada, veniți aici de mici copii sau născuți aici?*

N.S.: Hm, sunt două lucruri complet diferite. Nu are importanța vârsta autorilor, ci preocupările lor. Un scriitor de șaptezeci de ani, să zicem, poate fi pasionat să scrie despre pionierii literaturii SF, în timp ce un tânăr de douăzeci să fie preocupat de istorii de mult uitate (chiar și românești...). La a doua parte a întrebării, însă, e mult mai ușor de răspuns: nicicum. Zip. Nada. Ajuțați de părinți, cei veniți de mici copiii

reuşesc, cu extrem de mare succes, să uite complet limba română scrisă, cam pe când ajung în clasă a zecea... Cei născuți aici nici nu o învață! Cu excepțiile de rigoare. Țin să amintesc numele unei astfel de excepții: Mălina. Părinții obișnuiau (sper că nu și-au schimbat obiceiul) să îi citească povești și literatură în limba română, o îndemneau să citească singură. Știu precis că mi-a citit cartea cu Păcală. Și a înțeles-o. Pentru că ăsta este un alt aspect. O româncă mi-a povestit că i-a citit fiului (de vreo 14–15 ani) din același Păcală. Nu s-a „prins” deloc. Românii au un tip diferit de umor, greu de înțeles de localnici — ca și ritmul horei și al doinei... O fată româncă, ce știe să vorbească foarte bine românește — din nou, vorbesc de o excepție! —, deseori ne întrebă când ne vede zâmbind la vreun calambur sau „spirit de glumă”: „e de râs?” „vorbești serios?”

C.M.: *Literatura pe care o scrieți Dumneavoastră împletește atât vorba poveștilor populare românești cu limbajul actual, cât și concepte și trăiri de-ale noastre cu cele găsite în alte culturi. Povestea lui Ochilă poate fi plasată la fel de bine într-un sat din România sau din China (numele sunt cu rezonanță chinezească), Nebunul Nebunilor e o lecție de viață care transcende timpul și geografia (apelează la Regele Lear), iar în alte povestiri din În căutarea lui Harap Alb intervin elemente celtice. În final, mesajul se potrivește oriunde, oricui, pentru că ce e vechi a devenit nou din nou. Este Canada cea care v-a deschis gustul pentru aceste mozaicuri culturale?*

N.S.: Da, se poate spune și asta. *Povestea lui Ochilă*, cât și *Povestea Urâtei* sunt fragmente din romanul meu fantasy, *În căutarea lui Harap Alb*. Trebuie să spun: în literatura română, genul fantasy este destul de puțin abordat. Sunt scrieri fantastice, desigur, multe din ele excelente, dar nu „fantasy” (puține excepții. Îmi amintesc acum doar de unele din „basmele” lui Creangă, Ispirescu, Eminescu, Slavici — care nu sunt absolut deloc „populare”, ci creație cultă). Așa că, deși evenimentele se petrec pe un alt tărâm similar evului mediu

valah, personajele sunt cât se poate de „universale”. Da, Ochilă este „chinez”, iar Urâta Randal trăiește într-o lume arturiană – dar aceste povești au rostul să sublinieze trăsăturile de caracter ale personajelor. În mod cert acest „cazan” multinațional canadian m-a inspirat să scriu în acest fel și nu altfel. Și, cum ziceam, lecturile la care am fost obligat în ultimele două decenii.

C.M.: Cum este privit scriitorul Nick Sava în România?

N.S.: Mă întreb dacă mă știe cineva... Cei nu prea mulți care mi-au citit cartea cu Păcală, precis nu m-au uitat — fără falsă modestie. Unii mă știu de pe site, sau din revistă — câțiva din ei chiar au părere bună despre „scriitorul Nick Sava”, nu neapărat pentru că mi-au devenit prieteni. Acum, pe 1 Iunie, mi se lansează la Iași, la Muzeul Literaturii Vasile Pogor, o culegere din eseurile apărute în revistă de-a lungul celor șapte ani. Printre vorbitori se vor număra și Liviu Antonesei, critic literar, și dna Olga Rusu, de la revista Dacia Literară. Amândoi sunt binevoitori în aprecieri la adresă scriiturii mele.

C.M.: Cum vă vede lumea de expresie englezească din Canada și Statele Unite ale Americii?

N.S.: Nu mă știu. Am scris o povestire SF în engleză pe care am trimis-o la Concursul Robert A. Heinlein cu ocazia centenarului nașterii lui. Dacă va avea succes, poate o să înceapă să se vorbească. Am scris, până în acest moment, numai în limba română și nu am tradus nimic în engleză. Poate ar fi timpul să mă gândesc și la asta...

C.M.: E lesne de văzut că vă place Shakespeare și China (marea Chină...), dar și literatura și cultura română cu aerul ei aparte, rezultat din întretăierea Estului cu Vestul, a Nordului cu Sudul, liant fiind vechiul strat, substrat balcanic. După ochiul critic și ușor zeflemitor aș zice că-i simțiți aproape pe Marin Sorescu și pe Mircea Nedelciu. Totuși, care scriitor de-al nostru v-a modelat percepția și expresia artistică?

N.S.: Mai întâi, știu prea puțini cărora să nu le placă Sheakespeare. Decât dacă nu le place să citească. Nu pot spune că îmi place China — să nu exagerăm! Îmi place romanul *Osândiții mlaștinilor*, m-a influențat în această povestire despre Ochilă. În dorința de a avea personaje de peste tot (o încercare a „oamenilor” să se împotrivescă Răului în planul acestuia de a distruge lumea — deci, ca mai toți autorii fantasy, am mers și eu pe urmele lui Tolkien), am decis ca Ochilă să fie „chinez”. Dacă mă gândeam să îl fac, să zicem, albanez, inventam altă poveste... Cât despre felul în care scriu, da, cred că mă apropiez de Sorescu (spre rușinea mea, nu l-am citit pe Nedelciu...) Dar cred că cel mai mult m-a modelat... Păcală, deși nu e scriitor. Poate am ceva influențe de la Caragiale și Eminescu (publicistul), și mi s-a spus că sunt întrucâtva înrudit cu Păler. Trebuie să lămurim un lucru: eu sunt de pregătire inginer. Toată teoria literară făcută de mine a fost făcută până la absolvirea liceului. Deci, nu pot spune că am avut vreme să fiu influențat de scriitori români. Am fost inginer. Pe urmă am plecat din țară și după mai multe tribulații, am ajuns iarăși inginer — în Canada. Dar am fost și dulgher, instalator, bucătar (vă pot face o mâncare grecească... hmmm!) Am pus și gaz în mașini! Cred că stilul mi l-am făcut singur, scriind cum mă taie capul și neîncercând să imit pe nimeni. Prețul plătit a fost că probabil nu tot ce am scris are valoare — și am fost de nenumărate ori înjurat. Câțiva m-au și lăudat. Dar cred că așa e viața.

C.M.: *Fără sacru și fantastic nu învățăm prea multe. Ce loc acordați Dumneavoastră sacrului în compoziția literară?*

N.S.: Să zicem că lectura mea preferată, cel puțin în ultimi zece ani, a fost mai ales cea sacră. Deși subiectul m-a preocupat din copilărie chiar. Da, mi-au plăcut cărțile lui Frazer, Eliade, Mușu, Graves... Mi-a plăcut să citesc basme, fantasy, dar și literatură de specialitate antropologică, religioasă. Dar de când am început să scriu la o carte terminată acum vreo două luni, Fiul lui Dumnezeu, mai tot ce am citit a fost legat de

religia creștină. Deci, în viața mea, în preocupările mele, sacrul a avut un loc primordial. Care e rolul lui în literatură, în general? E chestie de gust, cred. Unora li se pare mai important profanul.

C.M.: Pana vă aleargă ușor pe coala de hârtie (chiar dacă acum până s-a transformat în tastatură computerului, iar monitorul ține loc de hârtie) și are darul de a-l cuceri pe cititor. Cuvintele se sorb rapid și, odată cu ele, și ideile care ne fac să privim viața și din punctul Dumneavoastră de vedere. Și s-o vedem mai complexă și mai frumoasă. Cum trebuie să arate fața lumii? Și cu ce ați începe schimbarea?

N.S.: Lăsați-mă să precizez ceva. Eu scriu în continuare pe hârtie. Nu cu pana, desigur, ci cu creion moale B2. Dar de fapt trebuie să mă duc încă mai înapoi. Numai aparent îmi „aleargă ușor”. Să vă spun puțin despre procesul meu de a scrie. Eu nu mă consider scriitor, ci povestitor. Chiar mai mult: povestitor rapsod popular. Poate unul din ultimii, poate chiar ultimul! A trecut vremea noastră, ne-au înlocuit cărțile, ziarele, televizorul. Și schimbarea în preferințe. Cine mai ascultă vreun moșneag povestind despre Făt Frumos sau Păcală? Așa. Eu, nemaiavând cărți, basme, de citit, am început să mi le „povestesc” singur. Nu mai sunt chiar basme — decât în cartea despre Harap Alb și în cea cu Păcală, dar procesul este asemănător. Îmi spun povestea „în minte” o dată, de două ori, de nouă ori, de nouăzeci și nouă de ori... până când tot ce era de prisos a fost eliminat, tot ce lipsea, adăugat... Când e gata, „spusă”, pana alunecă ușor... În faza finală a lui Harap Alb scriam câte un capitol pe zi, peste douăzeci de pagini! Peste 500 de pagini într-o lună jumătate! Dar aceste capitole le-am gândit vreo trei ani... Acum să mă întorc la întrebarea cu schimbarea. Desigur, ideal este să ajungem să punem în practică dorința lui Iisus: să aducem Împărăția lui Dumnezeu printre noi. Biserica Creștină a cocoțat-o în cer, așa că putem să ne ducem viața cum ne taie capul. Și, Doamne, tare rău ne taie! Dar sperăm că o

pocăință, o intervenție a vreunui popă, sfânt, rudă moartă, vreo rugăciune cumpărată, vreo donație... ne va deschide totuși ușa spre „dincolo”. Nu sunt un om religios, departe de mine asta, dar nu pot să nu vad decăderea morală generală, falsele valori la care ne închinăm, faptul că distrugem pământul chiar, sub picioarele noastre! Dacă nu va interveni însăși Gee — și mă rog să o facă, în caz că este ființă vie! —, să mai scuture din vermina care a năpădit-o, poate le va veni mintea la cap supraviețuitorilor, avem toate șansele să nu vedem sfârșitul acestui secol. Acel ateu care a spus că secolul XXI va fi ori creștin, ori deloc, nu s-a înșelat deloc! Deci, cu ce aș începe eu? Oho, dar ce sunt eu, Iisus? Pe el l-am pus pe cruce, pe mine m-ar pune la balamuc... În astfel de chestii nu dai sfaturi. Oricum nu te ascultă nimeni. Iar dacă ai avea puterea să îți impui soluția, chiar spre binele omenirii, ai fi numit dictator, ar avea loc până la urmă o revoluție a celor care se vor liberi de toate cele, să își trăiască viața așa cum vor ei — chiar cu riscul distrugerii vieții pe pământ. Dar personal cred că totul trebuie pornit de la respect. De la simțul datoriei față de tine, față de ceilalți, față de tradiții, de tot ce ne înconjoară.

C.M.: În Canada se practică o democrație de sorginte britanică, îmbogățită de experiența americană, de viziunea franceză și (mai nou) de tradițiile amerindiene. Ce v-a impresionat cel mai tare la canadieni, lucru pe care l-ați dori și în societatea românească (din România și de oriunde)?

N.S.: Păi, exact ce vă spuneam mai sus: respectul. Nu zic că cei de pe aici sunt ideali, se întâlnesc destule cazuri în care cei săraci, imigranții, bătrânii, handicapații, cei numiți cu termenul general (dar ținut bine ascuns!) de DP — Displaced People — sunt priviți cu dispreț, dar în general canadienii arată mai mult respect față de legi, de cultură, de diferențele de rasă și cultură, de persoane, de natura care îi înconjoară. Chiar și de autoritatea aleasă, de societatea care, știu cu toții, nu e perfectă, dar e mai bună decât în alte părți, mai bună chiar decât aici

acum câteva decenii. S-au făcut greșeli, dar se încearcă să nu se mai repete. Câtă deosebire față de România, de români în general, care nu învață nimic din greșeli! Care sunt în stare să voteze, de exemplu, din nou, a câta oară?!, cu pesedeii, cu leprele care au ținut societatea într-o tranziție eternă, îmbogățindu-se cu nerușinare între timp. Măcar dacă ar fi avut loc o schimbare, chiar o cosmetizare — dar nu, au apărut din nou năstașii, hrebenciucii, mitrele... Deci, asta aș vrea: să-i văd pe români începând să respecte mai mult. Pentru că ei nu știu nici măcar să se respecte pe ei înșiși. Este aroganță, snobism, fală deșartă — dar nu respect. Respectul implică demnitate. Cu extrem de puține excepții între români, nu cunosc pe nimeni care să nu fi făcut compromisuri cât cuprinde la viața lui!

C.M.: Ce credeți că ar trebui să preia canadienii de la români?

N.S.: Nu cred că le-ar fi mai bine să devină și ei mai „descurcăreți” — aceasta cred că este trăsătura noastră națională de caracter. Șmechereala. Desigur, vremurile care au stat peste noi ne-au făcut așa, trebuia să supraviețuim cumva. Și nu am făcut-o ca americanul sau canadianul în „vestul sălbatic”, strângând îndârjit din dinți și luându-ne de piept cu lipsurile. Și nativii, da. E târziu azi să regreti ceva din derularea istoriei... Ei nu au ce lua de la noi. În schimb, noi putem să ne aducem contribuția cu ce avem cel mai bun: inventivitatea — corolar al minții noastre sprintare — și moștenirea culturală. Cultura și tradițiile românești sunt tot atât de interesante, de bogate, ca și cele celte! Nu cred că alt popor european le are atât de darnice ca noi. Dar, iarăși, din păcate, noi suntem primii care le uităm! Nu numai aici, ci chiar la noi acasă. Rapsozii se duc, îi înlocuiesc maneliștii și kitsch-urile. Ce să dăm noi societăților care ne primesc? Ce dau în acest moment emigranții români, din punct de vedere al moștenirii culturale, Italiei? Știu, sunt mulți care au început să creeze ajunși pe acolo, dar nu mai este arta tradițională. O uităm, sau chiar ne străduim să creăm ceva

„post-modernist” universal, deloc românesc. Să ne integrăm cât mai repede, cât mai definitiv. Credeți că acesta este semn că vrem să aducem „contribuție” Canadei, să zicem? Putem cel mult să ne lăudăm cu acel „canadian de origine română” care a făcut oarece... Dacă vei întreba nouăzeci și nouă de canadieni din o sută, îți va spune că, bineînțeles, acela este canadian pur și simplu. Și vor avea dreptate!

C.M.: *Trăind imersat într-o lume de limbă engleză (în principal) cât este de ușor/de greu să menții acuratețea și frumusețea limbii române?*

N.S.: Nu e ușor. Cum zic, cei mai mulți uită, și chiar vor să uite. Cunosco mulți autori care se străduiesc în draci să scrie corect în engleză, în franceză... Deși una este să scrii corect în engleză, cu totul altceva să scrii frumos în românește. Eu nu pot și nu vreau să scriu în engleză. Nu pentru că nu aș ști limba, ci pentru că niciodată — dar niciodată! — traducerea versului „Seara pe deal buciul sună cu jale” nu îmi va produce emoția pe care o simt ori de câte ori citesc, sau aud aceste cuvinte spuse în românește. Desigur, pe mine mă interesează să am o plăcere estetică artistică personală scriind, nu mă interesează nici faima, nici banii care ar veni cu ea. Nu mă obligă nimeni, nici măcar foamea, să scriu în engleză. De aceea nu mi-am tradus încă nici o carte în engleză — mai bine scriu alta, în românește! Dar poate voi plăti pe cineva să o facă pentru mine.

C.M.: *Prozaicul nu poate lipsi nici măcar atunci când vorbim de literatură. Așadar, câte ore munciți pe zi? Cum se nasc poveștile și poeziile (vechea iscodire după muze)?*

N.S.: E greu de zis. Deliberat, am renunțat la multe lucruri, inclusiv carieră, ca să pot să mă dedic scrisului. Nu știu cum fac alți scriitori, dar la mine nu este, cel puțin aparent, un full-time job. Parte din timp citesc, îmi fac însemnări — este munca de documentare. Pentru *Fiul* a trebuit să citesc sute de cărți, de la religie la istorie, floră, arhitectură, vestimentație, numismatică, arme... chiar și navigație! Și multe, multe cărți

religioase creștine, iudaice, de istorie a religiilor și conceptelor religioase. Din fericire, perioada pe care o tratez, creștinismul primar, nu are încă toată literatura apologetică ce va veni abia mai târziu... Dar sunt în schimb multe scrieri apocrife. A inclus chiar o călătorie în Asia Mică, pe urmele misionarilor creștini. În al doilea rând, este acea muncă de creație personală, de care v-am povestit mai sus, în care îmi spun „povestea”. Asta nu are loc la masă, ci tot timpul. De foarte mulți ani eu nu mă uit la TV, de exemplu, pentru că mă împiedică să îmi povestesc. În sfârșit, când începe munca de „transcriere” a poveștii pe hârtie, moment în care fac o penultimă „editare”, scriu câteva ore zilnic, cel mai adesea în vreo cafea, poate la vreo masă în parc (dacă e timp frumos), chiar în vreun mall, dar am scris și în metrou, în stații de autobuze — peste tot unde aștept și nu am altceva de făcut. Pot să mă concentrez atât de bine încât nu mă conturbă zgomotul din jur. În sfârșit, urmează munca de dactilografie a paginilor scrise cu mâna, proces care de asemenea se derulează pe câteva ore bune zilnic, chiar zece. Atunci are loc o ultimă „editare”. Pe urmă începe munca de corectură, am avut mereu noroc de prieteni care m-au ajutat. Unii din ei din țară, astfel se explică de ce păstrez o limbă literară română destul de corectă...

C.M.: V-aș ruga să-mi dați câteva date biografice și bibliografice.

N.S.: Născut la Brașov. De pregătire inginer de instalații pentru construcții. Am emigrat din țară în '90, am stat în lagăr în Cehia, ca refugiat politic. Sunt în Canada din '90. După tot felul de joburi (cel puțin în asta le seamănă lui Mark Twain și Jack London) și absolvirea unor cursuri, am lucrat ca inginer electric, apoi ca lighting designer. Am proiecte în toată lumea (da, și la Beijing) — nu în țară. Am fost (mai sunt?) redactorul șef al revistei Atheneum din Vancouver, membru fondator și director al Centrului Comunitar din BC. Mai și pictez — am avut vreo 5–6 expoziții de grup de când sunt pe aici. Am scris

cinci cărți: *În care Păcală* (povestiri și snoave populare românești repovestite de NS), publicată la Editura Dealul Melcilor, Brașov, 2002; *În căutarea lui Harap Alb*, roman fantasy, (publicat în tiraj de casă la Editura Atheneum, Vancouver), 2005; *Taraba cu vise*, roman epistolar (chatt pe internet), 2006; *Fiul lui Dumnezeu*, roman istoric religios, 2008; *Fericirea de Dincolo*, eseuri, Editura Tehnopress Iași, 2008.

În plus, *Cartea* (o interpretare personală a *Bibliei*) a ajuns pe la capitolul 32, iar *Jurnalul de călătorie în Turcia*, care va fi pus pe site cu multe, multe poze, poate fi oricând transformat într-o carte de circa 150 p.

Nu mă întrebați ce fac în restul timpului. Uite, dau interviuri...

C.M.: *Vă mulțumesc.*

IULIA SCHIFF

(scriitoare de origine română afirmată în Germania, exegeta în limba germană a operei lui Ion Barbu)

„Pentru mine ca traducătoare, scrisul înseamnă contact permanent cu România, Ungaria, Germania”

Veronica Balaj: Unde e acasă? Acolo sau aici?

Iulia Schiff: Anii, în care prin *acasă* înțelegeam orașelul natal Deta și Timișoara, unde am petrecut o bună parte a vieții mele, și, prin extensie, patria, au trecut. A trecut și faza „navetei neconținute” între „acasă aici” și „acasă dincolo”. De la o vreme înapoi mă simt acasă în München, orașul bavarez, care m-a primit după plecarea din țară în 1981, unde mi s-a alocat mie și familiei mele o locuință, unde am găsit în curând un serviciu, iar copiii noștri și-au putut continua studiile gimnaziale, respectiv universitare. Dar această întrebare presupune un răspuns complex. Iar cine afirmă, că acomodarea la un mediu de limbaj și de obiceiuri noi nu e dureroasă, minte. Ba e de-a dreptul sufocantă; trăiești ani în șir cu sentimentul, că ți s-a tras pământul de sub picioare. Pe de altă parte traumatismul de a fi pierdut tot ce ți-a fost mai de preț are ca efect, o sporită productivitate la artiști și scriitori. Cu convingerea de a fi pierdut „adăpostul”, că/ „distanța e aceeași în grai/ și în ne-grai/” am scris poate cel mai bun ciclu de poezii în limba adoptată, germana. Dar calea până la stăpânirea limbii literare germane a fost lungă și sinuoasă.

V.B.: Cum v-ați adaptat în noua țară?

I.S.: În Banatul meu natal, unde români, unguri, germani, evrei, sârbi și bulgari duc o coexistență pașnică, s-a realizat un

model timpuriu al unei Europe comune. Această formă a conviețuirii a însemnat și înseamnă un enorm câștig pentru toți cei ce trăiesc acolo. Aproape toți locuitorii Banatului sunt multilinguali: stăpânirea celor trei limbi ale majorității — româna, germana, maghiara — auzite pe stradă a fost regula. Uzul lor s-a limitat bineînțeles la limba comună, de toate zilele, și el a atins numai în cazuri de excepție nivelul multilinguismului literar. Fără cotiturile determinante pentru viața mea aș fi rămas probabil și eu la nivelul limbii comunicării cotidiene. Sensibilitatea mea pentru limbi mi-a fost favorizată prin limba maghiară a casei mele părintești; apoi, la vârsta de 11 ani, odată cu deportarea familiei mele pe câmpia Bărăganului am trecut la școala cu limba de predare română, care urma să fie și limba mea de specialitate. Prin studiile absolvite sunt învățătoare și licențiată în filologie în specialitatea română-franceză. Obținând o diplomă de traducătoare în domeniul literar-artistic am decis să fructific cunoștințele mele de limbă în favoarea mijlocirii printre naționalități. Ziarele și revistele timișorene m-au susținut în această stăruință, publicându-mi traducerile. La această vreme datează și primele mele tatonări în domeniul limbii literare germane, care încă multă vreme nu putea fi limba țintă a traducerilor mele. În această perioadă am început să traduc cu titlu de exercițiu, poeziile poetei timișorene de naționalitate germană Irene Mokka în maghiară, nebănuind că aceste poezii vor apărea 1996 prin îngrijirea editurii Kriterion în volumul bilingv *Keine Blüte Kein Weg/ Se virág se út* (Nici floare/ Nici drum). După stabilirea la München am urmat trei cursuri succesive la Institutul Goethe și mi-am perfecționat cunoștințele de limba germană prin munca asiduă a multor ani. Stăpânirea limbii a fost *conditio sine qua non* și pentru încadrarea mea într-un domeniu intelectual de activitate. Cum diplomele obținute în România nu mi-au putut fi de folos aici, am acceptat o activitate similară celei din anii din România, în care nu aveam post în învățământ: am devenit secretară de catedră la Institutul de Romanistică al Universității din München, unde am rămas până la

pensionare. În prealabil am urmat un curs de secretară examinată în mai multe materii, printre altele în cunoștințe de drept, de științe sociale, de stenografie, de bătut la mașină cu viteză cosmică etc., care toate au devenit în curând, odată cu era computerului, superflue. Nu am fost examinată în schimb în scrierea textelor științifice ale profesorilor în computer după dictat pe bandă — o performanță, de care sunt mândră și azi. În acești ultimi 15 ani de activitate profesională am început pe lângă cele opt ore de lucru zilnice să scriu scrieri proprii în germană și să traduc din și în germană, română și maghiară. De la pensionarea mea în anul 2000 mă pot dedica complet acestei componente vitale ale mele. Lucrările mele au fost difuzate prin emisiuni radio și publicate în reviste literare din Germania și din mai multe țări europene. Am publicat șase volume de traduceri și două de scrieri proprii (un roman și o culegere de nuvele; un volum de poezii e în curs de editare).

V.B.: Ce înseamnă scrisul pentru cineva plecat din țară?

I.S.: Scrisul e o ancoră. Te ancorează în timpuri trecute și în condiții trăite, pe care le re trăiești aieva în momentul în care le așterni pe hârtie. E captivant să știi, că cititorul te va urma în relatările tale, fiind transpus în aceeași situație. Această ancoră te face prizonier pentru o viață, nu te poți elibera de ea, dar nici nu vrei să te eliberezi de ea, știind că numai prin mijlocirea ei ajungi la stofa scrierilor tale. Scriitorul plecat din țară recurge și în virtutea nostalgiei la amintirile luate cu sine. Dar ancora scrisului te azvârle din nou pe planul realității actuale, incitându-te la comparații involuntare. Astfel volumul meu de nuvele *Világtalan ház* (Casă fără lumină) — scrieri, care, separat, au fost publicate în Germania, dar pentru care nu am găsit aici o editură —, și care a apărut în traducere proprie în maghiară în 2007 la editura Alma Mater din Arad, tratează pas cu pas episoade ale vieții mele din România, iar etapele din Germania le soluționează printr-o comparație dureroasă, la început net în favoarea țării părăsite. Pe măsură ce acomodarea la noul mediu a precumpănit, tonul meu

critic s-a îndreptat împotriva regimului Ceaușescu din țară, sub care am avut mult de suferit. Romanul *Steppensalz* (Sarea stepei), apărut 2001 în editura Südostdeutsches Kulturwerk din München, care de asemeni a fost scos în 2004 în editura Mentor din Târgu Mureș în traducerea mea în maghiară cu titlul *Bogáncsos táj*, evocă obiectiv prin prisma tatălui meu, al unui intelectual, cei cinci ani petrecuți în satul Lătești din câmpia Bărăganului. Teama, mai mult: gândul terorizant de a pierde în străinătate două din limbile mele s-a risipit în momentul, în care am început să traduc. Pentru mine ca traducătoare scrisul înseamnă un contact permanent cu peisajele literare din România, Ungaria și Germania, dar și un prețios contact uman cu oameni ai condeiului din aceste țări. Din păcate a trebuit să constat, că interesul pentru literatura română în traducere e relativ redusă în Germania, respectiv, că puținii traducători arivați de aici acoperă necesitățile pieții literare. Nu altfel se prezintă situația unei alte literaturi „minore”, a maghiarei. Cum și numărul revistelor literare care aduc texte din Europa de Sud-Est e cam redus (receptive pentru textele mele au fost revistele „Ostragehege”, „Neue Sirene”, „Der Literat”, „Passauer Pegasus”), am reușit să plasez doar traduceri din Ana Blandiana, Angela Marinescu, Marius Ianuș, Cristian Popescu, Eta Boeriu, Marin Sorescu, Ștefan Augustin Doinaș, Ileana Mălăncioiu, Mircea Dinescu și Daniel Bănuțescu. Traducerea completă (împreună cu soțul meu Robert Schiff) a ciclului *Joc secund* al lui Ion Barbu a fost publicată doar în revista online „cet” din München, deși lucrarea ar merita un public mai larg. Ea ar completa respectiv ar înlocui singura traducere selectivă din Ion Barbu în germană pe care o cunosc (*Ion Barbu. Das dogmatische Ei*, Kriterion, 1981). Ion Barbu a fost obiectul preocupării mele din totdeauna: În 1984 a apărut la editura Eminescu în traducerea mea din maghiară în română lucrarea exegetică *Ion Barbu. Gest închis*, al lui György Mandics, iar în 1997 am ținut câte o conferință despre Ion Barbu și probleme ale traducerii poeziilor sale la

Universitățile din München și Hildesheim. Scrisul e deci ancoră și punte peste țări și literaturi. E ceva, pentru care se merită să trăiești.

V.B.: *Ați trăit sub mai multe regimuri politice... Cum v-a afectat structura artistică, s-a transpus aceasta în scrisul dumneavoastră? Povestiți-ne câteva momente speciale din experiența Dumneavoastră de viață.*

I.S.: Ca scriitor reflectezi asupra diverselor etape ale vieții tale, care în cazul meu s-au înscris în mai multe regimuri politice perindate pe firmamentul politic al țării în cei 41 de ani trăiți în România. Astfel în romanul autobiografic *Sarea stepei* am chibzuit asupra vârstei mele preșcolare în comuna Deta, unde nu am fost primită în grădinița germană din cauza atitudinii de opoziție a tatălui meu față de dictatura național-socialistă a lui Hitler. Cum grădinița maghiară fusese închisă în acei ani, am frecventat grădinița cu limba de predare română — un prim contact cu o limbă și oameni, care, din păcate a lăsat puține urme, fiind încă prea mică. La stimularea tatălui meu, profesor la școala din pământ bătătorit și acoperită cu stuf de pe Bărăgan, la ridicarea căreia am contribuit și eu ca și copil în vara anului 1951, sub regimul democrat-popular al lui Gh. Gheorghiu Dej, am luat parte la vârsta de 12 ani — la numai un singur an de învățământ la o școală românească — la concursul literar „Oameni de azi — constructori ai vieții noi” inițiat de revista „Tânărul scriitor”. Scrisesem o nuvelă despre un pionier, care a săvârșit, cu periclitarea propriei vieți, un act de eroism. Am indicat ca adresă de expeditor adresa unui unchi, la care s-a prezentat după câteva luni o delegație spre a-mi înmâna „un premiu mare, în bani”. Mai păstrez și azi scrisoarea Uniunii Scriitorilor cu modificarea premiului într-un abonament pe un an la două reviste, din care mi-a parvenit un singur exemplar, după ce s-a aflat adevărul despre mine. Această scrisoare m-a paralizat pe mai mulți ani, fiind dovada stigmatizării mele și a zădărnicii oricărui efort de a-mi schimba soarta. Câțiva ani mai târziu, fiind învățătoare în mediul rural, m-am văzut nevoită să-mi dau demisia din învățământ, deoarece aveam un

copil nou născut și n-aș fi putut să fac naveta, iar un post în oraș, unde aveam domiciliul, nu mi s-a acordat. Ca atare am fost considerată dezertoare și aveam numai dreptul la munca de jos. Am lucrat deci la o întreprindere de export de produse animale, unde am cărat lăzi cu broaște la jupuit. În acel an a venit la putere Nicolae Ceaușescu. Dar am mai fost taxată încă o dată ca dezertoare: după înaintarea actelor de plecare definitivă din țară. Atunci am lucrat la Ambalajul Metalic în sala cazanelor. Nu mai aveam voie să predau la școală și nici să public. Aceste momente din viață m-au acompaniat până în Germania, fără să fi avut deocamdată intenția de a scrie despre ele. Un profesor de la Institutul Goethe, scriitor și el, care s-a interesat de soarta noastră și ne-a vizitat în locuința noastră minusculă din perioada incipientă în lagăr, ne-a spus — spre mâhnirea noastră —, că trebuie să fim foarte fericiți că am avut parte de cele trăite. Ce izvor de inspirație fantastic avem noi! Și încetul cu încetul am început să recurg la acest izvor...

V.B.: Care este principiul esențial pe care-l exersați ca scriitor?

I.S.: Nu-mi fac iluzii cu privire la posibilitatea de a schimba prin scris ceva în societate, în politică sau în domeniul moravurilor. Această posibilitate li s-a luat scriitorilor din mână. Piața e complexă, e de nepătruns și de necuprins. Nu i se dă ascultare, cel puțin în occident, unui scriitor, care nu e de calibrul lui Günter Grass sau al lui Martin Walser. Ca principiu conducător mi-am propus sinceritatea cu mine însămi și cu cele trăite.

V.B.: Scrieți și proză scurtă și roman, și alte genuri, care credeți că e mai aproape de gusturile cititorului de azi?

I.S.: După perioada, în care romanul cucerise piața, cred că acum are din nou proza scurtă căutare. Ea e și mai conformă cu ritmul trepidant al vieții. Poezia, care în anii mei petrecuți în țară avea mare căutare din cauza posibilităților subversive ale limbajului metaforic, în Germania e copilul vitreg al genurilor literare. Lirica nu se predă în școli, generații întregi nu au acces la

înțelegerea limbajului poetic. E aproape exclus să găsești o editură, care riscă să scoată un volum de poezii fără contribuția materială a autorului. Eu mai scriu și critică literară comandată de reviste literare — aici cel puțin am siguranța publicării textului — precum și eseuri. În tot cazul e recomandabil să te asiguri în prealabil de consimțământul redacției.

V.B.: Relația cu publicul cititor în Germania modernă, tehnicizată... Știu că se organizează lecturi plătite... că se fac diverse întâlniri cu scriitorii. Cum le percepeți ca scriitor venit din România? Sunteți invitată?

I.S.: Editurile sunt interesate să se vândă cărțile, ca atare înhamă autorul la lecturi organizate. Dar astfel de lecturi, întâlniri cu scriitorii organizează și diversele asociații sau cercuri literare, care plătesc onorare și în multe cazuri acordă și premii literare. La astfel de lecturi de prezentare a antologiilor sau de prezentare a unei cărți scrise sau traduse de mine precum și la prezentarea unui scriitor pe care-l cunoșteam mai bine am participat și eu. În prezent frecventez ședințele unei fundații lirice din München, „Lyrik-Kabinett”, unde citesc poeți contemporani germani și din străinătate invitați și astfel am ocazia să mă informez despre ce se petrece în domeniul liric pe plan național și internațional. M-am obișnuit cu stilul acestor întâlniri, care diferă de cel cunoscut din cercurile literare timișorene. Ele nu au un caracter formativ și de educare, ci numai de prezentare, deci decurg complet fără critică.

V.B.: De unde provin personajele prozelor Dv.?

I.S.: Personajele prozelor mele au o proveniență foarte variată: membrii familiei mele, eu însămi la persoana întâi sau sub un pseudonim, prieteni din copilărie, colegi de muncă, un vecin de la etajul nostru, un medic care m-a tratat, membrii unui cerc literar etc. Oricine, observat în trăsăturile sale esențiale poate deveni subiectul unei scrieri. Important e, ceea ce faci din persoana respectivă în scris.

V.B.: Mai aveți legături cu literatura română?

I.S.: Prin intermediul autorilor traduși sau a persoanelor care i-au mijlocit — aici vreau să-l menționez pe dl. Alexandru Sahighian de la redacția „Lettre Internationale” (Centrul Cultural Român din București), căruia îi sunt foarte obligată —, știu în linii mari, ce se petrece pe tărâmul literar românesc. Îmi lipsesc însă revistele literare și cărțile, care îmi parvin foarte sporadic.

V.B.: *Care ar fi rostul scriitorului astăzi? Dar condiția sa într-o lume materialistă, tehnicizată?*

I.S.: Scriitorul este un idealist, altfel nu ar scrie. Dar el scrie dintr-un impuls lăuntric, care nu ține cont de remunerare. Într-un trecut nu atât de îndepărtat putea Erich Kästner să cumpere a vilă din onorarul încasat după cartea *Emil și detectivii* scrisă pentru tineret. În zilele noastre ar fi de neconceput așa ceva. Azi are orice un preț, numai literatura nu. Dar și scriitorul trebuie să trăiască din ceva, ca atare face compromisuri, trudește pentru bani, se epuizează în ocupații străine în dauna procesului de creație. Cum nimeni nu se interesează de producția sa literară, trebuie să fie un fanatic convins de propriul adevăr, pentru a continua. Pe vremuri cartea a avut o influență covârșitoare asupra cititorului, fiind aproape singurul izvor de informație. Acest rol l-au preluat din ce în ce mai mult mediile, care propagă informațiile pe cale auditivă și vizuală, mai atractivă și pe lângă folosirea cărora sunt posibile, concomitent, și alte preocupări. Exclusiva preocupare cu cititul e considerată greoaie. Rezultatele studiului Pisa vorbesc pentru sine: în Germania lasă competența cititului la școlari mult de dorit. Ei petrec zilnic ore în fața televizorului și nu iau o carte în mână. Scriitorul ar trebui să readucă cititorul la carte. Se fac diverse încercări în acest sens cum ar fi de ex. cărțile auditive, fixate pe disc, care însă nu sunt decât compromisuri în favoarea mediilor. Cred că fiecare scriitor va trebui să găsească în viitor calea la cititor în funcție de competența și inventivitatea proprie.

V.B.: *Literatura v-a „salvat” sufletește vreodată de impactul cu viața și condițiile socio-politice pe care le-ați înfruntat?*

I.S.: Și totuși afirm că procesul de producție literară are un caracter mântuitor. Altfel, de exemplu, dacă nu aș fi lucrat în orice moment liber la traducerea cărții foarte exigente de critică literară a lui György Mandics despre Ion Barbu, nu cred că aș fi rezistat la cei trei ani de excomunicare din societate premergători plecării mele definitive din țară. Ori eu m-am cramponat ca înecătorul de un fir de pai de această lucrare, despre care la ora aceea nici nu speram să vadă cândva lumina tiparului.

V.B.: *Care este configurația literaturii scrise de tineri azi, acolo?*

I.S.: Literatura tinerilor se întrece în general în experimente, în exacerbarea sexului, a perversității sexuale, a scandalului cu orice preț. Dar există și o literatură sănătoasă, exigentă, pe care o promovează instituția Literarisches Colloquium din Berlin, care acordă burse de ședere. La concursul literar anual din Klagenfurt denumit după poeta Ingeborg Bachmann selecționează un juriu constituit din somități literare și critice tinerele talente, viitorul celor premiați fiind asigurat după acest debut.

V.B.: *Ne-ar face plăcere să aflăm ce reviste literare vă sunt aproape, unde publicați, care sunt genurile de manifestări literare la care participați.*

I.S.: Revistele cu deschidere pentru Europa de Sud-Est sunt reduse la număr. La München editează Institutul pentru cultura germană și istoria Europei des Sud-Est revista de înaltă ținută „Spiegelungen” (fosta „Südostdeutsche Vierteljahresblätter”), unde sunt binevenite textele centrate pe această regiune. Aici colaborez încontinuu din anul 1984. Revistele „Ostragehege” din Dresda, „Sprache im technischen Zeitalter” din Köln, „Passauer Pegasus” din Passau, „Der Literat” din Berlin, „Wiecker Bote” din Greifswald, „Literatur in Bayern” și „Neue Sirene” din München, „Kafka” (între timp suspendată) și „Kulturpolitische Korrespondenz” din Bonn etc. sunt reviste, care au adus în decursul anilor multe din textele mele. În Austria am colaborat la

revistele „Perspektive” din Graz, „Script” din Klagenfurt (suspendată) și „Bécsi Napló” din Wien. Colaborez cu traduceri și la reviste din Ungaria („Mühely” din Veszprém, „Irodalmi jelen” din Budapesta). Viața literară din München e foarte variată; ca scriitor trebuie să-ți pui priorități pentru a nu pierde fiecare seară la câte un eveniment literar. Mă limitez la lecturile din „Lyrik-Kabinett” și din „Literaturhaus” cât și la expoziții de cărți.

V.B.: *Ce anume ați păstrat în scrisul Dumneavoastră din specificul spiritual al României în care v-ați format?*

I.S.: Poate optica asupra lucrurilor. Modestia. Atenția acordată naturii și viețuitoarelor ei. Condescendența față de cel oropsit de soartă. Tradiții care diferă de cele din Germania. Reevaluarea și așezarea muzicii și a artei populare românești pe un pedestal mai înalt. Consider de-altfel, că cei cinci ani de deportare pe Bărăgan au însemnat pentru noi, copii, și un câștig. Am învățat să muncim cot la cot cu adulții, ceea ce ne-a prins bine mai târziu în viață unde trebuia — în România ca și în Germania — să aducem întotdeauna un randament sporit față de alții. Ne-am hrănit modest, aproape vegetarian, și am învățat să împărțim ce aveam cu ceilalți. Am înțeles să-i stimăm pe basarabeni mai săraci decât noi, care au pierdut pentru a doua oară totul și totuși trăiau și munceau cu o seninătate exemplară. Acolo am decis să aleg învățatul ca mijloc de evadare, de înălțare spirituală, deși în primii doi ani ni s-a interzis urmarea oricărei forme de învățământ superioare școlii generale. Mi-am făcut studiile — cu excepția celor doi ani de la Institutul Pedagogic — la fără frecvență.

V.B.: *Într-o Europă Unită cum se pot întâlni literaturile? În ce vă privește, faceți parte din două culturi. Cum se simte aceasta?*

I.S.: Mă simt aparținătoare la trei culturi, pe care le susțin și le reprezint prin mijloacele unei traducătoare. Credeam însă că Europa Unită va deschide mai multe posibilități vehiculării printre culturi. Nu ajunge ca o țară să fie prezentă la târgul de carte din Leipzig sau Frankfurt. Târgul de carte din Leipzig prezintă de

altfel prin tradiție mai multă deschidere față de Europa de Sud-Est. Ar trebui mai multe reviste bilingve precum și edituri care să scoată cărți în două limbi. Iar la întâlnirile cu cititorii să se citească textele în ambele limbi, așa cum se procedează în general la München. Proiecte literare comune și invitații reciproce ar înlesni o orientare mai largă, dincolo de frontiere despărțitoare.

V.B.: Editarea unei cărți în Germania actuală este o problemă financiară doar, cum a devenit adesea și la noi, există asociații care susțin aceasta?

I.S.: Deși editarea unei cărți a devenit într-adevăr doar o problemă financiară, totuși un scriitor care se respectă nu-și finanțează cartea. De acest principiu m-am ținut și eu până în prezent. Ideea mea este: ori știu să scriu și atunci mă descoperă o editură, ori nu și în acest caz ar însemna să stea cărțile plătite de mine în casă fără să ajungă la cititor. În cel mai bun caz le-aș putea face cadou în cercul de prieteni, ori cu asta n-am rezolvat nimic. E drept că datorită acestei idei preconceptuate stau cu manuscrisele în sertar, respectiv le trimit la toate editurile serioase, care nu cer „contribuții la cheltuielile de tipar”. Iar timpul trece. Există în schimb asociații și fundații, precum și concursuri organizate de magistrate, de posturi de radio etc. pentru finanțarea publicării unei cărți. Cu finanțarea unei fundații particulare mi-a ieșit în toamna anului trecut volumul de nuvele *Világtalan ház* (Casă fără lumină) la Arad.

V.B.: Care sunt criteriile de departajare a valorii de nonvaloare? Critica de întâmpinare, revistele de specialitate sunt ușor de accesat?

I.S.: Revistele și editurile serioase dispun de lectori calificați, cu putere de discernământ. Dar tot mai frecvente sunt redacțiile unde, din motive de economie, s-a renunțat la lecturarea textelor. Acolo se pretinde doar o dischetă cu textul care va apărea fără să fie văzut de o persoană autorizată. Ori eu consider că delegarea resortului de lector la autor e o greșeală enormă. Revistele de critică literară constituie un domeniu aparte, dar au și

multe reviste literare un compartiment de critică. Criticul literar trebuie să se afirme, să dovedească calități reale pentru a fi cooptat. Astfel la relativ noua revistă de critică literară „Literaturen”, fondată de doamna Sigrid Löffler nu am fost acceptată. În schimb cu primul meu articol scris cu ani în urmă pe un ton critic pe marginea romanului *Die letzte Welt* al lui Christoph Ransmayr despre Ovidiu în exil la Tomis am fost cooptată ca recenzentă la revista „Der Literat” din Berlin.

V.B.: *Vorbiți-ne de câțiva scriitori contemporani care vă sunt aproape, pe care îi lecturați cu plăcere.*

I.S.: De la sosirea în Germania m-am angajat la citirea marilor scriitori germani Günter Grass, Martin Walser, Siegfried Lenz, Heinrich Böll, Horst Bienek, urmărind și azi toate publicațiile noi ale lor. Thomas Mann e un scriitor fascinant. La fel Joseph Roth, care descrie declinul și sfârșitul monarhiei austro-ungare. Dar apar o mulțime de cărți noi, care populează biblioteca mea: Daniel Kehlmann, Bernhard Schlink, Marlen Haushofer, Hans Ulrich Treichel... Aș dori să citesc cărțile lui Mircea Cărtărescu în original. Cărțile nu sunt ieftine, totuși încerc să fiu „à jour” și cu aparițiile din literatura franceză și cea internațională.

ANA SIMON

(hispanistă, scriitoare, traducătoare, autoare de scenarii de film,
soția fostului actor François Simon, fiul marelui actor
Michel Simon)

„Acasă, mereu, în drum spre Ithaca”

Veronica Balaj: Iată-vă din nou la Timișoara. Cu alte proiecte?

Ana Simon: Drumul până aici, e ca drumul spre Ithaca.

V.B.: Ziceam că totdeauna aveți un proiect. De data aceasta?

A.S.: Un film documentar despre Rilke. Știți că el și-a petrecut ultimii ani în Elveția. O prietenă a lui a scris un text despre el, eu l-am purtat cu mine multă vreme, și apoi m-am gândit să-l fac public. Un Mecena i-a oferit o casă în Vallè, un peisaj superb, din fața scărilor de la intrare, e ca și când ai privi spre imaginea raiului. Așa zic eu. Totul pare că vine din poezia lui. Filmul l-am montat la TVR Timișoara, lectura este în franceză, dar am înregistrat chiar prin amabilitatea Dv., aici la Radio Timișoara și o variantă în limba germană. Să veniți la vizionarea de vineri.

V.B.: Desigur. În parte, am văzut filmul, dar nu știam dacă este singura „surpriză” cu care ați venit din Elveția la Timișoara. Vă felicit! Acum, v-aș propune să vorbim, punctat, despre marile personalități pe care le-ați cunoscut în mediul cultural elvețian și francez, unde ați trăit o viață alături de soțul Dumneavoastră, renumitul actor François Simon. Am putea începe cu el...

A.S.: A, sunt atâția ani de când François nu mai este, cineva mi-a spus cândva, știi, au trecut doi ani de la moartea lui François, iar eu, care mi-am schimbat între timp concepția despre viață și moarte m-am mirat și-am spus „da”?. Atât am spus. Am acceptat întrucâtva concepția dacilor privitoare la moarte. M-am dedicat memoriei lui și nu mai puțin, marelui Michel Simon, fostul meu socru. Am scris despre ei, am realizat filme documentare...

V.B.: *Unii spun că fostul Dumneavoastră soț, François Simon a venit în Elveția pentru a se realiza întrucât tatăl său era atât de mare, de renumit, iar în preajma lui, ar fi fost imposibil să aibă un loc artistic personal.*

A.S.: Elveția i-a primit pe mulți artiști, mai ales francezi. De la Erasmus încoace au tot venit, de aceea Elveția are o noblețe. Asta mi-a plăcut și mie. Eu am terminat la București spaniola, sunt hispanistă, dar mi-am petrecut anii în spațiul culturii elvețiene de limbă franceză, și în Franța.

V.B.: *Dintre foarte multele momente culturale trăite de Dumneavoastră, v-aș propune să ne oprim pentru început la Lucian Blaga. Blaga la Berna...*

A.S.: A, da. Era în anii treizeci. La Berna. Toate ziarele elvețiene vorbeau despre poezia lui. Cred că era mai cunoscut atunci decât acum în Elveția. Eu țin legătura cu fiica poetului, cu Dorli.

V.B.: *A propos de hispanism, de cultura română, Lucian Blaga a fost tradus în spaniolă de profesorul George Uscătescu de la Universitatea din Madrid...*

A.S.: L-am cunoscut pe domnul profesor chiar la Madrid. Știu că el l-a cunoscut și pe Brâncuși. În documentările mele pentru filmul despre oameni de cultură români din Franța, am aflat că pe Brâncuși îl admirau pentru frumusețea și prestața sa și vânzătorii de pe stradă. Când mergea să-și ia pâine, toți ieșeau să-l vadă! Avea un farmec unic... Credea că

sculptura nu e un scop în sine, ci o „complicație rezolvată”. Am intrat în atelierul fost al lui Brâncuși de multe ori...

V.B.: Ați făcut filmul Triptic, păstrat la Cinematecă, ați realizat și altele. În materialul documentar și afectiv pe care-l dețineți se află, desigur, și Cioran și Ionesco.

A.S.: Pe Cioran l-am întâlnit de mai multe ori, dar nu s-a lăsat niciodată filmat. Bine că totuși a reușit s-o facă domnul Liiceanu. Dar pentru că insistam, Cioran mi-a zis că s-ar putea ca până la urmă să cedeze, dar nu s-a lăsat totuși filmat.

V.B.: Cum era în conversații? Profund, pesimist, spumos, ironic?

A.S.: Avea farmec. Venea la spectacolele lui François. Un prieten, Vital, spunea despre Cioran că „e atât de pesimist încât, după ce vorbești cu el, devii optimist”. Nu demult am fost din nou la cimitirul Per la Chéz, chiar mă întreba un prieten, în glumă, mai ai și alte pasiuni la Paris în afară de cimitire?, dar eu vreau să reconstitui, pe cât se poate, imaginea unor oameni de seamă. Atâtea vreme cât ne amintim de ei, înseamnă că, încă mai există, mai persistă imaginea lor așa că, vă spuneam, mi-a rămas în minte o imagine filmică în Per la Chéz, o fată avea o carte în mână și citea la mormântul lui Cioran. Romanțios, dar și real. Cioran s-a considerat totdeauna refugiat. Nu a vrut cetățenia franceză. Era atât de cunoscut încât nu era nevoie.

V.B.: Dar Eugen Ionesco? În relația interumană, ce impresie lăsa?

A.S.: Avea o ironie. Și el, ca și Cioran acaparau prin simpla prezență.

V.B.: Răzbătea conștiința propriei valori, orgoliul?

A.S.: Nu. Nici vorbă. Acești oameni nu erau orgolioși. Cu Ionesco am avut prilejul să cinăm de câteva ori. De orgoliu nu cred că poate fi vorba. Orgoliul e greu de purtat. Este un balast. Te încurcă.

V.B.: Pe Mircea Eliade cum vi-l amintiți?

A.S.: Am să vă povestesc o întâmplare mai aparte. Eram la Chicago. Făcusem o dublă pneumonie. Medicul care m-a salvat, Emil Popescu îl chema, m-a rugat să-i fac cunoștință cu Eliade. Am spus O.K. I-am dat un telefon, doamna mi-a răspuns că el nu se simte prea bine și vizita să nu dureze prea mult. Cu medicul meu a venit și un alt coleg medic, care, întâmplător, avea trusa la el și l-a consultat pe Eliade. I-a prescris medicația. Era magic totul în momentul acela. Ca în filmul făcut după nuvela *Omul fulgerat*, realizat de Copola. Eu așa m-am simțit. Magic.

V.B.: *Pe lângă realizarea de filme documentare, scrieți și poezie în limba română. Totul pentru cultura română. Conceptul de interculturalitate îl ilustrați minunat prin ceea ce faceți.*

A.S.: Eu mă simt bine că fac parte din România. M-am născut în Banat, am făcut școala la Liceul Carmen Silva, la Timișoara... Nici n-aș gândi vreodată c-aș fi vrut să mă nasc în altă parte. Fiind apoi atâția ani într-o altă țară unde m-am acomodat imediat, poate și pentru că știam limba franceză și spaniolă, și văzând ce pleiadă de artiști români au îmbogățit cultura franceză, m-am dedicat imortalizării lor. Pe cât mi-a stat în puteri. Închipuiți-vă că, La Comedie Française a avut patru mari artiști români, de Elvira Popescu se știe, dar de Yonell? Un foarte mare artist, așa se semna, își franțuzise numele din Ionel, însă nu și-a luat cetățenia franceză. Era prea mare, prea cunoscut ca să aibă nevoie de un act pentru ca Franța să-l accepte. Exact ca și Cioran. Nici el nu și-a luat cetățenia franceză, sau Lipatti. François asculta muzica lui. Sau Enescu... Un magnific. A înnobilat muzica și a onorat cultura franceză. Se spune că pe vremea când avea vreo 13 ani, urmând să plece la Viena, a întrebat-o pe mama sa „pot să spun acolo că sunt român”? Mama sa i-a confirmat mirată de întrebare. Răspunsul băiatului a fost: „Mi-e teamă să nu fie invidioși”. Și câte alte nume n-ar putea fi exemplu! Mă refer doar la cele despre care

am scris, sau am făcut un film. De pildă, pe sculptorul Anghel nu-l pot uita. Purtase ani la rând în bagaj, în buzunar, o singură carte: poeziile lui Eminescu. O ediție veche. Avea un cult pentru el. Așa se explică în realizarea bustului poetului. Ei bine, știți că sculptorul Anghel a murit la mănăstirea Pasărea? Mi-a oferit cartea aceasta de poezii pe care o purtase atâția ani cu el. M-a impresionat. Ca și faptul că l-am întâlnit la patul de suferință al Mariei Tănase. Marea artistă i-a spus, „Ai venit, ursule? Să-mi faci și mie bustul sculptat”! Din păcate, Anghel n-a mai apucat să-l realizeze. Sunt bogată emoțional cu atâtea întâmplări legate de mari oameni. Eu trăiesc în țara lui Rousseau și cred în dreptul fiecăruia de a se manifesta, de a se realiza liber. Personalitățile culturale dispărute mai au acest drept la rămânere prin ceea ce noi putem face în memoria lor.

V.B.: E bine că în vremea noastră, principiile lui J. Jacques Rousseau mai răzbat chiar și în Elveția, în Geneva, unde i-au fost cândva arse cărțile.

A.S.: Bine că timpurile s-au schimbat în bine. S-au reabilitat și elvețienii, acum și-l revendică pe Rousseau.

V.B.: Și cultura își are meandrele sale în istorie.

A.S.: Fiecare la vremea lui este obligat să facă măcar un gest de restituire și păstrare a memoriei înaintașilor de valoare.

V.B.: Ați făcut-o cu prisosință. Vă mulțumesc pentru această convorbire.

A.S.: Cu drag.

Timișoara, februarie, 2007

FLORENTIN SMARANDACHE

(recunoscut matematician pe plan internațional, poet original,
teoreticianul curentului paradoxist în poezie)

„Emigrantul poartă țara în suflet”

Veronica Balaj: Structura Dumneavoastră este... bipolară, sau, exactitatea matematicii se întâlnește ca la Ion Barbu cu limpezimea înaltă a poeziei?

Florin Smarandache: Din păcate... da! Uneori simt că mă pierd creând în direcții diferite, simt că mă rup în două și nu ajung la nici un capăt. Dar nu pot să abandonez pe moment nici una! Fără să mai pun în balanță că existența mi-o asigur din ... computere! Aș zice „arta computerelor”, fiindcă începe să mă atragă să mă ajute în redactarea lucrărilor literare sau științifice, stocarea, actualizarea lor... Ba mai mult în... creația poetică! Pur și simplu nu vreau să-l urmez pe Ion Barbu — deși toată lumea este tentată să facă această comparație datorită formației (și informației) mele profesionale. O serie de non-poeme sau a-poeme am, și compun încă, asistat de această mașină electronică care-mi devine indispensabilă. Am sărit peste câteva etape în evoluția unui om de litere: de la scrisul olograf, direct la ordinator!... adică: niciodată n-am posedat o mașină de dactilografiat (pare ciudat pentru un literat!... manuscrisele fiindu-mi bătute de unchiul meu, ori de secretare), și nici vreun *WordProcessor*. Ca un aborigen din comuna primitivă, sărind peste sclavagism și feudalism, în era cibernetică occidentală! Așadar... alerg pe trei drumuri... probabil de unul singur! Și asta cu atât mai rău, deoarece în societatea modernă — și mă uit la

americani — fiecare se perfecționează într-un domeniu strict (din cauza concurenței și-a exploziei de informații căreia nu-i mai faci față). Îmi trece prin minte un aforism cu humor al lui Octavian Paler: „Specializarea înseamnă să cunoști din ce în ce mai mult despre din ce în ce mai puțin, până ajungi să știi totul... despre nimic!”

V.B.: Ați rămas un scriitor român indiferent de limbile în care ați publicat?

F.S.: Dacă nici Eliade n-a scris în franceză sau engleză — cu excepția lucrărilor științifice, la care contează mai mult ideile/noțiunile transmise și mai puțin stilistica —, ce rost ar avea să m-apuc eu? Concurând cu, vorba' ceea, băștinașii! Am încercat traduceri între cele trei limbi — mai degrabă pentru deprinderea idiomurilor de care m-am izbit: fie lucrând în Maroc la un liceu ca profesor cooperant, fie prin exil în America. Desigur, mai ușor este să te exprimi în limba maternă: de aceea îmi țin jurnalul în românește, singura creație pe care mai sunt în stare s-o continui... Emigrantul poartă cu sine țara în suflet. Nu mi-a fost totuși dificil să fac experimente paradoxiste în franceză și engleză, mai ales în poezie. Îmi place să mă joc cu literele, câteodată ca un copil în țărână! De la caligramele lui Appolinaire, dadaismul lui Tzara, absurdul lui Ionesco, până la concretismul brazilian (Augusto de Campos și grupul Noigandres). Mă atrage avangarda literară fiindcă nu-s în stare să creez nimic clasic! Pe urmă: în general, caut diferența specifică în artă de la un creator la altul, de la un gen literar la altul - pentru încălcarea tuturor frontierelor. Lucrările de cercetare matematică, așa cum s-a născut în lumea științifică, le public normal în engleză.

V.B.: Să facem cunoștință cu omul original de aici, de la noi...

Smarandache Florentin adică eu...

Născut la 10 decembrie 1954 în Bălcești, județul Vâlcea, din părinții Gheorghe și Maria (Mitroescu) Smarandache. Am

urmat școala generală în comuna natală, apoi Liceul Pedagogic din Craiova (1969–1972) și Râmnicul Vâlcea (1972–1974) obținând diploma de învățător. În perioada 1974–1975 efectuez stagiul militar cu termen redus (9 luni) în Medgidia. Student la Universitatea din Craiova, Facultatea de Științe, Secția Informatică (1975–1979), o absolv ca șef de promoție, primind recomandare de la Consiliul Profesorial al Universității să lucrez în învățământul superior. Încep colaborarea cu probleme propuse, note, și articole la „Gazeta Matematică” și alte reviste românești. Repartizat la întreprinderea de Utilaj Greu din Craiova ca analist-programator (1979–1981), trec în învățământ ca profesor de matematică la Liceul „Petru Poenaru” din Bălcești (1981–1982), după aceea profesor cooperant în Maroc predând matematicile în franceză la Lycee Sidi El Hassan Lyoussi din Sefrou (1982–1984). Iau contact cu matematicieni și scriitori din perimetrul francofon (François Le Lionais, Eugen Ionesco, Alain Bosquait, Tzvetan Todorov, Grupul de literatură experimentală „Oulipo” din Paris etc.). Revenit în țară, am fost profesor la Colegiul „N. Bălcescu” din Craiova (1984–1985), având printre elevi pe Mirel Mocanu, Mugurel Barcău evidențiați la olimpiadele internaționale de matematică. Mi se refuză dreptul de a participa la Congresul Internațional al Matematicienilor din Berkeley, California, 1986, iar Inspectoratul Școlar Județean pe motive politice nu-mi mai acordă post (septembrie 1986–martie 1988), trăind din meditații particulare de matematică. Din nou profesor, la Școala Generală nr. 32, Craiova, până în toamna anului 1988, când obțin un pașaport de turist pentru Bulgaria. De aici m-am imbarcat ilegal pe un vapor ajungând în Turcia, unde am cerut azil politic. Petrec un an și șapte luni (9 septembrie 1988–23 martie 1990) în lagărele turcești din Istanbul și Ankara, efectuând munci necalificate pentru a supraviețui. Emigrant în Statele Unite, lucrez din iulie 1990 ca inginer la corporația de computere Honeywell din Phoenix, Arizona. Din primăvara lui 1991,

doctorat în Teoria Numerelor, la Arizona State University, Tempe, sub îndrumarea profesorului Andrew Bremner din Anglia.

V.B.: *Sunteți în toate tratatele matematice...*

F.S.: Smarandache rămâne cunoscut în Teoria Analitică a Numerelor prin noțiunea care-i poartă numele, Funcția Smarandache: $S(n) = \text{cel mai mic întreg astfel încât } [S(n)]! \text{ se divide la } n$. (Vezi recenzia lui Constantin Conduneanu în „Libertas Mathematica”, Texas, State University, Arlington, Vol. 9, 1989, p. 175; articolele semnate de cunoscutul scientist englez Mike Mudge despre *The Smarandache Function* în *Personal Computer World*, Londra, iulie, 1992, p. 420, respectiv februarie 1993, p. 403; nota *Smarandache Function featured*, de Debra Austin, în *Honeywell Pride*, Phoenix, Arizona, Year 6, No. 10, iunie 22, 1993, p. 8 etc.). Prof. dr. V. Seleacu și lect. dr. C. Dumitrescu de la Universitatea din Craiova, împreună cu studenți, au format un colectiv de cercetare privind proprietățile acestei funcții. Sunt recenzat la „Zentralblatt für Mathematik” (Germania) în „Teoria Numerelor”, și editor asociat la revista „Octogon” (Brașov). Am publicat peste 40 articole și note matematice, și 4 culegeri de matematică.

V.B.: *În literatura SF?*

F.S.: Am inițiat Mișcarea Literară Paradoxistă prin anii 80 ca un protest împotriva totalitarismului: „A scrie literatura fără să scrii literatura de foc (!) pagini goale, desene, ciorne, semne arbitrare, picturi... până la poezia generalizată în spații nedimensionale sau de-s dreptul științifice (Banach, Lobacevsky, Riemann etc.)... de exemplu, un poem poate fi: un obicei, o ființă, un fenomen, o stare, o idee — inteligibil într-un limbaj universal!” Astfel a creat: *Le sens du non-sens*, Ed. Artistiques, Fes, 1983; *Anlichainbres/ Anlipoesies/ Bizarrieres*, Ed. Inter-Noreal, Caen, France, 1989; *Non Poems*, Phoenix, 1990, *Le Paradoxisme: un nouveau mouvement*

litteraire, Bergerac, 1992; un roman intitulat în mod paradoxist *NonRoman*, Editura Aius, Craiova, 1993, o trilogie teatrală *Metalstorie*, Editura Doris, București, 1993, pe lângă altele. Din 1985 ține un jurnal (din timpul dictaturii, din lagăr, din exil). În domeniul literelor a colaborat la peste 70 periodice românești și străine („Luceafărul”, debutând sub semnul lui Geo Dumitrescu prin 1980, „Orizont”, „Haiku”, „Lumea Liberă”, „Ramuri”, „Rebus”, „The Owen Wister”, „Tempus Fugit”, „ppHOO”, „La Licorne”, „International Poetry” etc.) și a publicat 16 volume, printre care: *Legi de compoziție internă. Poeme cu... probleme!*, Fes, 1984; *Clopotul Tăcerii* (versuri haiku), București, 1993. Și-a tradus o parte din lucrări în franceză și engleză (*Sans moi, que devienchait la poesie?*, Editions de la Tombec, Quebec, 1993; *Dark Snow*, Erhus Univ. Press, Chicago, 1992 etc.), altele i-an fost tălmăcite în spaniolă, portugheză și italiană. Am fost inclus în 17 antologii românești (*Umbra Libelulei*, editor Florin Vasiliu, 1993), franceze (*Les Poetes et l’Amerique*, Grassin, Paris, 1991), italiene (*Goccia di Luna*, editor Marisa Borrini, Bastrenioli, 1993), americane (*Peceptions*, Vol. 1 & 2, editor Richard Bearse, New York, 1991), indiene (*World Poetry*, editor Krishna Srinivas, Madras, 1992) etc. Membru al mai multor organizații literare: Societatea Română de Haiku, Modern Languages Association (U.S.A.), World Academy of Arts and Culture, International Poets Academy (India), Academie Francophone (France), World Poetry Research Institute (Republic of Korea) etc. (Am citit din biografia autorului inclusă în *Enciclopedia Români în știința și cultura din Occident*, aflată în curs de apariție la editura Academiei Româno-Americane din California).

V.B.: *Litera scrisă, cuvântul stilizat artistic ce semnifică pentru Dumneavoastră? E ceva vital? Nevoia de a scrie, vreau să spun.*

F.S.: Am considerat scrisul ca pe o metodă psihoterapeutică și astfel s-au născu! jurnalele: din timpul dictaturii,

din lagăr (intitulat *Fugit*, care trebuie să apară la sfârșitul acestui an la București), și din exilul american: o descărcare a sufletului de toată durerea și anxietățile care-l bântuie. Mă mir cum foaia de hârtie poate să suporte atâtea! — zic cu autoironie! Am considerat scrisul ca pe un joc înalt, artistic, inventiv, neconformist — și astfel sa născut *Paradoxismul*.

V.B.: *Coordonatele altor literaturi pe care le-ați cunoscut în comparație cu literatura română... Ce șanse avem să fim ceva, ceva mai cunoscuți măcar acum în secolul vitezei informațiilor?*

F.S.: Odată cu deschiderea României spre lume cresc șansele ca literatura noastră să pătrundă în afară. Participări cât mai multe la colocvii, seminarii, congrese, conferințe, expoziții, manifestări artistice... Mă gândesc la succesele recente peste hotare ale Teatrului Național din Craiova cu piesa *Titus Andronicus* în regia lui Silviu Purcărete. Apoi traduceri, traduceri, traduceri... buna distribuie a cărții... În S.U.A. există butada: să știi să te vinzi pe tine însuși, să știi să-ți faci reclamă... După Revoluție s-au deschis centre culturale românești în străinătate: la Paris, la New York. Sper să urmeze și în alte metropole: Tokio, Madrid etc.

V.B.: *Literatura româna, acolo, se pare că nu se... vede...*

F.S.: Există un mic interes al americanilor pentru literatură și artă în general. Acestea mai rezistă prin medii academice, universități, colegii și organizații ori asociații nonprofit. Am găsit prin unele biblioteci americane în special volume de versuri traduse din poeți români contemporani. Mai puțin sau deloc sunt cunoscuți prozatorii, dramaturgii și criticii literari — probabil din cauză că tipărirea unui roman de pildă, costă mai scump. Există și cărți în chiar limba română prin bibliotecile din S.U.A.! Însăși Library of Congress din Washington D. C. deține o frumoasă colecție. Eu am donat o serie de reviste, broșuri, tomuri, cărți, casete, video-casete,

manuscritele românești ori cu subiect românesc la Arizona State University, formând o colecție specială, A fost cazuri când studenți din Departamentul de Educație (viitori învățători sau profesori de școală elementară), având ca temă de seminar „România”, s-au documentat de-acolo. Se pune accent pe multiculturalism într-un continent ca acesta, unde ia naștere o nouă cultură dintr-un mozaic de culturi! Comunitatea românească din Arizona este mai puțin numeroasă și de dată mai recentă — comparată cu cele din Detroit, New York, ori Los Angeles. Căutăm și noi să reprezentăm țara de baștină cât mai bine, fiindcă despre România se știe doar că este țara lui... Dracula!... Omul de rând așa gândește.

V.B.: Cum se poate edita o carte în America? La noi costă imens!

F.S.: Americanii apreciază cărțile care te-nvață să faci ceva, s-aplice în practică... „how to books” le numesc ei. Ce se vinde pe piață contează: oroare, mister, aventuri, sex, parapsihologie... Există scriitori milionari, de pildă Steven King, ori șomeri. Foarte rar și greu se poate trăi din scris! În general, mulți practică o muncă, și-n timpul liber creează. Mai ființează unele fundații care acordă premii, excursii de documentare. Însă procentul celor care beneficiază este mic, și de durată scurtă. Nu trebuie să te aștepti la vreun profit material, de pildă, la apariția unui volum de versuri. Cu foarte mici excepții. Pentru publicarea unei cărți în America se recurge la agenți literari. Care sondează editurile susceptibile de-a fi interesate în subiectul tratat de autor, negociază prețul etc. Bineînțeles, o parte din câștig și-l însușesc ei. Dar, în primul rând trebuie să găsești un astfel de agent, fiindcă nici aceștia nu se bagă una-două pentru orice lucrare. Ci examinează manuscrisul, iar majoritatea n-o fac pe gratis! Desigur, autorul poate investiga și pe cont propriu: are nevoie însă de timpul, banii, și informațiile necesare.

V.B.: Și-acum, despre Paradoxism: intenții, arie de interes, reușite, perspective.

F.S.: Voi căuta să fiu concret și cât mai diversificat. De aceea, prin citate, voi lăsa o gamă întreagă de scriitori, din cele patru colțuri ale globului, să și expună opiniile pro și contra paradoxismului. Ca într-un florilegiu de idei. Însă, mai întâi o mică introducere: Mișcarea literară paradoxistă s-a născut din refuzul de a crea într-o societate ermetică unde până și simțurile erau controlate. Deci, a scrie fără a scrie... a face literatură fără literatură... În final, M.L.P. a generalizat noțiunea de literatură, incluzând în sfera acesteia elemente diametral opuse. De pildă, la Festivalul Inter-național de Poezie (Bergerac, Franța, 13–14 iunie 1992) am vorbit despre poezia tridimensională, astfel: O poezie propriu-zisă reprezintă un poem, o rachetă luându-și zborul reprezintă un poem... un trecător pe stradă reprezintă un poem ajungându-se până la poezia n-dimensională (folosindu-ne de forma abstractă a matematicii), poezii în spații Banach, poezii în spațiul Riemann... Contrar celorlalte avangarde, Paradoxismul nu neagă curente — școlile — operele anterioare. Ci le extinde spre infinit! Literatura obiect — preluată întocmai din natură, nealterată. În S.U.A. editez revista „The Paradoxist Literary Movement Journal” (multilingvă) la care vă invit să colaborați (dacă vă face plăcere!). S-a publicat volumul eseu (dens, documentat, punând punctul pe 1): *Mișcarea Literară Paradoxistă* de C. M. Popa din Craiova o *Anthology of the Paradoxist Literary Movement* (de Jean-Michel Levenard, Ion Rotaru, Arnold Skemer). Comentarii în franceză, română, engleză, spaniolă, portugheză, italiană... cambogiană, chineză privind paradoxismul. Are adepți în vreo douăzeci de țări, sau mai bine. Corespondența poștală mă sufocă, mă sleiește de puteri. Nu mai am timp și de altceva.

V.B.: Și totuși, avem încrederea că veți descoperi o... formulă vie și matematică, aplicabilă în mod eficient.

F.S.: Inventez, dacă va fi nevoie...

(Radio Timișoara, noiembrie 1993)

ELENA ȘTEFOI

(Ambasadoare plenipotențiar al României în Canada, poetă,
deținătoarea mai multor premii și medalii)

Poezie și diplomatie

Elena Ștefoi, diplomat de carieră, ambasador al țării noastre în Canada, este și ambasadoare a poeziei și culturii românești. Este o persoană directă, o luptătoare. O ființă care știe să îmbine îndatoririle diplomatice, oficiale, cu rigorile artei poetice și cu ascutișurile jurnalisticii. Am întâlnit-o pentru prima oară, în biroul de la Ambasada României de la Ottawa, plină de deschidere, gata să dea interviuri (a petrecut și domnia ei vreo opt ani de cealaltă parte a baricadei, așa că am simțit solidaritatea profesională). Mărturisesc că a fost și este un interlocutor foarte plăcut, pe care și l-ar dori orice jurnalist, pentru că discuția decurge ușor și... la obiect.

Membră a Uniunii Scriitorilor din România, a primit premiul de debut în 1983, premiul Asociației Jurnaliștilor de Limba Maghiară din România (1997). Între 1990 și 1993 a fost secretarul executiv al revistei literare „Contrapunct”, fondată de Uniunea Scriitorilor din România, redactor-șef la „Dilema” (între 1993 și 1997) și doi ani redactor-șef la revista „L’Invitation a Institutului Cultural Francez” din București (1995–1997). A fost timp de șapte ani (1990–1997) corespondent pentru Radio France International.

Elena Ștefoi este de două ori ambasadoarea României în Canada: politic și artistic.

Din 2006 este ambasador extraordinar si plenipotențiar al României în Canada și președinta Asociației Diplomaților Acreditați la Ottawa. În 2006, președintele României, Traian Băsescu i-a acordat Ordinul Național „Serviciu Credincios” în grad de ofițer, iar în 2007 a primit medalia „Meritul Diplomatic”.

Nu știu dacă tot românul e născut poet, dar cei care continuă să scrie poezie în această vreme grăbită, tulbure și cu multe ascuțituri, reușesc să o facă la modul profund. Adică, reușesc să impresioneze nu numai criticii literari, dar și publicul larg.

Festivalul de poezie de la Trois Riviere, din Quebec (Canada), ajuns la a 23-a ediție, propune un dialog inedit între public și poeții invitați.

Interviul de mai jos a fost luat după ce Elena Ștefoi s-a întors de la prestigiosul festival de poezie de la Trois Rivieres (Quebec).

Cristina Mihai: Prin ce se deosebește acest festival de poezie de altele de același fel?

Elena Ștefoi: Concepția acestui Festival, modul lui de organizare și de finanțare, programul propriu-zis, ca și diversitatea țărilor reprezentate compun o reușită strategie pedagogică, menită să cultive gustul publicului și să educe prin artă; Festivalul e de asemenea un instrument de promovare a limbii franceze, a frumuseților naturii provinciei Quebec și a specificului canadian în ansamblul său. În plus, așa cum recunosc oficialitățile federale, provinciale și municipale, care contribuie împreună la sponsorizarea evenimentului, acest Festival a salvat practic localitatea Trois Riviere, stimulând turismul, oferind locuri de muncă, trezind interesul unor companii și transformându-i treptat pe locuitorii ei în adevărați „partizani ai poeziei”. În tot orașul, pe zidurile clădirilor, se află

incrustate versuri ale unor poeți care, de-a lungul timpului, au trecut prin oraș. Oamenii vin să asculte poezie nu doar la Casa de cultură, la Biblioteca municipală, la școlile din localitate sau la muzee, ci și în cafenele, cu un pahar în față pe care și-l cumpără singuri sau la restaurant, luându-și prânzul ori cina, deci plătind să fie în prezența unor autori din diverse țări și să le asculte poemele. Indiferent dacă sunt elevi sau pensionari, adolescenți sau în floarea vârstei, turiști sau prieteni ai organizatorilor, toți cei care formează publicul de la Trois Riviere ascultă poezie într-o liniște admirativă, care spune mult despre propria lor grilă de receptare și despre nivelul lor cultural. Festivalul e organizat pe baza unor reguli precise — și una dintre ele este că fiecare poet invitat trebuie să aibă asupra să cel puțin 50 de poeme traduse în franceză. Lecturile propriuzise ale invitaților străini sunt în limba franceză, dar fiecare autor recită, la fiecare dintre punctele din program în care e inclus, și câte un poem în limba lui maternă.

C.M.: Cine a mai fost „ambasador” al culturii românești?

E.Ș.: Anul acesta, din România a venit poetul Valeriu Stancu din Iași, care este și redactor șef la revista „Cronica”. Și el, ca și mine, s-a aflat a doua oară pe lista de invitați. În ultimii ani, au citit însă poezie la Trois Riviere o întreagă serie de poeți români, care-i include, printre alții, pe Ioana Crăciunescu și pe Magda Cârneci, pe Bogdan Ghiu și pe Rodica Draghinescu.

C.M.: Într-o lume a anglofoniei, ce drum, ce impact propune limba franceză?

E.Ș.: Franceza, ce-a de-a doua limbă națională a Canadei, e în primul rând vehicolul de promovare a diversității culturale și a solidarității prin artă. Festivalul în sine constituie un omagiu adus valorilor francofone atât la nivel național, cât și la nivel internațional. La Trois Riviere vin întâi de toate poeți de limbă franceză din toată Canada: pentru ei organizatorii au acțiuni speciale, premii de diverse categorii și chioșcuri ad-hoc

la care autorii își pot vinde culegerile de versuri. Anul acesta, două tinere poete, Georgette Leblanc din Nova Scotia, și Brigitte Harisson din New Brunswick, au fost practic vedetele ediției, alături de veteranul Pierre Ouellet din Quebec.

C.M.: M-am legat de „cursa” lingvistică dintre limbile engleză și franceză pentru că ne aflăm în Canada, dar ce obstacole sau oportunități poate găsi expresia artistică în alte limbi? Desigur, accentul este pe limba română, care e invadată de „neologisme”, de cuvinte din engleză. Își găsesc ele locul și în poezie sau sunt o „modă” trecătoare?

E.Ș.: Știți bine că limba e un organism viu, că ea se modifică inevitabil în procesul globalizării, că imigranții înșiși contribuie la înnoirea vocabularului și la amestecul sensurilor semantice, că neologismele care par la început barbarisme intră până la urmă firesc în circuitul lingvistic... Franceza din Quebec e fascinantă chiar prin acest specific menținut de tradiția francofonă a secolului 19, peste care a năvălit slang-ul contemporaneității anglofone agresiv mediatizate. Poezia e și o formă de raportare la realitate, nu poate fi doar rezultatul unei artificiale stări ficționale. Ca atare, ea folosește limbajul societății de azi și refuză, tot mai mult, prețiozitățile de salon din veacuri trecute. De ce să ne temem de neologisme ori de curente la modă, și nu să fim oripilați de agramatisme, de trivial sau de golul din suflete consumiste? Și-apoi, multe mode aparent trecătoare au intrat, de-a lungul timpului, în istoria culturii...

C.M.: După un secol plin de tulburări și răsturnări de valori, secolul XXI este încă în căutarea unei „noi așezări” a lumii. Care sunt modalitățile prin care poezia reușește să ajungă la sufletul cititorului catalogat drept grăbit și trăitor într-o lume postmodernă?

E.Ș.: Aș spune că Festivalul de la Trois Riviere oferă un răspuns la întrebarea Dumneavoastră. Am văzut tineri-sandviș care afișau poeme pe străzile centrale ale localității, așa cum

marile firme își fac reclamă la produse cosmetice sau electrocasnice. Am participat la un atelier de creație, în care câțiva poeți, față în față cu un grup de localnici atrași de poezie, trebuiau să scrie pe loc, fiecare în parte și apoi în echipe mixte, câte un poem inspirat de un tablou al unui artist contemporan. Poemele copiilor de la școlile din zonă au fost expuse în parcul din Piața Primăriei, compunând o atractivă și foarte „vizionată” Corde des poemes. Happening-ul poetic și recitalul cu valențe teatrale ale autorilor înșiși sunt noi modalități de adaptare la ritmul postmodern, urmărind captarea atenției unui public grăbit, care are el însuși nevoie să-și „salveze sufletul”, chiar dacă-l înghite vârtejul treburilor zilnice și-l atrage bogăția materială.

C.M.: Cu ce v-ați prezentat la festival?

E.Ș.: Cu un grupaj de poeme traduse de Cristina Montescu, care probabil vor face parte dintr-o plachetă bilingvă promisă Editurii Paralela 45, unde mi-a apărut în 2005 antologia *În urma învingătorilor* este titlul.

C.M.: Este munca de diplomat cea care influențează expresia artistică sau poezia remodelează viața de zi cu zi, inclusiv îndatoririle de ambasador?

E.Ș.: N-aș vrea să exagerez nici într-un fel... Mi-ar plăcea să cred că munca mea din ultimii zece ani și preocupările mele de zi cu zi vor lăsa o urmă în opera mea artistică, după cum știu că anii în care n-am fost decât scriitoare m-au pregătit pentru viața diplomatică într-un mod special — fie și pentru că o solidă educație poetică aduce rigoare și eficiență mesajului, facilitându-ți comunicarea cu cei din jur și valorificarea altor nivele de experiență, de cunoaștere sau de acțiune.

C. M.: În final, nu ne rămâne decât să ne bucurăm și noi de bucuria pe care v-o produce cuvântul scris și înmănușește după rigorile artei poetice.

E.Ș.: Iată poemul pe care l-am citit în prima seara, la Cafe Zenob, atât în varianta franceză cât și în română:

Niciodată din cauza mea

În fiecare zi mă uit cu luare aminte la stânga,
la dreapta, poate mai există un loc liber
în această fanfară. Temele mari nu s-au îmbătat
din cauza mea nici măcar o singura dată.

Pe unde vine veșnicia când vine
cu mașinăria cuvioasă și înstelată?
Umbre zgomotoase dau buzna
între primejdie și trupul tău rămas în urmă

c-un an. Doldora de dignitate
memoria se lasă scuipată în față.
Parcă nu vede, nu știe n-aude
cum se câștigă puțină înțelepciune.

Ottawa, octombrie, 2007

LUMINIȚA SUSE

„Integrale și ecuații sentimentale”

Luminița Suse își trage seva poetică din... matematică. Ne-am întâlnit prin intermediul internet-ului (cum altfel?). Autoare a cinci volume de poezie, membră a Uniunii Scriitorilor din România și a mai multor asociații canadiene, printre care Canadian Federation of Poets și Valley Writers' Guild, continuă o tradiție începută la noi prin Ion Barbu, aceea de a împleti matematica, științele exacte cu rigorile poetice.

Cristina Mihai: Poezia ta mă face să te simt foarte aproape, așa că voi trece la persoana întâia singular. Îmi place stilul direct, versul alb, limbajul și gândirea „științifice”, cu simțiri brodate cu multă sensibilitate.

Luminița Suse: Sunt încântată de aceste aprecieri, mulțumesc. Este exact ceea ce am căutat să aduc în poezie. Trăim într-o epocă a exploziei informaționale și a accesului nelimitat la un tezaur vast de cunoștințe științifice. Fiecare om este un om de știință angajat într-un anumit domeniu. Preocupările sale estetice trebuie să se circumscrie realității cotidiene. Așa cum vocabularul i se extinde să includă termeni noi, așa și spectrul afectiv i se îmbogățește cu noi forme de exprimare.

C.M.: Cum vezi îmbinarea celor două preocupări: informatica și poezia?

L.S.: Naturală și complementară.

C.M.: Ion Barbu și-a început drumul profesional cu matematica și l-a continuat cu inegalabile poezii. Care este definiția dată de tine poeziei tale?

L.Ș.: Nu aș spune că Ion Barbu a abandonat matematica și a continuat cu poezie. Dimpotrivă, cred că a atins acel nivel al matematicii dincolo de care începe să se manifeste estetica imanentă a existenței și a cunoașterii. Mulți întrevăd acolo paradigmele divinității. La fel s-a întâmplat și în fizica cuantică. Revenind la Ion Barbu, poezia a fost generată de nevoia matematicianului de a se integra afectiv în arhitectura subtilă a realității modelate matematic. Astfel spus, poezia reprezintă un complex de viziuni estetico-afective ce adaugă substanță pe schelele ridicate de modelarea matematică a lumii.

C.M.: Ești membră a mai multor asociații scriitoricești, inclusiv în Canada. Pe lângă dialogul profesional/poetic, ce loc ocupă dialogul cultural?

L.Ș.: O provocare acceptată cu interes și o dimensiune nouă de adăugat la devenirea personală. O extindere necesară a spectrului poetic. Este interesant de cunoscut ce aduc în poezie alte nații, ce poziție își asumă față de realitățile planetei unde trăim, ce li se pare demn de semnalat și ce înțeleg prin postmodernism.

C.M.: Cum te-ai adaptat la simțirea engleză, mai ales că ți-ai tradus singură versurile în engleză (dar știm deja că orice traducere înseamnă, într-o anumită măsură, o re-creație)?

L.Ș.: Eu m-am integrat ușor în această lume, a fost ca o transplantare, doar copilăria, adolescența, părinții și bunicii, și jumătate de inimă mi-au rămas în altă zonă geografică. Deși se manifestă diferit în funcție de coordonatele sociale, simțirea, indiferent de limba maternă, este identică în esență.

C.M.: Limba română îți este exclusiv limba poeziei, a simțirii artistice?

L.S.: Nu, este doar un aspect al expresiei artistice. Am poezii scrise în limba engleză ce nu pot fi traduse în limba română și, invers.

C.M.: *Ai și câteva recunoașteri, mă refer la premii, la antologii.*

L.S.: Da, premiul III și mențiune, „FlatSigned Poetry Competition 2007”, Chocolate River Association, Canada. Am apărut și în câteva antologii ca, *Ultima generație, primul val*, www.agonia.net, editată de Muzeul Literaturii Române, București; *Enchanted CrossRoads, Butterfly Thunder*, The Ontario Poetry Society, Canada; *The Saving Banister*, 2006–2007, Canadian Authors Association, Canada; *Doamnele Poeziei*, Editura Anamarol, București.

C.M.: *Imaginea din fotografie converge cu cea din poezie și aș condensa-o într-un singur cuvânt: puritate. De unde și ce întreține acest izvor al purității?*

L.S.: Mulțumesc pentru compliment. Răspunsul meu este simplu: tinerețea din inimă și refuzul de a lăsa timpul să își sape hieroglifele de sare în carne vie.

C.M.: *Ultima carte, editată la Cluj-Napoca, Bioglife ape-lează la versuri antigenitive. Spre ce liman țintește acest volum?*

L.S.: Volumul *Bioglife*, apărut în 2007, este scris sub semnul revoltei și este dedicat fiului meu, cel ce îmi va duce semnele de trecere mai departe. *Bioglife* succede volumul *Duminica inimii*, apărut în 2006 tot la editura Limes din Cluj Napoca, în care băteau clopotele împăcării și ale liniștii interioare. Așa s-a întâmplat, Nu cred că voi putea renunța vreodată la mirare și iubire, la revoltă, frondă. De aceea, volumele următoare vor fi incendiare. Până la capăt.

C.M.: *Ai o pagină de web în care sunt prezenți nu mai puțin de 44 de scriitori, în majoritate români. Români de acasă și români din diaspora. Scriitori consacrați (Constanța Buzea, Traian Coșovei) și scriitori care își caută propriul sistem de*

exprimare care să ajungă în final la... celălalt, adică la cititor. Unde ai încadra toată această acțiune: la convorbiri între artiști sau la promovare a sufletului românesc (site-ul are traduceri în engleză și franceză)?

L.S.: Pagina mea de web promovează și omagiază deopotrivă. Sunt poeți și artiști ce mi-au fost aproape de inimă. Dacă există un dialog între ei, atunci acesta este indirect deoarece nu există interactivitate acolo. Eu mi-am scris singură programul din spatele websitului www.luminitasuse.com. O vreme am fost tentată să îi adaug interactivitate, dar există deja atât de multe locuri pe internet unde se întâmplă tot soiul de convorbiri. Eu însămi sunt webmaster și editor pentru multe situri mai mult sau mai puțin interactive, române și canadiene. Nu am timp pentru tot ce îmi propun să fac. Am doar speranța că cineva va răsfoi ce am publicat pe situl meu și va duce flacăra poeziei mai departe.

C.M.: *Pentru că drumul spre soare nu s-a încheiat, vrem să știm cu te ocupi acum ?*

L.S.: Din 1995, m-am stabilit în Canada și lucrez la Cognos, An IBM Company, Ottawa, ca software engineer. În țară am lucrat ca matematician la ICPE — Institutul de Cercetări pentru Industria Electrotehnică și apoi ca asistent universitar la Catedra de Matematici Nr. 3 din Universitatea Politehnica, București. Bineînțeles, scriu. Așa cum ți-am mai spus, pregătesc niște volume care să ardă. Și colaborez la revistele „Atheneum” a scriitorilor de limbă română, de la Vancouver, „Argos” din Craiova, „Europea” și „Manifestul român” din București.

MIRUNA TARCĂU

Adolescența printre litere

Am citit cărțile Mirunei Tarcău, publicate pe internet (viața noastră din secolul XXI este programată să depindă de internet) și din primul moment m-a impresionat vivacitatea scriiturii și faptul că prelucrează teme mitologice în variantă modernă. Inocență și realism, așa aș denumi scrisul Mirunei Tarcău de la această oră. Dar cine se ascunde în spatele acestor interesante povești și personaje? Am încercat să aflu prin intermediul unui interviu făcut (tot) într-o manieră virtuală.

Cristina Mihai: Orice interviu are o bornă de început și, cum aceasta este de cele mai multe ori cea cronologică, firesc vine și întrebarea: unde și cum ai descoperit chemarea către scris?

Miruna Tarcău: Aveam unsprezece ani când au început să se înfiripe ideile care au constituit punctul de plecare al primului volum, *Insula Diavolului* (roman polițist), dar și cele pentru saga fantastică, *Războiul Titanilor*, din care am publicat primul volum. Știu chiar și ce voi scrie mai departe, după ce voi termina proiectele actuale: un gen particular, combinând povestirea istorică, science-fiction, biografie imaginară și fantezie. Păreră mea este că în această perioadă de pre-adolescență, imaginația este cea mai fertilă și ea se risipește de obicei în jocuri, lecturi, visări. După adolescență, trecerea pragului spre vârsta adultă impune o anumă concepție despre realitate și este din ce în ce mai dificil să te detașezi de ea sau de

cotidian. De aceea, eu cred că trebuie păstrate momentele din copilărie, ca o sursă de inspirație pentru împlinirea idealurilor, viselor și transpunerea lor pe hârtie.

C.M.: *Te înscrii în lungul șir al scriitorilor români de limbă franceză. Mie îmi place enorm Elena Văcărescu (pentru întreaga ei personalitate cultural-politică). Cum te simți tu, Miruna Tarcău, româncă între francofoni? Ce punți de legătură ai creat între limba/cultura franceză din Quebec și limba /cultura română?*

M.T.: M-am născut la București și am imigrat cu familia în Canada la vârsta de doi ani. În curând se vor împlini șaisprezece ani de când am sosit la Montréal și, deși am vorbit totdeauna românește în familie, trebuie să admit că am fost crescută în cultura francofonă. Lecturile mele au fost în majoritate cele ale unei tinere canadiene de limbă franceză. Astfel, autorii francezi și americani au monopolizat etajerele bibliotecii mele. Ce legături am creat între cultura română și cea quebecoise? Cred că am descoperit cultura română lansându-mi propriile cărți pe piața de carte din Québec. Așa am aflat că „românul s-a născut poet”! În 2006, cu ocazia lansării primului volum, *Insula Diavolului*, i-am cunoscut pe scriitorii din comunitatea română. Deodată, Montréalul mi-a apărut ca o lume aparte, o extensie a culturii fiecăruia dintre scriitorii săi, unde comunitățile rămân sudate și atașate locurilor de origine și datorită oamenilor de litere care se întorc în permanență la amintirile lor din patrie.

C.M.: *La Salonul de carte de la Paris, din 2007, unde ai prezentat romanul L’Ile du Diable (cu intriga polițistă) ai cunoscut-o pe Marie-France Ionesco. Schițează-ne, te rog, câteva impresii (poate și decizii) în urma acestei întâlniri.*

M.T.: Întâlnirea cu Marie-France Ionesco, ca toate întâlnirile cu o celebritate, a fost scurtă, neprevăzută, deconcertantă. O prietenă de-a mea se număra printre

cunoștințele sale și ocazia s-a ivit la o activitate organizată la Salonul cărții de la Paris în 2006.

C.M.: În 2007 ai fost și ambasadoare a francofonei. Ce a reprezentat acest statut?

M.T.: Am descoperit că, dacă imperialismul nu mai există, urmele „Commonwealth”-ului subzistă. Datorită facilităților de circulație a informației în secolul XXI, viața culturală a unei țări nu se mai limitează doar la frontierele ei, ci ajunge acolo unde locuitorii expatriați se duc să trăiască, să gândească, să scrie, amestecând în lucrările lor elemente din țara de adopție dar și din țara de origine.

C.M.: Ce impresionează în mod deosebit la literatura pe care o scrii este abilitatea cu care preiei teme mitologice pe care le „transcrii” în varianta modernă. Le adaptezi vieții cotidiene. Cat timp îți ia pregătitul și scrisul poeziilor, povestirilor, romanelor? Cât privește documentarea, ai o feblețe pentru mitologie. Este ea punctul de început a tot ce vrea să scrie Miruna Tarcău?

M.T.: Mitologia a fost întotdeauna pentru mine o temă cu predilecție. A fost și este un punct de reper în jungla deasă a literaturii și dacă, eventual, aș vrea să mă depărtez, voi fi mereu tentată să mă întorc la ea într-o manieră sau alta. Cred că în lumea tehnologică în care trăim, societatea, omul modern nu trebuie să uite care a fost piatra unghiulară a civilizației moderne. Inevitabil, în cotidian ne ajung fantomele vechilor societăți și doar întorcându-ne la un trecut îndepărtat putem reliefa mai bine viața actuală. Suntem prea ancorați în mondenitate... Știința, devenită noua religie, dictează tuturor țărilor civilizate un mod de viață universalizat. De asemenea, cărțile și filmele de astăzi se fac de multe ori după rețeta hollywoodiană de succes, cu suspans, acțiune, sex, violență. Nu spun că în polemica dintre Clasici și Moderni sunt de partea celor care susțin că antichitatea a ajuns la un sublim care nu se mai poate atinge, dar striviți de Modernii care invadează toate

artele și platourile, din spirit de fronda proclam: să ne întoarcem la mitologie!

C.M.: *Profunzimea îți este călăuză, deși (nu te supăra) adulții te consideră încă un copil (conform certificatului de naștere). Care sunt cărțile și autorii favoriți? De exemplu, ce citești acum?*

M.T.: Poate pare surprinzător, dar nu am nici cărți, nici autori „preferați”. În general îmi place aproape tot ce citesc și nici o lectură nu mi-a fost complet indiferentă sau inutilă pe parcursul meu literar. Aș putea să citez din lecturile mele mai recente: Baudelaire cu celebrele sale *Fleurs du Mal* și contemporanii săi din țara permanent rivală, printre care Oscar Wilde cu *Portretul lui Dorian Gray*. Astfel, un cititor atent ar putea percepe o influență subtilă în ultimul meu roman *Nașterea Alesului...*

C.M.: *În orice poveste, lupta dintre bine și rău nu poate să lipsească. Crezi că binele învinge întotdeauna răul? Cum ar trebui să arate acest bine? Cum ar trebui să fie fața lumii în secolul XXI? Care ar trebui să fie nota dominantă a generației tale?*

M.T.: Nu știu dacă în literatură, cinema sau teatru Binele este sau trebuie să fie totdeauna învingătorul Răului. Sigur că cititorul sau publicul se așteaptă să-și vadă eroii triumfând. Dar eroul trebuie să fie totdeauna pozitiv? Publicul n-ar putea accepta eroul sau personajele negative desprinși direct din realitate, adică nu în întregime buni, dar nici complet răi, manipulați de soartă și unii și alții, egocentrici, uneori slabi și orbiți de putere, alteori generoși? Nu putem nega că există în lume, ca și în literatură, o luptă eternă între Bine și Rău, dar sunt deja noțiuni subiective și supraexploatate. De aceea, în saga mea *Războiul Titanilor*, le-am înlocuit prin Ordine și Haos, „Răul” găsindu-se la una sau alte dintre extreme, iar „Binele”, undeva în echilibru, între o infinitate de nuanțe de gri, care reflectă mai mult sau mai puțin caracterul persoanelor reale.

Genul fantasy pune în scenă, printre altele, lupta dintre forțele Binelui și cele ale Răului într-o lume fictivă. Eu vreau să arat că pot să creez fantasy, fără personaje diabolice care vor cu orice preț să conducă sau să distrugă lumea. În Războiul Titanilor cititorul este invitat să-și aleagă tabăra în care ar vrea să participe și nu să se angajeze orbește alături de eroina Selenae. De aici nehotărârea ei și titlu primului volum din saga: *Alegerea Selenaei...*

C.M.: *Consider că inocența și realismul sunt cele două jaloane care îți caracterizează scrisul la această oră. Ce îți este mai aproape de inimă: poezia, proza scurtă sau romanul?*

M.T.: Pot spune că prefer romanul dintre toate genurile literare. Sigur că nuvelele sunt interesante pentru ideile scurte, marcante, care îți permit să spui în cuvinte puține ceea ce ar putea fi dezvoltat mai complex; dar până în prezent nuvelele reprezintă o pauză în scrisul anevoios al unui roman sau un mijloc de a termina un proiect prea lung... Dimpotrivă, poezia mă atrage mai mult și mi-ar face plăcere să am mai multă ușurință. Dacă aș compara literatura cu un banchet, aș asocia nuvelele cu aperitivele, romanele cu felul principal și poezia, cu desertul.

C.M.: *Navighezi cu ușurință în literatura SF (romanul Placa-Plaque), literatura fantastică și intriga polițistă (Insula Diavolului — L'Ile du Diable). Sunt toate acestea căutări, tatonări ale începutului? Cum va arăta de-acum încolo drumul tău scriitoricesc?*

M.T.: Alte genuri pe care le-am abordat au fost science-fiction, polițist, fantastic, scrise în momente de inspirație, dar care reprezintă etape esențiale în explorările mele literare. Înainte de a-mi definitiva profilul meu de scriitoare, vreau să încerc toate genurile și vreau să fiu capabilă să navighez cu ușurință de la un stil la altul. Cel puțin acesta este scopul pe care mi l-am fixat în prezent.

C.M.: Dacă ar fi să oferi ceva tipic românesc colegilor, prietenilor, vecinilor din Quebec, ce le-ai dărui? Și reversul, pentru cei din România, care ar fi simbolul Quebec-ului?

M.T.: Ce aş oferi românesc locuitorilor din Québec... Dragostea pentru poezie! Arta de a vedea viața cu ochi de artist, de a putea jongla cu cuvintele și de-a pune totul în rime mi se pare o calitate pe care o au în comun românii, mai ales în zilele noastre când, din păcate, se pierde din interes pentru poezie, pentru literatură. Ceva tipic din Québec? După anii petrecuți aici, unde am crescut, mă întreb ce altceva ar putea fi specific aici, în afară de multiculturalism? Ceea ce e paradoxal, deoarece quebecoise-ii se simt amenințați de pierderea identității lor culturale, înghițită de celelalte culturi... Această întrebare a făcut recent subiectul unei dezbateri în presă, finalizată prin raportul comisiei Taylor-Bouchard, pe care vi-l recomand să-l citiți.

C.M.: Cum e la școală? Cum te privesc colegii, profesorii, vecinii?

M.T.: La școală e foarte bine. N-aș putea spune dacă textele studiate în clasă mă ajută să progrez la scris sau experiența acumulată în producțiile mele literare îmi facilitează aprofundarea analizelor studiate la școală, dar e sigur că de când am început programul în literatură la colegiu am progresat. De multe ori sunt nevoită să jonglez cu timpul între studiu pentru școală și scris și asta micșorează inevitabil capitolul distracției, dar cred că am ajuns la un echilibru. Nu cred că la școală sunt privită diferit după publicarea celor două romane, pasiunea mea pentru literatură era un lucru cunoscut. Mulți dintre colegii și colegele mele mi-au citit cărțile și-mi comunică din când în când impresiile lor. Asta denotă că în zilele noastre un adolescent care publică o carte începe să devină un lucru din ce în ce mai comun.

C.M.: Parte din poeziile tale sunt dedicate mamei. Ce-ai moștenit de la mama? Dar de la tata?

M.T.: Am dedicat mai multe poezii mamei mele pentru că ea a fost cea care m-a încurajat cel mai mult să îmbrățișez cariera literară și mi-a dat încrederea să pornesc pe această cale la o vârstă foarte tânără. Ea mă ajută enorm în continuare și nu aș fi putut să fiu ceea ce sunt, fără toată munca nevăzută făcută de ea ca cititoare, consilieră, agent literar. De aceea, îi mulțumesc și pe această cale, la fel tatălui meu și restului familiei pentru încurajările lor.

C.M.: *Familia scriitorilor români din Canada, cu sediul la Montréal, te-a luat sub aripa ei protectoare. Ce proiecte ți se potrivesc în cadrul asociației?*

M.T.: Sunt foarte mândră că în august 2007 am fost acceptată cu titlul de membră stagiară în Asociația Scriitorilor Români din Canada. Am participat cu traduceri și texte la realizarea primului număr al revistei asociației, „Destine”. Voi figura într-o antologie a scriitorilor romani din aceeași asociație. Este vorba de o inițiativă a președintelui asociației, domnul Alexandru Cetățeanu, care sperăm să fie publicată în cursul anului 2008 în România.

C.M.: *În final, înainte de a te învălui cu un cald „mulțumesc, Miruna”, pe care orice cititor îl adresează creatorului de vise, te rog să ne dai câteva repere bibliografice.*

M.T.: Pentru 2008 e prevăzută apariția volumului doi din saga *Războiul Titanilor — Nașterea Alesului* și publicarea în limba română a romanului *Insula Diavolului*, la Râmnicu Vâlcea, prin grija scriitorului și editorului Ion Barbu. În prezent sunt studentă la Colegiul Stanislas din Montréal — Literatură franceză.

CROCHIURI FĂCUTE LA LUMINA ADMIRAȚIEI

Cuvintele de mai jos sunt o rememorare afectivă a întâlnirii cu două conștiințe/scriitori ale/ai națiunii române. Fiind vorba de afectiv, partea riguroasă a interviurilor radiofonice s-a evaporat în eter, așa cum se întâmplă de multe cu întâlnirile mediate de... microfon.

Grigore Vieru și **Vasile Tărățeanu** fascinează prin devotamentul pentru adevărul limbii și istoriei românești. Iar inima, ea știe că martirii sunt printre noi și nici nu-i atât de greu să-i atingi și să-i ascuți.

Primele întâlniri cu academicianul **Grigore Vieru** au fost prin mijlocirea (cum altfel?) cuvântului scris. Prin poeziile care veneau tumultuoase din suferințele, abisul trăit sub comunism. Și nu chiar orice fel de comunism. Tocmai cel de factură sovietică, care inventează națiuni noi și limbi noi. Din Siberiei de gheață, la sfârșitul secolului XX, se întoarce acasă Dumnezeu. Odată cu El vin dorința și împlinirea libertății. O libertate căzută însă în mâna oamenilor, deci, una deformată. Așa, șchioapă cum a devenit democrația (egalată de noi cu libertatea) ne-a dat ocazia să ne vedem frații. Să facem un pod de flori. Și de speranțe. Și de dureri. Pe acest pod a venit și **Grigore Vieru** la Timișoara. Eu l-am întâlnit la una dintre manifestările organizate de Universitatea „Tibiscus”.

L-am abordat în viteză (doar lucram pentru „Actualități”), iar el mi-a răspuns cu stilul lui blajin, molcom și... atât de profund.

— Dacă îi vom mai vota pe comuniști, atunci tot ce am câștigat în anii aceștia, în Basarabia, se va risipi. Ei vor să ne învețe o altă istorie și o altă limbă.

— Da, unii ne zic că Dumneavoastră vorbiți moldovenește.

— Dar, se pare că ne înțelegem...

— Și încă foarte bine!

Am zâmbit amândoi. Amar.

— La întâlnirea de astăzi nu v-ați legat însă de politică, de istorie, ci de mame. De fapt, ați evocat portretul mamei în poezia cu același titlu. Un chip care pare atât de îndepărtat de ziua de azi.

— Ne-am îndepărtat de Dumnezeu și am uitat de unde venim. Ne uităm valorile. Pare ca Cel Rău biruie. În România e la modă violul, incestul, divorțul, concubinajul.

— Aceasta e imaginea pe care ne-o arată o anumită parte a mass-media. Și, într-o anumită măsură, are dreptate. Dar, nu suntem toți așa.

— Nu, dar dacă cei care se știu cu bun-simț stau deoparte, nu se pot schimba lucrurile din rău în bine. Ar fi bine să ne întoarcem la valorile noastre și la acea cumpătare care l-a caracterizat pe român. Dar cu comuniștii, neo-comuniștii, multe nu se pot birui. Aici, Dumneavoastră, vă luptați cu moralitatea, iar noi ne batem să rămânem români și să vorbim românește.

— Totuși, mai aveți speranță în schimbări pozitive?

— Suntem un popor care a îndurat multe și s-a ridicat din situații cumplite. Trag nădejde că și acum vom ști să ne înălțăm din nou și să învingem, dacă ne vom ști respecta și dacă vom crede în Dumnezeu.

Convorbirea cu **Grigore Vieru** a fost scurtă. Dar amintirea? Amintirea păstrează flacăra dedicării, iubirii pentru limba noastră și pentru ceea ce suntem și ar trebui să fim ca români.

*

Vasile Tărățeanu are stilul său inconfundabil: plin de precizie și gata să scoată aurul din zgură. Jovial în întâlnirile cu tinerii și, apoi, întristat din cauza deșțărării, iar mai apoi luptător și îndurător pentru românismul din nordul țării.

La Izvorul Mureșului, la ediția din 2004 a Universității de Vară organizate de către Fundația Națională pentru Românii de Pretutindeni, cuvântul, intervențiile lui **Vasile Tărățeanu** ne-au dezmoțit din cotidianul pe care-l trăiam (trăim) mulți în România.

— După cum sună noile legi, eu dacă vreau să vin în vizită la mama [România] nu pot decât dacă plătesc o suma fabuloasă. Deci, mama nu poate să mă ție, nu pot s-o văd, decât dacă fac dovada că am atâția euro/dolari pe zi și că mă port după normele cutare și cutare. Câți bucovineni își pot permite să mai vină în România? La ce se gândesc autoritățile de la București când dau astfel de legi? Integrarea în Uniunea Europeană înseamnă să-l ții pe fratele tău la ușă?

A fost un duș rece (făcut cu calm, fără patimă) pentru noi cei care ne gândeam, euforic, la apropierea de Uniunea Europeană și cu stress la coșnița de zi cu zi.

— Acuma, la ultimul recensământ, făcut în Ucraina, au apărut și români și moldoveni. În Bucovina suntem români, iar în Sudul Basarabiei unii se cheamă că sunt moldoveni. Nu suntem toți același neam?

Întrebări fundamentale, adevărate, menite să ne aducă aminte că o mamă trebuie să-și iubească toți copiii la fel. Și frații între ei.

La un moment dat, am încercat să-l chestionez și pe teme poetice.

— Eh, doar sunt din Țara lui Eminescu. Și-apoi, tot românul e poet.

— Câte volume s-au adunat până acum?

— Vreo nouă.

— Reîntorcându-ne la Eminescu...

— El avea multă dreptate cu privire la nația noastră. Dar primele versuri sorbite în românește au fost cele ale lui Coșbuc. Prin gura mamei.

— E un adevărat cult al lui Eminescu și în Bucovina și în Basarabia.

— Și de ce n-ar fi? Uitați-vă ce timpuri trăim. Pentru ca să vorbim românește sau nu, sau să nu mai fim români, unii nu se dau la o parte de la nimic. Iar noi, noi vrem să fim ceea ce au fost bunii și străbunii noștri: români.

— Nu puțini au fost cei care au plătit greu de tot aceasta decizie: unii cu viața lor, alții cu cea a copiilor lor.

— Și Dumneavoastră ați primit o lovitură...

— Dacă va referiți la fiul meu cel mare, da, el a fost otrăvit în 1990. Asta ca să mă stăvilească pe mine. Dar în familie suntem obișnuiți cu astfel de situații. De fapt, în toată Bucovina și Basarabia. La Fântâna Albă, în '41, în aprilie, au fost uciși mii de oameni, erau și femei cu copii în brațe, pentru că voiau să fugă în România. Să scape de comunism. Un unchiș de-al meu, Visarion Puiu, fratele mai mare al mamei, a zăcut ani buni la Gherla [13] pentru că era preot și, nu de oricare. El s-a luptat să arate că ideologia comunistă, marxist-leninistă, este total împotriva lui Hristos. L-am văzut târziu, pentru că el rămăsese în țară când s-a făcut împărțirea, iar mama și cu el au avut dreptul să-și privească ochii, aici în România, după vreo 40 de ani de despărțenie dictată de politică.

— V-ați gândit vreodată să vă retrageți într-un turn de fildeș? Să vă spuneți: la ce bun? Sau, gata! Să mai facă și alții! Doar am jertfit destul!

La o astfel de întrebare, **Vasile Tărățeanu** nu a putut decât să se mire.

— Să mă dau bătut? Doar sunt arcaș din Tara de Sus!

[„Arcașul” este una dintre revistele fondate de **Vasile Tărățeanu**]

GEORGE USCĂTESCU

(fost profesor de filozofie la Universitatea din Madrid și profesor asociat la Universitatea din Florența și Sorbona; președinte al Societății europene de filozofie, autor a 100 de volume, traducătorul lui Lucian Blaga în limba spaniolă; fost prieten cu Brâncuși)

„Niciodată nu se va putea renunța la valoarea în sine dusă de acea matcă stilistică, specificul național”

Veronica Balaj: Bine ați venit la Timișoara. De câtă vreme nu v-au mai fost deschise drumurile spre această parte de țară? Aici, la Studioul de Radio, precis n-ați mai fost.

George Uscătescu: Bun regăsit, Banat! Am mai fost în Timișoara în tinerețe, acum peste 50 de ani. Aveam un prieten la Reșița care studia aici. De la mine, din Oltenia, nu era departe. Satul meu natal este vecin cu Hobița, satul lui Brâncuși... M-aș duce și până acolo, dar când? Nu este vreme deocamdată. Mergem la Cluj cu o mașină?

V.B.: Da. Ne dă Studioul de Radio o mașină. Vom avea un șofer foarte bun. Festivalul începe mâine după-amiază, așa că veți putea rămâne aproape 24 de ore și la Timișoara.

G.U.: Am bucuria să fi trăit și asta. Un festival dedicat lui Blaga. Și încă unul internațional. Eu m-am ocupat de Blaga, cu intermitențe, toată viața.

V.B.: Acesta-i un subiect forte. Vreau să ne oprim mai pe larg la el, dar, mai întâi, spuneți-ne cum, când ați plecat din țară? După război?

G.U.: Imediat după. Am obținut o bursă de studii în filozofie și nu m-am mai întors. Știam că nu voi avea viață ușoară în condițiile care urmau. Eram în relație cu Mircea Eliade și el a plecat cam în aceeași perioadă. L-am reîntâlnit când el era în exil la Paris. Erau și alți intelectuali tineri ai vremii și normal că înțelegeam cu toții că trebuie să renunțăm la ceva dacă voiam să ne realizăm. Nu aveam decât două căi: să riscăm să rămânem victimele unui sistem diabolic sau, să riscăm plecarea din țară. Unii am reușit cu burse, alții au riscat plecări ilegale și nu totdeauna s-au împlinit.

V.B.: *În ce relații ați fost cu Eliade?*

G.U.: De amicitie. Până a plecat în Statele Unite, ne vedeam destul de des. Soția mea era cântăreață de operă și avea concerte la Paris. Acolo îl întâlneam și pe Brâncuși, cu care, pot spune că am fost chiar apropiați. Ne lega același simțământ față de aceleași locuri natale. V-am spus că satul meu și al bunicilor mei era nu departe de satul lui, Hobița. Sunt anumite sinapse, anumite rădăcini implantate în suflet atât de adânc, configurate de acel spațiu geografic natural. Am dezvoltat teoria spațiului poetic la Blaga și Eminescu.

V.B.: *Cum era Brâncuși ca persoană particulară, în prietenie?*

G.U.: În atelierul lui venea multă lume. Eu îl căutam spre seară și stăteam până târziu, discutam despre artă. Când se termina spectacolul la operă, unde cânta soția mea, plecam. Era un excurs despre esențe — filosofia lui era una venită din matca străbună. Întârziem pe aceste subiecte. Am scris o carte în spaniolă despre opera lui Brâncuși. Dar să vă răspund la întrebare... Era ca un stejar cu rădăcini foarte adânci în lumea spirituală a satului și a neamului său. Așa se explică marca de specificitate și totodată de largă înțelegere din partea fiecărei alte nații. În adâncuri spirituale este undeva un „ce” ca un grăunte al esenței. De acolo pornesc într-o ramificație uluitoare toate direcțiile specificului național. Era conștient de valoarea lui. Îți dădea forță când vorbea cu el despre esența purtată în noi fără să știm. Cred că avea convingerea că omul este făcut să zboare prin timp păstrându-și rădăcinile totuși.

V.B.: Spuneți de teoria proprie despre spațiul geografic ca element distinctiv în opera lui Eminescu și Blaga. La Brâncuși se aplică?

G.U.: Brâncuși nu a teoretizat chestiunea, dar fără îndoială c-a simțit-o artistic, profund, a creat intuitiv legat permanent de un anume spațiu ontologic. Păcat că n-am putut scrie cartea în spaniolă cât a trăit, să i-o pot dăru.

V.B.: Nu aveți concretizate încă ideile, studiul filosofico-artistic încât să devină o carte?

G.U.: Bine ați spus. Am cercetat din punct de vedere filosofic arta lui Brâncuși, dar și a lui Eminescu și Blaga ani buni de studiu în filosofia artei. Excesul nu devine convingător decât dacă ai argumente solide, adunate în timp, așa că, n-am reușit să finalizez cartea decât în anul morții lui Brâncuși. Se găsește în bibliotecile Universității din Madrid, din Florența și de la Sorbona, unde cu timpul mi-am obținut dreptul de a preda un curs de filosofia artei.

V.B.: În câteva linii, care ar fi teoria Dumneavoastră legată de spațiul geografic și opera celor trei mari creatori: Eminescu, Blaga și Brâncuși?

G.U.: Acum trăim într-o cultură decadentă.

V.B.: Cum așa? Mulți exegeți văd o înnoire spectaculoasă, o explozie a formelor de expresie artistică superioară.

G.U.: Deocamdată în sensul că ignorăm „valoarea” ca atare. Universalizarea artei celor trei menționați, a fost posibilă pentru că ei, în opera lor, înainte de toate, au valorificat, cunoscând, intuind mai întâi, valoarea ca esență primordială a actului artistic. Valoarea nu e o consolare marginală. Eu pornesc de la teoria heideggeriană a spațiului. E vorba de un spațiu **existentțial**, chiar dacă el are delimitări geografice în primă fază. De acolo pornește. Se lărgeste, capătă noi semnificații și mai ales conotații date de fiecare creator, artist în parte, pe parcursul operei acestora.

V.B.: Desigur luați în calcul și în teoria Dumneavoastră, coordonata timp pe lângă cea spațială.

G.U.: Fără aceasta, **nu** ar fi completă și convingătoare teoria în cauză. De fapt **zeit** = **timp** înseamnă și dimensiunea unei culturi în istorie, dar și în spațiu. Nu pot fi departajate cele două coordonate. Amprenta spațiului existențial se identifică în opera celor menționați, precum nervurile în frunză. E un proces vital. De aici ideea de **valoare**, de universalizare. Fără această celulă inclusă în operă, nu e durabilitate în timp a creației artistice. Cel mai profund în acest sens, ca expresie artistică, este Lucian Blaga. Și Eminescu a cunoscut teoria lui Heidegger. Probabil că în anul 2000, când va fi anul dedicat lui Blaga, voi mai putea să prezint o traducere din poeziile sale prefătată de o parte din teoria spațiului și timpului în opera sa. Blaga s-a identificat poetic cu deontologia culturii române.

V.B.: *V-ați strădui de-a lungul anilor să faceți cunoscută opera lui Eminescu și Blaga în Spania prin traduceri, cum a fost acest proces? Câteva punctări desigur, nu vrem istoria întreagă.*

G.U.: S-ar putea scrie o carte chiar despre acest lucru. Încă din 1958 am adus opera lui Lucian Blaga în atenția spaniolilor. Profesorul renumit atunci Monteo Diaz, a ținut o conferință foarte interesantă. Deși textul original s-a pierdut în timp, el poate fi citit în revista „Destine” din 1968, un număr consacrat Transilvaniei și de care m-am ocupat special.

Blaga are cele mai frumoase metafore despre interdependența spațiu – timp. Logosul și poezia la un loc în expresie unică. Eminescu și Blaga, au redat sentimentul magic al limbii poetice. Arghezi se desfășoară pe registre largi, are o expresie originală a limbajului. Tragicul în poezia lor se leagă de cheia „spațiu”.

V.B.: *Aceeași dimensiune a teoriei Dumneavoastră ați demonstrat-o și în opera eminesciană.*

G.U.: Am scris și un poem dramatic dedicat lui Eminescu. Un poem apreciat de eminescologul Mihai Cimpoi, de la Chișinău. Este aceeași prezență heidegeriană: logosul și metafora. De aici universalizarea poeziilor sale. Ca și la Blaga. E o chestiune de nuanțe foarte importante: universalitatea unei opere și universalizarea ei. O întreagă teorie deductibilă în timp. Așa se poate

explica și faptul că Blaga este tradus. Măine va fi prezent la Cluj un poet din Senegal care deja mi-a trimis textul traducerii sale.

V.B.: Veți primi un premiu important la acest festival. Un premiu binemeritat pentru efortul Dumneavoastră întru universalizarea operei lui Eminescu și Blaga.

G.U.: O mare bucurie. După atâția ani de absență din țară... Legătura cu rădăcinile am simțit-o și am perpetuat-o prin scrieri despre operele românești importante.

V.B.: Acum, sperăm că va fi o nouă etapă culturală românească? Deschiderea spre lume o vedeți ca pe un drum limpede?

G.U.: Hm, deloc. E nevoie de timp. În cei peste patru ani de la revoluție nu se puteau naște opere care să ajungă la esență, la valoarea despre care vorbeam. Perioadele tulburi din istorie sunt și ele o sursă bogată de direcții artistice, dar asta se concretizează totdeauna mult mai târziu. La o privire superficială, mulți s-ar revolta la ideea că, în contemporaneitatea aceasta atât de „inteligentă”, arta este „decadentă”. E nevoie de timp. Sunt multe cărări tulburi. Determinate de factorul politic. Chiar și eu, octogenar, mă implic, mă înfurii, ripostez. S-a scris nu demult în presa din Madrid, un articol neonorant pentru România. Îndată l-am sunat pe redactorul șef, am argumentat că nu e adevărat, am cerut un drept la replică.

V.B.: În aceste condiții, filosofia poate ajuta? Înțelepții cetății mai există?

G.U.: Sunt subiectiv în răspunsul meu pentru că am studiat o viață filosofia. E drept că politicul gătuie adesea ideile de proveniență filosofică. Istoria a dovedit că, înțelepții cetății sunt ignorați. Nu e vremea meditației filosofice, a pașilor înțelepciunii. Se cere forță, grabă. Strigătele despre adevăr și dreptate socială au doar dimensiunea imediatului, se vântură, se zbat care cum crede. După ce se vor liniști, desigur că vor fi încet, încet luați în seamă și filosofii. Arta poate câștiga însă chiar din acest vacuum existențial.

V.B.: *Mai credeți în arta care va putea valoriza esențele? Nu e prea mare graba secolului să mai fie răgaz și pentru întoarcerea la rădăcini?*

G.U.: Deocamdată așa este. Așa e tabloul. În subconștientul artistic însă, există această legătură cu matca spirituală a fiecărei nații, a fiecărui creator. Fără asta, ar pluti ca o pânză purtată de vânt. Trebuie un sistem valoric de care să se țină seama. Va trebui să se țină seama.

V.B.: *Cultura „decadentă” actuală își are meritele, conotațiile sale, cred. Care ar fi aceasta după părerea Dumneavoastră?*

G.U.: Elementul șocant. Văzut din multe unghiuri. Cu părțile sale bune și mai puțin bune. Istoria se repetă. În linii esențiale. Ceva, ceva din această atitudine culturală se va cristaliza în timp, devenind notă particulară a unor vremi. Dar niciodată nu se va putea renunța la valoarea în sine adusă în epoci, perpetuată prin specificul național, acea matcă stilistică. Amprenta definitorie.

V.B.: *Un fir al Ariadnei duce și conduce mereu în artă spre aceasta.*

G.U.: E ca în religie. Raționamentul filosofic acceptă ideea că, atunci când ai început să-l cauți pe Iisus, înseamnă că l-ai și găsit.

V.B.: *Vă mulțumesc pentru mărturisirile făcute!*

G.U.: A fost o comunicare aparte. Izul acesta de acasă... Mai vorbim în drum spre Cluj. Pot vedea puțin centrul Timișoarei?

V.B.: *Desigur. Sunteți invitat.*

Aprilie 1994

Cuprins

Judecata literatorilor de Paul Eugen Banciu

George Astaloș

Nick Bogdan – Viața, un document de scris

Shaul Carmel

Alex Amalia Călin

Alexandru Cetățeanu

Flavia Cosma

Maia Cristea-Vieru

Theodor Damian

Francisk Dworschac

George Filip

Dinu Flămând

Corneliu Florea

Lucian Hetco

Ioan Miclău

Călin-Andrei Mihăilescu – Lumea, un vis palpabil

Alexandru Nemoianu

Livia Nemțeanu

Mia Pădurean – Cronici și cronicari din diaspora

Adam Puslojic

Rodica Raliade – Comunități românești sub lupă

Nick Sava – Povestiri la marginea Pacificului

Iulia Schiff

Ana Simon

Florentin Smarandache

Elena Ștefoi – Poezie și diplomatie
Luminița Suse – Integrale și ecuații sentimentale
Miruna Tarcău – Adolescența printre litere
Grigore Vieru și Vasile Tărățeanu – Crochiuri
la lumina admirației
George Uscătescu